

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište XX Sarajevo, 2020

Broj 3-4

ISSN 1512-5505

Kriminalističke teme

časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Razlozi za pokretanje časopisa su naučni, edukativni i društveni. Naučne potrebe i opravdanost izlaženja časopisa su u funkciji prezentacije naučnih dostignuća na polju kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija kao i drugih disciplina koje se prožimaju sa navedenim oblastima.

Edukativna funkcija časopisa je od šireg značaja sa aspekta permanentnog praćenja i usvajanja novih saznanja iz domena kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija.

Društvena opravdanost za pokretanje časopisa je imperativ vremena budući da je po svojoj strukturi jedinstven u Bosni i Hercegovini.

Društvo se mora uspješno organizirati i suprotstaviti rapidno rastućim i sve složenijim antisocijalnim devijantnim i kriminalnim pojavama.

Ciljevi časopisa su prezentacija naučne i stručne misli.

(izvod iz koncepcije časopisa *Kriminalističke teme*)

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
Sarajevo

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Jasmin Ahić, dekan

ADRESA REDAKCIJE / EDITORIAL ADDRESS

Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
[e-mail:krimteme@fkn.unsa.ba](mailto:krimteme@fkn.unsa.ba)

UDC 343,9

ISSN 1512-5505 (Print)

ISSN L-2637-269X (Online)

Časopis je upisan u Evidenciji javnih glasila FBiH pod rednim brojem 773 od 13.03.1998. godine

REDAKCIJA ČASOPISA KRIMINALISTIČKE TEME

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief

Prof. dr Irma Deljković – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Članovi redakcije / Editorial board members

Prof. dr Lada Sadiković – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Marija Lučić-Čatić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Dina Bajraktarević-Pajević – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Darko Datzler – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Mumaer Kavazović – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Doc. dr Elvira Čekić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Doc. dr Edita Hasković – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Nebojša Bojanić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Lektor / Language Editor

Samija Dazdarević

Štampa / Printing

B-Eli-M, Lukavac

Priprema / Typeset:

Predrag Puharić

*Svi radovi objavljeni u časopisu su recenzirani u skladu sa odredbama Pravilnika o uređivanju i izdavanju časopisa *Kriminalističke teme**

Prilozi objavljeni u časopisu referiraju su / Journal of Criminal Justice Issues is indexed / abstracted in:

HeinOnline

EBSCO SocIndex

EBSCO SocINDEX Full Text

EBSCO Criminal Justice Abstract

EBSCO Criminal Justice Abstract with Full-text

Kriminalističke teme

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište XX, Broj 3-4, 2020.

UDK 343.9

RIJEČ UREDNIKA

Irma DELJKIĆ

Poštovani čitaoci,

zadovoljstvo mi je predstaviti novo izdanje časopisa „Kriminalističke teme“ koje sadržajno obuhvata naučne i stručne radove iz domena kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija. Radovi na naučno utemeljen i sistematičan način oslovljavaju aktuelne teme i kvalitativno doprinose razvoju naučnog diskursa o problemima koji su predstavljeni u radovima. Na ovaj način, redakcija časopisa „Kriminalističke teme“ nastavlja kontinuitet objavljivanja radova koji su zbog svog sadržaja i relevantnosti prikladni za razmatranje kako sa teorijskog, tako i sa aspekta praktične primjene. Ovaj dvobroj obuhvata ukupno pet radova, od kojih su tri izvorna naučna rada, jedan pregledni naučni rad i jedan stručni članak.

Prvi izvorni naučni rad, pod naslovom *Uloga institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine u promicanju vladavine prava u Bosni i Hercegovini* na sveobuhvatan i naučno utemeljen način prezentira ulogu i djelovanje jednog od najvažnijih elemenata institucionalnog okvira za zaštitu i promicanje ljudskih prava i osnovnih sloboda u našoj državi. Sljedeći izvorni naučni rad pod naslovom *Tragovi okvira za municiju na čahurama ispaljenim iz pištolja "Makarov" kal. 9x18 mm elaborira mogućnosti za unaprjeđenje identifikacije vatrenog oružja na temelju tragova na čahurama, zbog čega predstavlja koristan izvor informacija za sve balističke vještake. Nadalje, *Mogućnosti utvrđivanja spola skriptora u kriminalističkoj identifikaciji rukopisa* jeste naslov trećeg izvornog naučnog rada u okviru kojeg autori razmatraju mogućnost razvoja i primjene specifičnog metoda za utvrđivanje spola skriptora na temelju rukopisa. Potom slijedi pregledni naučni rad *Opis počinitelja krivičnog djela u okviru radnje saslušanja svjedoka: Da li kvantitet uvijek znači i kvalitet?* u kojem autori razmatraju značaj kvantiteta i kvaliteta opisa počinitelja krivičnog djela u kontekstu*

uspješnosti provođenja radnje saslušanja svjedoka, uključujući i prepoznavanje osoba. U konačnici, stručni rad *Osobitosti i mogućnosti prevencije kriminaliteta povezanog s kulturnim dobrima i umjetninama* prezentira dosadašnje spoznaje o ovom kriminalnom fenomenu i elaborira problematiku kreiranja preventivnih strategija u odnosu taj fenomen.

Ovom prilikom se želim zahvaliti svim autorima, koautorima i recenzentima na saradnji i naporima koje su uložili u cilju kompletiranja ovog izdanja časopisa „Kriminalističke teme“. Osim toga, zahvaljujem se i svim članovima novog sastava redakcije koji su svojim radom i sugestijama značajno unaprijedili, ne samo kvalitet ovog izdanja časopisa, nego i način funkcioniranja redakcije u cijelosti.

Glavni i odgovorni urednik
Prof. dr Irma Deljić

ULOGA INSTITUCIJE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE U PROMICANJU VLADAVINE PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

THE ROLE OF THE INSTITUTION OF HUMAN RIGHTS OMBUDSMAN OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN PROMOTING THE RULE OF LAW IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

AMINA SMAILHODŽIĆ

1

TRAGOVI OKVIRA ZA MUNICIJU NA ČAHURAMA ISPALJENIM IZ PIŠTOLJA "MAKAROV" KAL. 9x18 MM (KAL. 9 MM MAKAROV)

MAGAZINE MARKS ON CARTRIDGE CASES FIRED FROM THE "MAKAROV" PISTOL CAL. 9x18 MM (CAL. 9 MM MAKAROV)

BRUNO FRANJIĆ

ADAM ČELIK

DŽENANA KAPO

19

MOGUĆNOSTI UTVRĐIVANJA SPOLA SKRIPTORA U KRIMINALISTIČKOJ IDENTIFIKACIJI RUKOPISA

POSSIBILITIES OF DETERMINING THE GENDER OF SCRIPTORS IN FORENSIC HANDWRITING IDENTIFICATION

MUAMER KAVAZOVIĆ

DINA BAJRAKTAREVIĆ PAJEVIĆ

MARIJA LUČIĆ-ĆATIĆ

37

OPIS POČINITELJA KRIVIČNOG DJELA U OKVIRU RADNJE SASLUŠANJA SVJEDOKA: DA LI KVANTITET UVIJEK ZNAČI I KVALITET?

DESCRIPTION OF THE PERPETRATOR WITHIN EYEWITNESS TESTIMONY: DOES QUANTITY ALWAYS MEAN QUALITY?

ADNAN FAZLIĆ

IRMA DELJKIĆ

ELDAN MUJANOVIĆ

57

**OSOBITOSTI I MOGUĆNOSTI PREVENCIJE KRIMINALITETA POVEZANOG S
KULTURNIM DOBRIMA I UMJETNINAMA
FEATURES AND POSSIBILITIES OF PREVENTION OF CRIMES RELATED TO
CULTURAL GOODS AND WORKS OF ART**

MARIJA IVKOVIĆ

DALIBOR DOLEŽAL

77

ULOGA INSTITUCIJE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE U PROMICANJU VLADAVINE PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Izvorni naučni rad

Primljeno/Received: 07.08.2020.

Prihvaćeno/Accepted: 12.10.2020.

Amina SMAILHODŽIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Državni mehanizam Bosne i Hercegovine zasnovan je na uvažavanju ljudskog dostojanstva. Ljudska prava su univerzalna, nedjeljiva i neotuđiva i predstavljaju imperativ slobode. U skladu sa članom II Ustava Bosne i Hercegovine iskazuje se da Bosna i Hercegovina i oba entiteta osiguravaju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Srazmjerno tome, kao jedno od osnovnih načela za ostvarenje ljudskih prava i sloboda predstavlja vladavina prava. Dostojanstvo pojedinca se može unaprijediti promoviranjem vladavine prava. Radi promoviranja vladavine prava u Bosni i Hercegovini uspostavljena je Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj rada jeste prikaz djelovanja Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

Metodologija/Dizajn: U istraživanju su korištene opće znanstvene metode i metoda dokumentacione analize sadržaja.

Ograničenja istraživanja/rada: Ograničenja ovog istraživanja vezana su za nedostatak rezultata o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini. U cilju daljeg istraživanja korisno je navesti i rezultate Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini.

Rezultati/Nalazi: Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine ima važnu ulogu u jačanju demokratije, vladavine prava, dobre uprave i zaštite i promicanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Vladavina prava stvara ambijent u kojem se afirmira dostojanstvo pojedinca. Vladavina prava jamči definiranje institucionalnih oblika zaštite. Učinkovita zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda od najvećeg je značaja za Bosnu i Hercegovinu.

Generalni zaključak: Vladavina prava osnovno je načelo Ustava Bosne i Hercegovine, kojim se potvrđuje da Bosna i Hercegovina simbolizira demokratsku državu koja djeluje na osnovu vladavine prava. Promicanje vladavine prava predstavlja glavnu zadaću Institucije ombudsmena za ljudska prava. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine doprinosi disciplinarnoj primjeni važećih propisa i ima zadatak da postupa po pojedinačnim ili grupnim žalbama građana ili da djeluje *ex officio*. Kao takva, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine ima zadaću osigurati građanima pristup informacijama. Sa ciljem zaštite građana Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine provodi istražni postupak o kršenju ljudskih prava i osnovnih sloboda, radi na otklanjanju kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda, poduzima smjernice na realiziranju izdatih preporuka i doprinosi dobroj upravi i jačanju vladavine prava u Bosni i Hercegovini.

Opravdanost istraživanja/rada: Rezultati istraživanja trebali bi opravdati kako naučni, tako i društveni značaj ovog rada. Što se tiče doprinosa istraživanja, treba imati u vidu da Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine promiče u sadašnjosti vladavinu prava i dobru upravu u Bosni i Hercegovini

Ključne riječi:

ljudska prava, vladavina prava, Ustav Bosne i Hercegovine, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

Uvod

Vladavina prava omogućuje građanima Bosne i Hercegovine uživanje osnovnih prava i sloboda. Vladavina prava znači da niko nije iznad zakona. Svako javno djelovanje mora podlijegati odgovornosti; na protivpravno postupanje i neregularnosti treba odgovoriti odgovarajućim korektivnim mjerama i sankcijama. Odgovornost se mora uspostaviti prije svega reakcijom na loše rezultate i neprimjerena ponašanja, te borbom protiv nekažnjivosti.¹ Efikasna zaštita koja se ogleda kroz pravilan rad Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine je od ključnog značaja za život građana Bosne i Hercegovine, kao i njihovo ukupno povjerenje u Instituciju ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Institucija ombudsmena za ljudska

¹ Više pogledati: *Izvještaj stručnjaka o pitanjima vladavine prava u Bosni i Hercegovini* *Brisel*, 05.12.2019.

prava Bosne i Hercegovine formirana je 1996. godine u skladu s aneksima IV. i VI. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i predstavlja nezavisnu instituciju, koja je nadležna za zaštitu i promovisanje ljudskih prava i sloboda, kao i funkcioniranje preventivnog mehanizma za sprečavanje i prevenciju torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka. Obaveza usklađivanja Ustava BiH sa Europskom konvencijom o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: EKLP), putem odredbe da se mora uspostaviti prioritet EKLP nad svakim drugim pravom, predstavlja jedini poznat slučaj da sam ustav, nalaže obavezu svog vlastitog mijenjanja već od samog trenutka potpisivanja i proglašenja 14. decembra u Parizu. Obaveza nametnuta državi BiH da štiti ljudska prava ujedno je i njena obaveza da se osposobi za funkciju zaštite ljudskih prava. U BiH za razliku od svih drugih država Europe, upravo je primarna obaveza snaženja države na demokratski način, da bi ona mogla da štiti ljudska prava, što se upravo čini naglašavanjem potrebe da se dosljedno etablira na principima predstavničkog sistema i podjela vlasti.²

Instituciju ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine čine tri ombudsmena iz reda konstitutivnih naroda Srba, Hrvata i Bošnjaka. Ombudsmen u smislu Izvještaja i Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine označava tri osobe koje čine Instituciju.³ Ombudsmen za ljudska prava Bosne i Hercegovine obavlja dužnost u skladu sa Zakonom o ombudsmenu za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, usvojenim 2002. godine i Zakonom o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini usvojenim 2009. godine. Prilikom obavljanja svoje funkcije, ombudsmen za ljudska prava Bosne i Hercegovine pruža pomoć pojedincima ili grupi lica koji se obraćaju međunarodnim tijelima za zaštitu od diskriminacije. Ovakav vid pomoći podrazumijeva savjetovanje, davanje uputstava, prijedloga, preporuka i konsultacija tokom postupka.

2 Više pogledati: Prof. dr. sc. Lada Sadiković, „Ustav Bosne i Hercegovine, sigurnost i ljudska prava“. Sarajevo: Centar za sigurnosne studije BiH, 2012., str. 3-4

3 Više pogledati: *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2017. godinu*. Banja Luka, 2018., str. 5

Prvog ombudsmena u BiH imenovala je Organizacija za evropsku sigurnost i suradnju, za neobnovljiv mandat od 5 godina. Godine 2000, Visoki predstavnik donio je Odluku o Zakonu o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine. U Federaciji BiH i Republici Srpskoj izabrani su ombudsmeni entiteta BiH. Zakonom su ombudsmeni dobili puna ovlaštenja kao nezavisna, javna i parlamentarna institucija, formirana radi zaštite ljudskog dostojanstva, prava i sloboda, uključujući i slučajeve u kojima se to čini etničkim progonom ili održavanjem njegovih posljedica.⁴ Uvođenjem ombudsmena nedvojbeno se postiže veća ravnoteža između osiguranja međunarodnog mira i sigurnosti i zaštite temeljnih ljudskih prava.⁵ Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine djeluju na osnovu sljedećih principa:

- nezavisnosti Institucije ombudsmena od svih državnih organa prilikom obavljanja funkcije;
- nepristranosti i samostalnosti u obavljanju funkcije;
- efikasnosti;
- administrativne, finansijske i organizacione samostalnosti odgovarajućih nadležnosti definisanih Ustavom Bosne i Hercegovine i zakonom i
- saradivanja sa organizacijama civilnog društva.

Pojava ombudsmena otvara novo poglavlje u odnosima između onih koji vladaju i onih kojima se vlada, između države i građana, između javnih službenika i javnosti. Ombudsmen se javlja u dvostrukoj ulozi. On je podjednako instrument zaštite ljudskih prava i jedinstveni mehanizam demokratske kontrole nad upravom.⁶ Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine štiti ljudska prava i slobode i vladavinu prava razmatranjem pritužbi o postojanju nezakonitosti i nepravilnosti u radu organa vlasti. Osim toga, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne

4 Više pogledati: Prof. dr. sc. Vesna Kazić, „Ostvarivanje i zaštita ljudskih prava u Bosni i Hercegovini kroz praksu prava Ombudsmena i Doma za ljudska prava“. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. God. 42, 2005., str. 46, 43-53

5 Više pogledati: Dr. sc. Rutvica Rusan Novokmet, „Utjecaj sankcija Vijeća sigurnosti UN-a na zaštitu temeljnih ljudskih prava“. Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Vol. 40. Br.2, 2019., str. 645, 627-653

6 Više pogledati: Dr. sc. Damir Aviani i Dr. sc. Mario Jelušić, „Pojam i vrste ombudsmena“. Hrvatska javna uprava. God.1.Br.1. 1999., str. 67, 67-95

i Hercegovine bavi se i razmatranjem pritužbi koje se odnose na ostale fizičke i pravne osobe ukoliko je posebnim zakonom predviđena ta obaveza. Institucija obavlja funkciju centralne institucije za sprečavanje diskriminacije u skladu sa odredbama Zakona o zabrani diskriminacije i u izvršenju ovog mandata saraduje sa organima vlasti BiH, organizacijama civilnog društva i međunarodnim tijelima koja se bave pitanjima ravnopravnosti i nediskriminacije.⁷

Institucija ombudsmena nadležna je da razmatra predmete koji se odnose na slabo funkcioniranje ili povrede ljudskih prava i sloboda počinjenih od bilo kojeg organa BiH. Može postupati po prijemu žalbe ili po službenoj dužnosti, a može preduzimati i opće istrage. Nakon provedene istrage u predmetu, može preporučiti odgovarajuće pojedinačne i opće mjere.⁸ Uspješnom funkcioniranju Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine doprinosi uspostava dobrih odnosa sa Parlamentom. Razlozi prihvaćanja Institucije ombudsmena na svim kontinentima i u državama različitog društvenog, političkog, ekonomskog i pravnog profila mnogobrojni su, ali se prije svega mogu potražiti u:

- a) političkim i društvenim uslovima druge polovine 20. stoljeća kao što su jačanje djelatnosti socijalne države, ubrzana demokratizacija i sve dosljednije poštovanje prava čovjeka i građanina, bolja povezanost među državama i probijanje komunikacijskih barijera povezano s nezaustavljivim procesom globalizacije.
- b) karakteristikama same Institucije ombudsmena u smislu njezine funkcije u zaštiti prava građana od nezakonitog postupanja javnih vlasti te elastičnosti i adaptibilnosti sukladno posebnostima pojedine države, što omogućuje da se izvorni model, uz očuvanje osnovnih karakteristika i uloge, prilagodi posebnim okolnostima i potrebama pojedinog pravnog i

7 Član 6.2. Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Zakon o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 19/2002, 35/2004 i 32/2006.

8 Više pogledati: *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2012. godinu*. Banja Luka, 2013., str. 7

političkog sistema.⁹ Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine može se obratiti svako fizičko i pravno lice koje ima legitiman interes, bez obzira na državljanstvo, rasu, spol, vjersku i nacionalnu pripadnost. Žalba upućena Instituciji neće prouzročiti nikakve krivične, disciplinske ili bilo kakve druge sankcije po njenog podnosioca. Žalba se izjavljuje pismeno, putem pošte, fax-a, e-mail-a ili ličnim dostavljanjem. U žalbi treba iznijeti kraći opis događaja, činjenica ili odluka koji su doveli do podnošenja žalba. Žalba mora biti potpisana od osobe koja žalbu izjavljuje, ili ovlaštenog opunomoćenika. Uz žalbu je poželjno priložiti fotokopije dokumentacije koja je relevantna, ukoliko ista postoji. Institucija može odbiti da razmatra anonimne žalbe za koje smatra da su zlonamjerne, neosnovane, u kojima nema žalbe, koje nanose štetu trećim licima ili koje su Instituciji predočena izvan roka od 12 mjeseci nakon pojave događaja, činjenica ili odluka na koje se lice žali.¹⁰

Banja Luka je sjedište Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine kako je definirano Zakonom o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine. U funkciji su i područni uredi u Sarajevu, Brčkom i Mostaru. Prepoznavši važnost svog djelovanja na terenu, ombudsmeni su otvorili i Terenski ured u Livnu, te uspostavili uredovne dane, uz podršku lokalne zajednice u Tuzli, a uz podršku Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini i u Glamoču, Drvaru i Grahovu. U toku 2016. godine, uredovani dani su, uz podršku gradonačelnika Bijeljine i OSCE-a uspostavljeni i u Bijeljini.¹¹

Predmet rada je posmatranje uloge Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Osnovno istraživačko pitanje glasi: U čemu se ogleda uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine? Cilj ovog rada jeste prikaz djelovanja Institucije

9 Više pogledati: Anamarija Musa, Uloga ombudsmana u zaštiti građana od tijela lokalne i regionalne samouprave (komparativni prikaz). *Hrvatska javna uprava*. God.3. Br.3-4. 2001., str. 562, 559-605

10 Dostupno na: <https://www.ombudsmen.gov.ba>, pristupljeno 6.5.2020.

11 Više pogledati: *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2016. godinu*. Banja Luka, 2017., str. 8

ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Promicanje vladavine prava doprinosi efikasnoj zaštiti ljudskih prava i unapređenju demokratskog snaženja države. Efikasna zaštita ljudskih prava predstavlja uslov za pristup Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijama. Demokratsko snaženje države garantira građanima sigurnost i zaštitu od tuđe samovolje. Glavna hipoteza autora u istraživanju glasi: „Uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine ogleda se u promicanju vladavine prava i dobre uprave.“

METODE ISTRAŽIVANJA

Glavni zadatak ovog rada je analiza dostupnih godišnjih izvještaja o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine da bi se detaljnije upoznali sa ulogom Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Kvalitativno istraživanje sastoji se u sekundarnoj analizi kvalitativnih podataka sadržanih u izvještajima Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Pored dokumentacione analize, u radu su korištene i opće znanstvene metode.

NAUČNA I DRUŠTVENA OPRAVDANOST

Naučna opravdanost

Mišljenja smo da je potrebno afirmirati naučnike iz oblasti ljudskih prava, ustavnog prava, sigurnosnih studija i drugih nauka da se aktivnije uključe u proučavanje ovoga problema, tako da je i ovo istraživanje naučno opravdano. Kompleksnost ovakve teme zahtijeva angažiranost u istraživanju čiji bi rezultat trebao da bude širenje naučnih spoznaja o ovoj pojavi. Doprinos istraživanja je heuristički, u dijelu opisivanja uloge Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. U pogledu verifikacijskog rezultata, istraživanje se svodi na potvrdu teze da se u Bosni i Hercegovini uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine ogleda u promicanju vladavine prava i dobre uprave.

Društvena opravdanost

Novostečena naučna saznanja imaju veliku važnost za buduća naučna istraživanja, mogu se primijeniti i u naučnoj teoriji i u praksi, stoga

istraživanje treba da ima dugoročne efekte. Naše istraživanje bi trebalo imati dugoročne efekte jer treba da posluži da se u budućnosti sagleda uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Komparacija vlastitog istraživanja sa nekim budućim može dati pozitivne rezultate. Svaki doprinos naučnoj utemeljenosti novih oblika proučavanja uloge Institucije ombudsmena za ljudska prava je bitan za cjelokupno društvo.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Vladavina prava je neraskidivo povezana sa zaštitom ljudskih prava. Univerzalnom deklaracijom o pravima čovjeka iz 1948. godine očito je izražena veza između vladavine prava i ljudskih prava. Prema članu 3 Statuta Savjeta Europe „svaka članica Vijeća Europe priznaje načelo vladavine prava i načelo prema kojem svaka osoba pod njezinom jurisdikcijom mora uživati ljudska prava i temeljne slobode te se obvezuje da će iskreno i djelotvorno surađivati na postizanju cilja određenog u poglavlju I.“ Vladavina prava zapravo znači, prije svega, sudsku kontrolu funkcioniranja institucija države. Međutim, princip vladavine prava prvenstveno znači preeminenciju ili hegemoniju zakona, što se u prvom redu odnosi na prioritet ustava. Ako se pak ističe vladavina prava kao prioritet zakona, onda se time zapravo naglašava sistem demokratske vlasti koja stvara takav zakon, zatim princip podjele vlasti kao uslov demokratskog uređenja i volje naroda-*demosa* koja se izražava učešćem u procesu stvaranja zakonodavnog tijela.¹² Za Ujedinjene nacije, vladavina prava je načelo vladavine unutar koje su sve osobe, ustanove i entiteti, javni i privatni, uključujući i samu državu, podložni zakonima koji su javno proglašeni, jednako se primjenjuju i štite od strane neovisnog sudstva te koji su u skladu s međunarodnim pravilima i standardima ljudskih prava.”¹³ Kvalitetna zaštita ljudskih prava je od najvećeg značaja za Bosnu i Hercegovinu. U skladu sa time i djeluje Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Mnogim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama definirana je zabrana diskriminacije. Zakon o zabrani diskriminacije BiH

12 Više pogledati: Prof. dr. sc. Lada Sadiković, „Država u evropskom poretku“, Sarajevo: Šahinpašić, 2005., str.19-20

13 Više pogledati: *United Nations, Guidance Note of the Secretary General: UN Approach to Rule of Law Assistance*, travanj 2008., str. 1.

predviđa nekoliko postupaka za zaštitu od diskriminacije, i to: postupak pred Institucijom ombudsmena za ljudska prava BiH, sudske postupke i upravne postupke.¹⁴ U skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim standardima koji se odnose na ljudska prava i osnovne slobode, Zakonom o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini utvrđuju se odgovornosti i obaveze zakonodavne, sudske i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih lica i pojedinaca koji vrše javna ovlaštenja da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promoviranje i stvaranje uslova za jednako postupanje.¹⁵

U okviru svog mandata, Ombudsmeni djeluju reaktivno tako da postupaju prema žalbama građana ili po službenoj dužnosti, u slučajevima kršenja ljudskih prava, ali i proaktivno kroz zagovaranje primjene međunarodnih standarda ljudskih prava, prvenstveno onih kojima je Bosna i Hercegovina ratifikacijom pristupila. Reaktivno djelovanje zahtijeva strukturiranje Institucije tako da je njeno djelovanje vidljivo, da je dostupna građanima i da je postupanje efikasno. Kada se govori o efikasnosti postupanja, važno je napraviti distinkciju između efikasnosti postupanja Institucije po samoj žalbi, od efikasnosti u ostvarivanju prava građana, u slučaju kada su Ombudsmeni utvrdili povredu prava i uputili preporuku nadležnom organu da kršenje prava otkloni. U prvom slučaju, efikasnost zahtijeva maksimalnu otvorenost Institucije prema građanima, djelovanje u što kraćem periodu, mogućnost podnošenja žalbi pisanim, elektronskim putem ili direktnim kontaktima s građanima, a što je moguće ostvariti kroz djelovanje na terenu.¹⁶

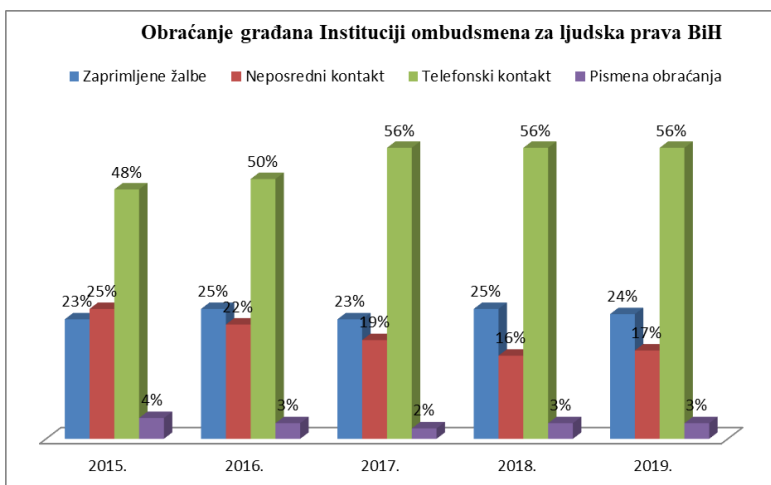
14 Više pogledati: Genc Trnavci i Jasmina Bešlagić, Specifičnosti sudskih postupaka za zaštitu od diskriminacije u Bosni i Hercegovini. *Pravni vjesnik*. God. 31. Br.3-4, 2005., str. 298, 297-309

15 Član 1 i 2. Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini. Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 59/2009. i 66/2016.

16 Više pogledati: *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2016. godinu*. Banja Luka. 2017., str. 6-7

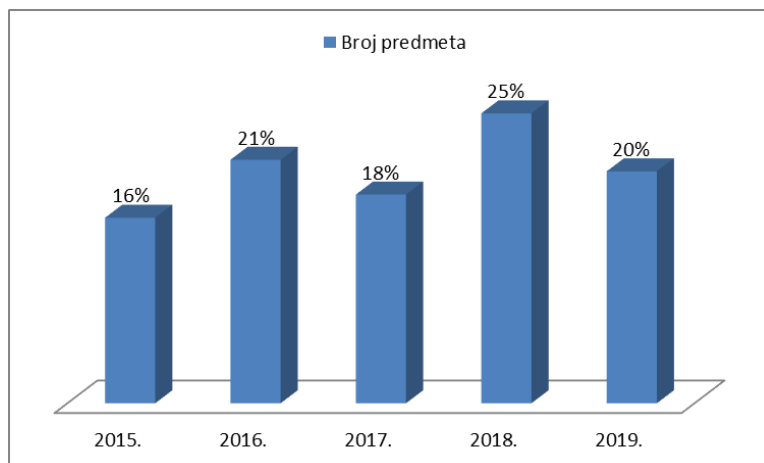
Tabela 1. Podaci o postupanju Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine u periodu od 2015. – 2019. godine

Godina	Zaprimljene žalbe	Ukupan broj građana koji se obratio Instituciji ombudsmena za ljudska prava BiH
2015.	2.966	12.876
2016.	2.977	11.981
2017.	3.160	13.968
2018.	3.266	13.130
2019.	3.218	13.292

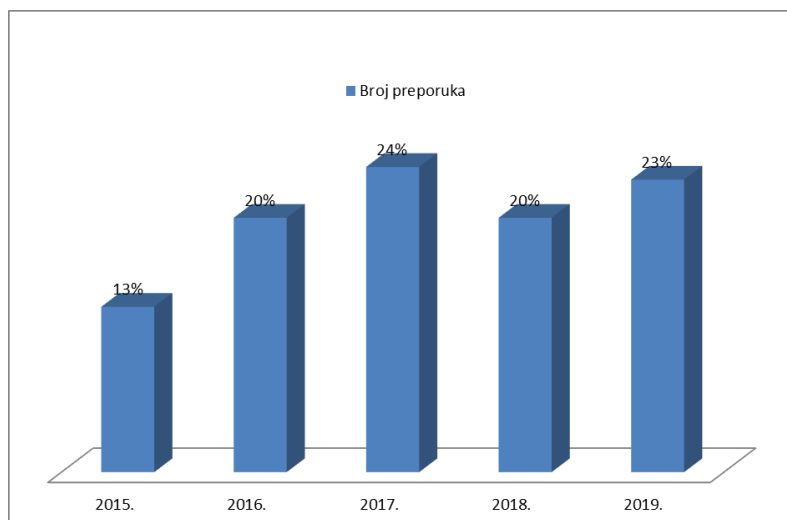
Ilustracija 3. Podaci o obraćanju građana Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

Tokom posmatranog vremenskog perioda, od ukupnog broja građana Bosne i Hercegovine koji se obratio Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine najmanje obraćanja je bilo pismenim putem 2017. godine. Najviše zaprimljenih žalbi bilo je tokom 2016. i 2018. godine i to 25%, a najmanje 2015. i 2017. godine i to 23%. 56% obraćanja građana na osnovu telefonskog kontakta zabilježeno je u 2017., 2018. i 2019. godini. Najmanje obraćanja građana Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine putem neposrednog kontakta zabilježeno je 2018. godine i to 16%, dok je najviše takvog obraćanja zabilježeno 2015. godine i to 25%.

Ilustracija 1. *Broj predmeta*

Najveći broj predmeta Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine analizirala je 2018. godine i to 25%, a najmanje 2015. godine kada je broj predmeta iznosio samo 16%. Za razliku od navedenog broja predmeta Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine izdala je najveći broj preporuka 2017. godine.

Ilustracija 2. *Broj preporuka*

RASPRAVA

Vladavina prava predstavlja osnovni uslov uspostavljanja jednakosti pred zakonom za sve građane. Vladavina prava treba osigurati građanima pravnu sigurnost. Vladavina prava kao ustavna vrijednost i kategorija se živi kao vid organizacije države i društva, gdje zakoni i opći propisi čine kontinuiranu komunikaciju na relaciji država – građani.¹⁷ Djelovanje vladavine prava generira ostvarivanje jednakih prava za sve građane. Osim toga, vladavina prava podrazumijeva neograničeno provođenje zakona, kao i prisustvo nezavisnog, nepristrasnog i odgovornog pravosuđa. Vladavina prava zahtijeva neprekidni napor na unapređenju zakonodavstva u skladu sa standardima koje nameće Europska unija. Upravo radi promoviranja vladavine prava djeluje i Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. U nadležnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine u pravilu je zaštita i promoviranje ljudskih prava i osnovnih sloboda i djelovanje mehanizama za sprečavanje torture i drugih sirovih, nehumanih ili uvredljivih postupaka. Imajući na umu da u Bosni i Hercegovini ne postoje druge državne institucije ombudsmenskog karaktera (npr. specijalizirani ombudsmeni), niti druge nezavisne institucije za ljudska prava, značaj Institucije ombudsmena/ ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine još je veći.¹⁸ Građanima Bosne i Hercegovine je pružena mogućnost da se za zloupotrebu ljudskih prava obrate Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Veliki broj građana tokom posmatranog vremenskog perioda se obratio Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Analizirajući situaciju obraćanja građana u Bosni i Hercegovini može se zaključiti da su se građani Bosne i Hercegovine najviše obraćali Instituciji ombudsmena za ljudska prava putem telefonskih poziva. Istraživanje je pokazalo da se najviše građana obratilo Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine u 2017. godini.

17 Više pogledati: Amela Čolić, „Vladavina prava i dobro upravljanje uslov stabilnosti i održivosti Bosne i Hercegovine“. 11th International Scientific Conference on Production Engineering. Rim, 2017., 609-612, str. 612

18 Više pogledati: Saša Gavrić Adrijana Hanušić, „Model zakona o Instituciji ombudsmena za ljudska prava BiH“. Sarajevo. Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine. 2015., str.2

ZAKLJUČAK

Istraživanjem je potvrđena osnovna hipoteza da se uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine ogleda u promicanju vladavine prava i dobre uprave. Vladavinom prava, ljudska prava i osnovne slobode su zagaranirane i mogu se ostvarivati. Garancijom ljudskih prava i osnovnih sloboda afirmira se demokratija. Ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda značajno doprinosi snaženju države. Dobra uprava osigurava zaštitu od diskriminacije i povjerenje građana u dobro upravljanje. Zaštita od diskriminacije zasniva se na zaštiti ljudskog dostojanstva. Povjerenje građana u dobro upravljanje moguće je ostvariti efikasnim mehanizmima za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Afirmiranje vladavine prava u Bosni i Hercegovini oblikuje normativni koncept zaštite ljudskih prava koji pruža mogućnost građanima Bosne i Hercegovine da uživaju svoja prava i slobode kroz djelovanje Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Promicanje vladavine prava doprinosi efikasnoj zaštiti ljudskih prava i unapređenju demokratskog snaženja države. Efikasna zaštita ljudskih prava predstavlja uslov za pristup Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijama. Demokratsko snaženje države garantira građanima sigurnost i zaštitu od tuđe samovolje. Ljudska prava i osnovne slobode predstavljaju najvrednije vrijednosti koje država treba da štiti. Zaštita ljudskih prava u Bosni i Hercegovini legitimno je dobro regulirana. Diskriminacija je negativna pojava sa društvenog gledišta, koja dovodi do nejednakosti među ljudima i kao takva zabranjena je osnovnim pravnim aktima koji su u Bosni i Hercegovini na snazi. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine djeluju na suzbijanju svih oblika diskriminacije primanjem žalbi građana, davanjem potrebnih ovlaštenja i provođenjem postupka za zaštitu od diskriminacije. Podnošenjem žalbe Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine pokreće se postupak. Istraživanjem je potvrđena osnovna hipoteza da se uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine ogleda u promicanju vladavine prava i dobre uprave. Istraživanje pokazuje da Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine doprinosi značajno zaštitu i slobodama fizičkih i pravnih lica.

LITERATURA

- Aviani, D. i Jelušić, M. (1999). Pojam i vrste ombudsmana. *Hrvatska javna uprava*. God.1.Br.1., 67-95

- Čolić, A. (2017). *Vladavina prava i dobro upravljanje uslov stabilnosti i održivosti Bosne i Hercegovine*. 11th International Scientific Conference on Production Engineering. Rim, 609-612
- Gavrić, S. i Hanušić, A. (2015). *Model zakona o Instituciji ombudsmena za ljudska prava BiH*. Sarajevo. Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine. 2015., str.2
- Kazić, V. (2005). *Ostvarivanje i zaštita ljudskih prava u Bosni i Hercegovini kroz praksu prava Ombudsmena i Doma za ljudska prava*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. God. 42, 43-53
- Musa, A. (2001). Uloga ombudsmana u zaštiti građana od tijela lokalne i regionalne samouprave (komparativni prikaz). *Hrvatska javna uprava*. God.3. Br.3-4., 559-605
- Novokmet, R.R. (2019). *Utjecaj sankcija Vijeća sigurnosti UN-a na zaštitu temeljnih ljudskih prava*. Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Vol. 40. Br.2, 627-653
- Sadiković, L. (2005). *Država u evropskom poretku*. Sarajevo: Šahinpašić
- Sadiković, L. (2012). *Ustav Bosne i Hercegovine, sigurnost i ljudska prava*. Sarajevo: Centar za sigurnosne studije BiH
- Trnavci, G. i Bešlagić, J. (2005). Specifičnosti sudskih postupaka za zaštitu od diskriminacije u Bosni i Hercegovini. *Pravni vjesnik*. God. 31. Br.3-4, 297-309

Zakoni

- Zakon o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 19/2002, 35/2004 i 32/2006.
- Zakon o zabrani diskriminacije. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 59/2009 i 66/2016.

Ostalo

- *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2012. godinu.*(2013). Banja Luka

- *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2016. godinu.* (2017). Banja Luka
- *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2017. godinu.* (2018). Banja Luka
- *Izvještaj stručnjaka o pitanjima vladavine prava u Bosni i Hercegovini* *Brisel*, 05.12.2019. godine
- *United Nations, Guidance Note of the Secretary General: UN Approach to Rule of Law Assistance.* (2008).

THE ROLE OF THE INSTITUTION OF HUMAN RIGHTS OMBUDSMAN OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN PROMOTING THE RULE OF LAW IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Original scientific paper

Amina SMAILHODŽIĆ

Abstract

Reason for writing and research problem(s): The state mechanism of Bosnia and Herzegovina is based on respect for human dignity. Human rights are universal, indivisible and inalienable and represent the imperative of freedom. In accordance with Article II of the Constitution of Bosnia and Herzegovina, it is stated that Bosnia and Herzegovina and both entities ensure the highest level of internationally recognized human rights and fundamental freedoms. Proportionally, the rule of law is one of the basic principles for the realization of human rights and freedoms. The dignity of the individual can be enhanced by promoting the rule of law. In order to promote the rule of law in Bosnia and Herzegovina, the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina has been established.

Aims of the paper (scientific and/or social): The aim of this paper is to present the activities of the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina.

Methodology/Design: General scientific methods were used in the research. No special data collection methods were used to review the available literature on the role of the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina in promoting the rule of law in Bosnia and Herzegovina.

Research/Paper limitation: The limitations of this research are related to the lack of results on discrimination in Bosnia and Herzegovina. For the purpose of further research, it is useful to state the results of the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina on the phenomena of discrimination in Bosnia and Herzegovina.

Results/Findings: The institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina has an important role to play in strengthening democracy, the rule of law, good governance and the protection and promotion of human rights and fundamental freedoms. The rule of law creates an environment in which the dignity of the individual is affirmed. The rule of law guarantees the definition of institutional

forms of protection. Effective protection of human rights and fundamental freedoms is of the utmost importance for Bosnia and Herzegovina.

General Conclusion: The rule of law is a basic principle of the Constitution of Bosnia and Herzegovina, which confirms that Bosnia and Herzegovina symbolizes a democratic state that operates on the basis of the rule of law. Promoting the rule of law is the main task of the Institution of Human Rights Ombudsman. The institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina contributes to the disciplinary application of applicable regulations and has the task of acting on individual or group complaints of citizens or acting ex officio. As such, the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina has the task of providing citizens with access to information. In order to protect citizens, the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina conducts an investigation into violations of human rights and fundamental freedoms, works to eliminate violations of human rights and fundamental freedoms, takes guidelines on the implementation of issued recommendations and contributes to good governance and strengthening the rule of law in Bosnia and Herzegovina.

Research/Paper Validity: The results of the research should justify both the scientific and social significance of this paper.

Key words

human rights, rule of law, Constitution of Bosnia and Herzegovina, Institution of the Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina

O autorici

Amina Smailhodžić, magistar sigurnosnih studija, završila I i II ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. Trenutno student na III ciklusu studija Univerziteta u Sarajevu, na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

E-mail: aminasmailhodzic@fkn.unsa.ba

TRAGOVİ OKVIRA ZA MUNICIJU NA ČAHURAMA ISPALJENIM IZ PIŠTOLJA “MAKAROV” kal. 9x18 mm (kal. 9 mm Makarov)

Izvorni naučni rad

Primljeno/Received: 17.09.2020.

Prihvaćeno/Accepted: 26.10.2020.

Bruno FRANJIĆ

Adam ČELIK

Dženana KAPO

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Neophodnost unaprijeđenja identifikacije vatrenog oružja na temelju tragova na čahurama ispaljenim iz vatrenog oružja.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj rada je ukazati na značaj “Tragova okvira za municiju”, na nivo identifikacije prilikom vještačenja čahura, kao i obezbjeđivanje nužne ponovljivosti ove vrste tragova. Također, cilj je da se vještacima balističarima prezentiraju podaci i iskustva o tragovima, koji nastaju za vrijeme izbacivanja čahura nakon ispaljenja iz pištolja „Makarov“ kal. 9x18 mm. Te tragove smo nazvali “Tragovi okvira za municiju”, koji sadrže veoma izražene individualne karakteristike. Gore navedeni tragovi (između ostalih tragova na čahurama: tragovi udarne igle, tragovi čela zatvarača, tragovi izbacivača, tragovi izvlačka, na dancetu čahura, itd.) pomoći će balističkim expertima da donesu konačni zaključak o identifikaciji čahura, odnosno vatrenog oružja iz kojeg je ispaljeno, pogotovo u slučajevima kada neki od ovih navedenih tragova nemaju istaknute individualne karakteristike.

Metodologija/Dizajn: U ovom radu izvršena je analiza nastanka navedenog traga, njegova jedinstvenost, ponavljanje, položaj istog u odnosu na ostale tragove i mogućnosti vezane za identifikaciju navedenog traga, odnosno oružja od kojeg isti nastaje, kako zasebno, tako i identifikacije vatrenog oružja u cijelosti.

Metode koje su korištene prilikom ovog istraživanja su analiza nastanka navedenog traga, njegove jedinstvenosti, ponavljanja, položaja istog u odnosu na ostale tragove, mogućnosti vezanih za identifikaciju navedenog traga, odnosno oružja od kojeg trag nastaje,

te identifikacije vatrenog oružja u cijelosti; komparativna metoda, kao i statističke metode za obradu empirijskih podataka.

Ograničenja istraživanja/rada: Ograničenja ovog istraživanja, eventualno, mogu proisticati iz nedostupnosti svih modela pištolja kal. 9x18 mm (9 mm Makarov).

Rezultati/Nalazi: Tragovi okvira za municiju nisu slučajno nastali, oni se ponavljaju na svim čahurama metaka koji su ispaljeni iz različitih serija pištolja "Makarov". Tragovi ne zavise od proizvođača municije, oni sadrže i opće i individualne karakteristike, koje se reproduciraju na svim čahurama metaka ispaljenih iz ispitivanih pištolja i modela. Istraživanje je provedeno na uzorku od 41 pištolja iz kojih je ispaljeno ukupno 147 metaka. U analiziranom uzorku, u svim slučajevima vještaci su dali mišljenja s određenim stepenom vjerojatnoće. U analiziranom uzorku, kod svih, tj. u 100% pregledanih i kompariranih čahura, tragovi se pojavljuju i ponavljaju.

Generalni zaključak: Unutar analiziranih uzoraka čahura uočene su izražene individualne karakteristike, na temelju kojih se može izvršiti pozitivna identifikacija vatrenog oružja. Pomenuti tragovi će pored ostalih tragova na čahurama: tragovi udarne igle, čela zatvarača, izbacivača, izvlakača, na dancetu čahura i dr., pomoći vještacima balističarima za donošenje konačnog zaključka o identifikaciji čahura, odnosno vatrenog oružja iz kojeg su ispaljene, pogotovo u slučajevima kada neki od navedenih tragova nemaju izražene individualne karakteristike.

Opravdanost istraživanja rada: Opravdanost rada proizlazi iz činjenice da se radi o originalnom naučnom radu, koji kao takav predstavlja koristan izvor informacija za vještake-experte koji se bave balističkim vještačenjima..

Ključne riječi:

čahure, individualne karakteristike, Makarov, pištolj, tragovi okvira za municiju

UVOD

Kroz dugogodišnji rad u Odsjeku za balistička i mehanoskopska vještačenja, Centra za forenzička ispitivanja, vještačenja i istraživanja, Federalne uprave policije, prilikom rada na identifikaciji čahura ispaljenih iz vatrenog oružja, pored tragova udarne igle, čela zatvarača, izbacivača i izvlakača koji ostaju na inicijalnoj kapisli i dancetu čahure, zapaženi su intenzivni tragovi koji se nalaze na plaštu (tijelu) čahura ispaljenih iz pištolja kal. 9x18 mm (9mmMakarov).

Proces vještačenja, kao i sama teorija identifikacije tragova vatrenog oružja na čahurama i zrnima ispaljenih metaka, zasniva se na nastanku mehaničkih tragova (Maksimović, Bošković i Todorčić, 1998).

Utvrđivanje vrste, marke, tipa i modela vatrenog oružja iz kojeg su ispaljene čahure vrši se na temelju općih karakteristika koje se manifestiraju u vidu zajedničkog oblika i međusobnog položaja tragova udarne igle, čela zatvarača, izbacivača i izvlakača na inicijalnoj kapisli i dancetu čahura (Franjić i Milosavljević, 2009).

Čahure su veoma značajne iz razloga što se na osnovu tragova ispaljenja na njima može identificirati oružje iz kojeg je ispaljena sporna čahura (Čimburović, Ivanović i Ivanović, 2011).

Na čaurama tragovi nastaju na dva načina: ubacivanjem metka u okvir i ležište metka u cijevi oružja ili nakon ispaljenja metka i izbacivanja čahure iz ležišta (Maksimović, Bošković i Todorović, 1998). Tragovi usta spremnika streljiva mogu se naći na tijelu/plaštu čahure prilikom punjenja spremnika streljivom i prilikom uvođenja metka iz spremnika u ležište metka u cijevi, tako da može doći do stvaranja uskih brazdi na plaštu čahure (Franjić i Milosavljević, 2009).

Tragovi od okvira za municiju vatrenog oružja su prateći elementi koji nastaju kod svih vrsta vatrenog oružja različitih kalibara i proizvođača, koji za ispaljivanje metaka koriste okvir za municiju (spremnik streljiva) od strane svih vrsta vatrenog oružja (različitih kalibara i proizvođača).

Kako u dostupnoj literaturi vezanoj za balistička vještačenja, nigdje nije navedeno postojanje navedenih tragova na plaštu (tijelu) čahura ispaljenih iz pištolja “Makarov” kal. 9x18 mm, za koje smo utvrdili da postoje, a koje smo nazvali “*Tragovi okvira za municiju*”, u ovom radu će se isti prezentirati, tako da ispitivanjem istih prilikom vještačenja čahura, vještacima balističarima mogu poslužiti da se u sklopu ostalih, gore navedenih tragova (međusobni položaj ovih tragova), izjasne o vrsti i tipu vatrenog oružja, te da se izjasne koji okvir za municiju je korišten prilikom ispaljenja (Franjić i Kotarević, 2016; Finklestein, Kaofman i Siso, 2005). Ovi tragovi sadrže veoma izražene individualne karakteristike, koje će vještacima balističarima olakšati i ubrzati rad na identifikaciji čahura. Na slici 1 prikazan je navedeni trag na tijelu čahure.

Slika 1: Postojeći trag na tijelu

Metode korištene u radu

S obzirom na to da je rad na temu "Tragovi okvira za municiju na čahurama ispaljenim iz pištolja "Makarov" kal. 9x18 mm (9 mm Makarov)", produkt empirijskog istraživanja, metode koje su korištene prilikom ovog istraživanja su:

- Metoda dobijanja nespornih uzoraka koja podrazumijeva probna pucanja iz pištolja "Makarov" kal. 9x18 mm u svrhu dobijanja nespornih čahura potrebnih za komparativnu analizu;
- Metoda prikupljanja podataka korištena prilikom prikupljanja empirijskih podataka iz ranijih vještačenih predmeta, a tiču se tragova na čahurama ispaljenim iz pištolja "Makarov" kal. 9x18 mm, na osnovu kojih će biti doneseni i određeni zaključci.
- Mikroskopska komparativna metoda korištena u svrhu identifikacije tragova, inače uspostavljena metoda kod ispitivanja / komparacije tragova na čahurama i zrnima, koja se danas primjenjuje u cijelom svijetu.

Uzorak

- Pištolji „Makarov“ kal. 9x18 mm različitih modela;
- Čahure kal. 9x18 mm (9mmMak);

Vrijeme i mjesto istraživanja

Istraživanje je vršeno u periodu od juna 1999. do marta 2016. godine u Odsjeku za balistička i mehanoskopska vještačenja, Centra za forenzička ispitivanja, vještačenja i istraživanja, Federalne uprave policije, korištenjem pištolja marke „Makarov“ kal. 9x18 mm, različitih modela koji su dostavljani na balističko vještačenje; te spornih čahura koje su također dostavljane na vještačenje.

METODOLOGIJA ZA PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je ukazati na značaj identifikacije *“Tragova okvira za municiju”* prilikom vještačenja čahura, te obezbjeđivanje nužne sljedivosti. Također, od velikog značaja je precizno definiranje standarda koji moraju biti ispunjeni od strane vještaka kako bi se utvrdilo da li su njegova stručnost i kompetentnost na odgovarajućem nivou, kako bi zadovoljio standard u identifikaciji ove vrste tragova. Veoma je važno ukazati na nivo primjenjivosti ove vrste vještačenja. S ovim ciljem izvršena je analiza čahura ispaljenih iz pištolja kal. 9x18 mm (9mmMak), na kojima se na plaštu (tijelu) iste pojavljuju intenzivni tragovi, a koje smo nazvali *“Tragovi okvira za municiju”*.

Kroz istraživanje željelo se doći do konkretnih saznanja ispitujući sljedeće:

- Kako i na koji način su nastali navedeni tragovi?
- Tačan uzrok nastanka ovih tragova?
- Da li se navedeni tragovi reproduciraju na svim čahurama koje su ispaljene iz različitih serija pištolja „Makarov“ kal. 9x18 mm?
- Šta je posebnost ili individualnost u vezi s ovim tragovima?
- Sve druge relevantne informacije koje su korisne za vještake balističare.

Rezultati ovog istraživanja su zasnovani isključivo na postulatima kriminalističko-forenzičkog ispitivanja čahura, koje ima naučnu potvrdu (postulati zasnovani na identifikaciji) iz tzv. *“teorije identifikacije”* balistike (vještina određivanja općih i individualnih karakteristika na osnovu tragova nastalih na čahurama i zrnima/projektilima od različitih mehanizama vatrenog oružja).

Cilj je ukazati na značaj *“Tragova okvira za municiju”*, nivo identifikacije prilikom vještačenja čahura, te na obezbjeđivanje nužne ponovljivosti ove vrste tragova.

REZULTATI I DISKUSIJA

U redosljedu karakteriziranja pomenutih predmeta ispitivanja (tragova, njihovog porijekla, ponavljanja, jedinstvenosti i svih relevantnih informacija koje su korisne za vještake balističare) izvršeno je više eksperimenata. Kroz testove su korištene različite serije pištolja „Makarov“ kal. 9x18 mm. Sljedeće dvije tabele (**Tabele 1 i 2**) opisuju eksperimente, predmete, rezultate i različite pištolje „Makarov“ koji su testirani („Frequently Asked Questions List.”, 2015; “Makarov Basics”, 2015).

Tabela 1: *Eksperimenti i dobiveni rezultati koji su izvedeni po redosljedu Ispitivanja karakteristika „Tragova okvira za municiju“*

Predmet eksperimenta	Postavljenje eksperimenta	Rezultati eksperimenta
Da li su tragovi slučajno nastali?	Pet metaka (oznaka „10 90“, „38 86“ i „G.F.L. 9 MAKAROV“) ispaljeni iz istog pištolja	Tragovi su nastali na svih pet čahura
Ponavlanje tragova na čahurama ispaljenim iz istog pištolja	Isto kao gore	Tragovi se ponavljaju na svih pet čahura
Ponavlanje tragova na čahurama ispaljenim iz iste serije pištolja „Makarov“ (ВД)	Dvanaest čahura su ispaljene iz četiri pištolja Makarov serije (ВД)	Tragovi su nastali na svim čahurama, koje su ispaljene iz iste serije pištolja „Makarov“
Ponavlanje tragova na različitim serijama pištolja „Makarov“ (ВД, ВЕ, ВА, ИН i АВ)	Trideset čahura su ispaljene iz pet različitih serija pištolja „Makarov“ (ВД, ВЕ, ВА, ИН i АВ)	Tragovi su nastali na svim čahurama, koje su ispaljene iz različitih serija pištolja „Makarov“ (ВД, ВЕ, ВА, ИН i АВ)
Tip tragova (opće karakteristike i/ili individualne karakteristike)	Čahure koje su ispaljene iz istog pištolja „Makarov“su	Tragovi sadrže opće i individualne karakteristike.

	komparirane na komparativnom mikroskoku	Napomena: Rezultati komparacije su pozitivni
Tragovi u odnosu na proizvođača municije	Pet metaka od tri proizvođača („10 90“, „38 86“ i „G.F.L. 9 M“) su ispaljeni iz istog pištolja „Makarov“	Tragovi na čahurama sadrže iste opće karakteristike
Ponavljanje tragova na čahurama iz zbirke nespornih čahura Odsjeka za balistička i mehanoskopska vještačenja FUP-a Sarajevo BiH	Čahure iz zbirke su manualno provjerene (ispitivano je 95 čahura, ispaljenih iz trideset pištolja „Makarov“).	Tragovi se pojavljuju i ponavljaju na svim čahurama.
Fizička orijentacija tragova okvira za municiju	Orijentacija tragova okvira za municiju je izmjerena u odnosu na druge referentne tragove (npr. udarne igle, čela zatvarača, izbacivača, izvlačača)	Lokacija je ista na svim čahurama. Orijentaciju tragova u odnosu na referentne tragove – na “četirisata” (Slika 3).

Tabela 2: Različite serije pištolja „Makarov“, koji su testirani

Red. br.	Seriya pištolja „Makarov“	Br.testiranih pištolja	Kalibar
1.	Pištolji čiji serijski broj počinje slovima ВД	5	9x18 mm
2.	Pištolji čiji serijski broj počinje slovima BE	2	9x18 mm
3.	Pištolj čiji serijski broj počinje slovima AB	1	9x18 mm
4.	Pištolji čiji serijski broj počinje slovima BA	2	9x18 mm
5.	Pištolj čiji serijski broj počinje slovima ИН	1	9x18 mm

Slika 2: Pištolj „Makarov“, kal. 9x18 mm (9mmMak), bugarske proizvodnje ser. broja ВД 29 2516

Slika 3: Okvir za municiju pištolja „Makarov“, kal. 9x18 mm (9mmMak)

Tragovi okvira za municiju – uzrok nastanka

Rezultati eksperimenata (Tabela 1), direktno su nas usmjerili prema sljedećim zaključcima:

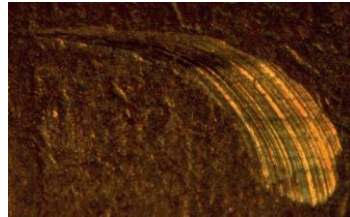
- Tragovi okvira za municiju nisu slučajno nastali. Oni se ponavljaju na svim čahurama, koje su ispaljene iz različitih serija pištolja “Makarov” kal. 9x18 mm.
- Tragovi ne zavise od proizvođača municije.
- Tragovi sadrže i opće i individualne karakteristike.
- Oblik se može reproducirati na svim čahurama, koje su ispaljene iz različitih serija pištolja “Makarov” kal. 9x18 mm (Slika 6 pokazuje oblik tragova okvira za municiju).

Slika 4: Orijentacija i pozicija tragova (oko četiri sata)

Slika 5: Trag okvira za municiju na čahuri

Slika 6: Oblik traga okvira za municiju

Sljedeća faza je bila da se nađe razlog i način nastajanja tragova okvira za municiju. Razmotrene su sljedeće mogućnosti kao porijeklo tragova:

- Navlaka pištolja,
- Ležište metka,

- Okvir za municiju.

Provjerom orijentacije tragova na tijelu (plaštu) čahura u odnosu prema drugim karakteristikama (udarna igla, čelo zatvarača, izbacivač i izvlakač) utvrđeno je da su lokacija i oblik tragova na čahurama konzistentni i ponavljaju se. Lokacija je na oko "četiri sata".

U drugoj provjeri da li je okvir za municiju razlog nastanka tragova, izvršena su tri eksperimenta:

Eksperiment 1

- Tri metka su ispaljena iz pištolja „Makarov“ ser. br. ВД 29 2516, poslije ručnog stavljanja metaka u ležište bez okvira za municiju.

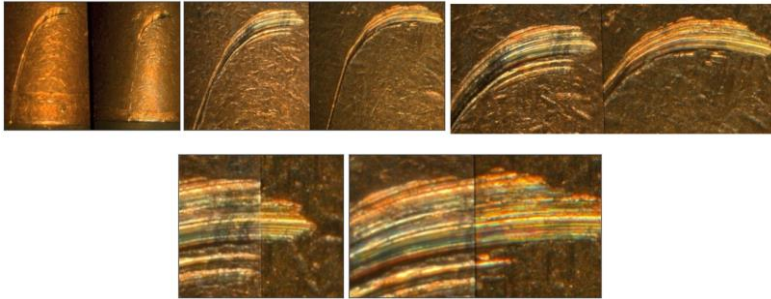
Eksperiment 2

- Tri metka su ispaljena iz pištolja „Makarov“ ser. br. ВД 29 2516, ubacivanjem svakog metka pojedinačno u ležište s okvirom, te nakon vađenja okvira iz pištolja izvršeno je ispaljenje.

Eksperiment 3

- Pet metaka je ispaljeno iz pištolja „Makarov“ ser. br. **ВД 292516** i pet metaka iz pištolja „Makarov“ ser. br. **ВД 30 2577**, korištenjem istog okvira za municiju označen slovom "A".

Izvršenim pregledom čahura od ispaljenih metaka ručno stavljenih u ležište i čahura od ispaljenih metaka ubačenih u ležište pomoću okvira za municiju, te vađenjem okvira iz pištolja prije ispaljenja, utvrđeno je da na istim nema navedenih „tragova okvira za municiju“. Izvršenom komparacijom tragova na čahurama, ispaljenim iz oba navedna pištolja koristeći isti okvir „A“, na svim čahurama utvrđena je pozitivna identifikacija okvira.

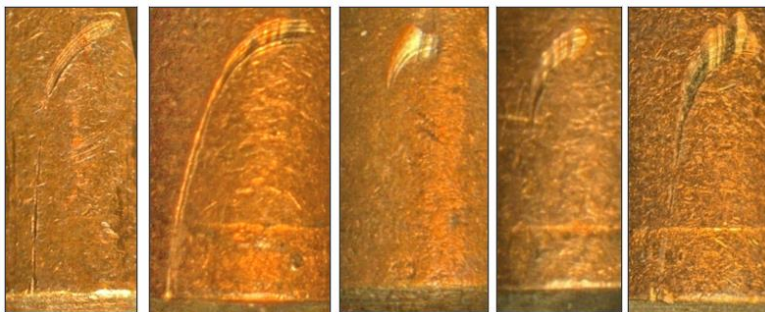
Slike br. 7, 8, 9, 10 i 11: *Komparacija tragova okvira „A” korištenog u pištolju „Makarov”, ser. br. ВД 29 2516 i pištolju „Makarov”, ser. br. ВД 30 2577 prilikom izvođenja „eksperimenta 3”*

Činjenice utvrđene s ova tri eksperimenta potvrđuju tezu, da je okvir za municiju uzrok nastanka tragova na čahurama.

Kroz ispitivanje istih pištolja „Makarov” pomoću stereo mikroskopa, na dijelu okvira za municiju utvrđeno je da na istom postoje tragovi metalnih opiljaka žute boje.

Sam proces opaljenja metaka i izbacivanja čahure iz pištolja „Makarov”, međusobni raspored tragova udarne igle, izbacivača i izvlakača na inicijalnoj kapisli i dancetu čahure u odnosu na trag na plaštu čahure, prisutnost tragova metalnih opiljaka žute boje na ustima okvira za municiju, uvjeralo nas je, da je kao jedini mogući uzrok nastanka ovih tragova okvir za municiju.

Navedeni trag okvira za municiju kod različitih serija pištolja ima različite oblike koji su pokazani na slikama broj 12, 13, 14, 15 i 16.

Slike br. 12, 13, 14, 15 i 16: *Oblici traga okvira za municiju kod različitih serija pištolja "Makarov", kal. 9x18 mm*

Bez obzira kakav oblik imaju navedeni tragovi okvira za municiju, unutar istih su vidljive jako izražene individualne karakteristike koje se manifestiraju u obliku brazdi, na temelju kojih se može izvršiti identifikacija korištenog okvira za municiju prilikom ispaljenja metaka od kojih potječu navedene čahure.

Analizom dostupne stručne literaturre, a posebno AFTE žurnala¹ (Association of Firearm and Tool Mark Examiners) u kojima su pronađena samo četiri (4) stručna rada koja su se bavila problematikom specifičnih tragova koji potječu od okvira za municiju: pištolj marke „Beretta Model 3032” kal. 32Auto (Clark, 2003), vatreno oružje nepoznate marke kal. .380Auto (Clow, 2008), pištolj marke “FN model HP-35” kal. 9 mmPara (Siso i Kasachesko, 2009) i pištolj marke “Smith and Wesson” kal. 9mm Luger (Moran, 2003). U svim navedenim radovima prezentirani su samo tragovi okvira za municiju, koji su nastali prilikom punjenja municije u okvir.

S obzirom na to da u dostupnoj stručnoj literaturre postoje samo radovi koji se bave tragovima okvira za municiju nastali prilikom punjenja municije u okvir, a da se naše istraživanje bavi tragovima okvira za municiju na čahurama nastalih na istim prilikom izbacivanja čahure nakon opaljenja metka, ista nije moguće komparirati.

1 Izvršen pregled oko 200 AFTE žurnala (od 1969-2020).

ZAKLJUČAK

U Odsjeku za balistička i mehanoskopska vještačenja, Centra za forenzička ispitivanja, vještačenja i istraživanja, Federalne uprave policije, prilikom rada na identifikaciji čahura ispaljenih iz vatrenog oružja, pored tragova udarne igle, čela zatvarača, izbacivača i izvlakača koji ostaju na inicijalnoj kapisli, zapaženi su intenzivni tragovi koji se nalaze na plaštu (tijelu) čahura ispaljenih iz pištolja „Makarov“, kal. 9x18 mm. U dostupnoj literaturi vezanoj za balistička vještačenja, nigdje nisu navedeni podaci za postojanje ovih tragova na plaštu čahura ispaljenih iz pištolja „Makarov“, koje smo nazvali *“Tragovi okvira za municiju”*. Ti tragovi mogu vještacima balističarima poslužiti za izjašnjavanje o marki vatrenog oružja. Ovi tragovi sadrže veoma izražene individualne karakteristike, koje će vještacima balističarima uprostiti, olakšati i ubrzati rad na identifikaciji čahura, te se i samo na temelju istih može izvršiti pozitivna identifikacija okvira za municiju koji je korišten prilikom ispaljivanja metaka od kojih potječu predmetne čahure. U toku ispitivanja ovih tragova, željelo se ispitati: da li su ovi tragovi slučajno nastali; šta je izvor/uzrok nastanka tragova; da li se reproduciraju na svim čahurama koje su ispaljene iz različitih serija pištolja „Makarov“, kal. 9x18 mm; šta je posebnost ili individualnost oko ovih tragova; kao i sve relevantne informacije koje su korisne za vještace balističare.

U redoslijedu karakteriziranja tragova, njihovog porijekla, ponavljanja, jedinstvenosti i svih relevantnih informacija koje su korisne za vještace balističare, izvršeno je više eksperimenata, kroz koje smo koristili različite serije pištolja „Makarov“, kal. 9x18 mm; pri čemu je utvrđeno da *“Tragovi okvira za municiju”* nisu slučajno nastali, ponavljaju se na svim čahurama koje su ispaljene iz različitih serija pištolja „Makarov“; ne zavise od proizvođača municije; sadrže i opće i individualne karakteristike; oblik se može reproducirati na svim čahurama, koje su ispaljene iz različitih serija pištolja „Makarov“, kal. 9x18 mm; te da isti potječu od okvira za municiju što je i dokazano eksperimentalnim putem.

LITERATURA

- Anderson, E., (1984). Makarov pistol (Pistolet Makarova), *AFTE Journal*, Vol. 16 (No. 4), 70-74.

- Butler, J. D., i Sachs, S., (1990). 9 x 19 Type 59 Makarov pistol, *AFTE Journal*, Vol. 22 (No. 2), 38-40.
- Clark, J.R., (2003). A Case Report An Interesting Magazine Mark, *AFTE Journal*, Vol. 35 (No. 1), 71.
- Clow, C. M., (2008). Bullets and Cartridge Cases Identified to a Single Unknown Firearm Using Magazine Marks, *AFTE Journal*, Vol. 40 (No. 3), 309-311.
- Čimburović, Lj., Ivanović, A. B. i Ivanović, A. R. (2000) *Kriminalistička tehnika*, Beograd.
- Finklestein, N., Kaofman, A., i Siso, R. (2005). Ejection Port Marks on Cartridge Cases Discharged from Glock Pistols. *AFTE Journal*, Vol. 37 (No. 4), 346-351.
- Franjić, B. i Milosavljević, M. (2009), Forenzička balistika, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka.
- Franjić, B., i Kotarević, A. (2016). Specifični tragovi kraka tijela mehanizma za okidanje, na čahurama ispaljenim iz pištolja "Tokarev TT33" cal. 7,62x25 mm i pištolja koji su proizvedeni na bazi navedenog pištolja cal. 7,62x25 mm i cal. 9x19 mm. *Kriminalističke teme, Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, God. XVI, Broj 1-2, 1-14.*
- Gusentsov, A., (2014). Effect of Incident Angle on the Shape of Entrance Wounds in Experimental Targets Resulting from a Ricochet When Fired from a 9mm Pistol, *AFTE Journal*, Vol. 46 (No. 1), 72-75.
- Haag, L., (1994). The Makarov mixup: Exterior and Terminal Ballistic Characteristics, *AFTE Journal*, Vol. 26 (No. 4), 276-282.
- Harrelson, H., (2005). Safety Issues in a Makarov Pistol, *AFTE Journal*, Vol. 37 (No. 4), 374-376.
- Janelli, D., (1977). Makarov pistol, *AFTE Journal*, Vol. 9 (No. 1), 29-31.
- Keisler, A. S. M., (1999). Ernst Thaelmann 9MM Makarov, *AFTE Journal*, Vol. 31 (No. 2), 145-146.
- Maksimović, R., Bošković, M., Todorić, U. (1998) *Metode fizike, hemije i fizičke hemije u kriminalistici*, Beograd.
- Moran, B., (2000). The Application of Numerical Criteria for Identification in Casework Involving Magazine Marks and Land Impressions, *AFTE Journal*, Vol. 32 (No. 4), 326-331.

- Simonson, L. M., (2006). Commercial 9mm Makarov Ammunition Fired in 9mm Luger Pistols, *AFTE Journal*, Vol. 38 (No. 1), 66-69.
- Siso, R., i Kasachesko, P., (2009). Magazine Marks on the Base of Cartridge Cases, *AFTE Journal*, Vol. 41 (No. 2), 176-183.
- Frequently Asked Questions List., Makarov.com <http://www.makarov.com/makfaq.html>, pristupljeno 15.1.2015.
- Makarov Basics, Makarov.com <http://www.makarov.com/mak-basic.html>, pristupljeno 15.1.2015.

MAGAZINE MARKS ON CARTRIDGE CASES FIRED FROM THE "MAKAROV" PISTOL cal. 9x18 mm (cal. 9 mm Makarov)

Original scientific paper

Bruno FRANJIĆ
Adem ČELIK
Dženana KAPO

Abstract

The inspiration for the paper and the problem(s) that the paper addresses: The necessity of improving the identification of firearms on the bases of the traces on the cartridge cases fired from firearms.

The goals of the paper (scientific and/or social): The aim of this paper is to point out the importance of "Traces of the ammunition frame", the level of identification during the expertise of the shell casings, as well as providing the necessary repeatability of this type of traces. Also, the goal of the paper is to present to ballistics experts information and experiences on the traces that occur during the drawing-ejection of the cartridge cases after the firing from the pistol "Makarov" cal. 9 x 18 mm. We called these traces "Magazine Marks", which contain very pronounced individual characteristics. The above mentioned marks (among other marks on the cartridge cases: Firing pin marks, breechface marks, ejector marks, extractor marks on the head of the cartridge cases, etc.) will help ballistics experts to draw the final conclusion on the identification of shells, i.e. firearms from which they were fired, especially in cases where some of these listed marks do not have prominent individual characteristics.

Methodology/Design: In this paper, an analysis of the occurrence of the mentioned mark, its uniqueness, the repetition, the position of the mark in relation to other marks and possibilities related to the identification of the mentioned mark, i.e. of a part of the gun from which the mark arises, both individually and identification of firearms wholly.

The methods used in this research are the analysis of the origin of the said trace, its uniqueness, repetition, its position in relation to other traces and the possibilities related to the identification of the said trace, ie the weapon from which it originates, both separately and the identification of firearms as a whole. , a comparative method, as well as statistical methods for processing empirical data.

Research/the paper limitations: Limitations of this study, possibly, may result from the unavailability of all pistol models cal. 19 x 18 mm (9 mm Makarov).

Results/findings: Magazine marks have not accidentally occurred, which are repeated on all cartridge cases, which are fired from pistols and models „Makarov“. Marks do not depend on the manufacturers of ammunition, they contain both general and individual characteristics, which are reproduced on all cartridge cases fired from the tested pistols and models.

The research was conducted on a sample of 41 pistols from which a total of 147 bullets were fired. In the analyzed sample, in 100% of cases, the experts gave positive opinions. In the analyzed sample, in all ie. in 100% of examined and compared shells traces appear and repeat.

General conclusion: In the analyzed samples, individual characteristics were observed on the shell casings, on the basis of which a positive identification of the firearm can be performed. The aforementioned marks, among other marks on the cartridge cases: firing pin marks, breechface marks, ejector marks, extractor marks on the head of the cartridge cases, etc.) will help ballistics experts to draw the final conclusion on the identification of cartridge cases, i.e. firearms from which they were fired, especially in cases where some of these listed marks do not have prominent individual characteristics.

Research/the paper justifiability: The justification of the paper lies in the fact that it represents an original scientific work (based on original empirical research covering a period of seventeen (17) years), which as such is a useful source of information for experts dealing with ballistic expertise.

Keywords:

čahure; individual characteristics; Makarov, pistole, magazine marks

O autorima

Bruno Franjić, magistar kriminalističkih nauka, dipl. ing. maš., šef Odsjeka za balistička i mehanoskopska vještačenja, Federalna uprava policije, Centar za forenzička ispitivanja, vještačenja i istraživanja, stalni sudski vještak kriminalističke struke – podoblast balistika i mehanoskopija, na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije od 1999. godine angažiran kao stručnjak iz prakse, stalni član AFTE (Association of Firearm and Toolmark Examiners). E-mail: afte2285@gmail.com, bruno.franjic@fup.gov.ba

Adem Čelik, dipl. ing. maš, kriminalistički vještak za balistička i mehanoskopska vještačenja, Federalna uprava policije, Centar za forenzička ispitivanja, vještačenja i istraživanja, Odsjek za balistička i mehanoskopska vještačenja.

E-mail: adem.celik@fup.gov.ba

Dženana Kapo, magistar kriminalistike, dipl. ing. maš, kriminalistički vještak za balistička i mehanoskopska vještačenja, Federalna uprava policije, Centar za forenzička ispitivanja, vještačenja i istraživanja, Odsjek za balistička i mehanoskopska vještačenja.

E-mail: dzenana.kapo@fup.gov.ba

MOGUĆNOSTI UTVRĐIVANJA SPOLA SKRIPTORA U KRIMINALISTIČKOJ IDENTIFIKACIJI RUKOPISA

Izvorni naučni rad

Primljeno/Received: 07.10.2020.

Prihvaćeno/Accepted: 22.10.2020.

Muamer KAVAZOVIĆ
Dina BAJRAKTAREVIĆ PAJEVIĆ
Marija LUČIĆ-ČATIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Ovaj rad je inspirisan željom autora da istraže objektivnu mogućnost utvrđivanja spola skriptora unutar kriminalističke rukopisne identifikacije. Predmet naznačenog istraživanja jeste provjera mogućnosti da li se unutar kriminalističkih-forenzičkih ispitivanja dokumenata i rukopisa može razviti i primjeniti specifična metoda za pouzdano utvrđivanje spola na osnovu rukopisa.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Utvrditi da li je moguće pouzdano, sa dokaznom snagom, a na osnovu izdvojenih, pojedinih rukopisnih karakteristika, tvrditi da određeni rukopisni izraz pripada osobi muškog ili ženskog spola.

Metodologija/Dizajn: Metode koje su korištene prilikom ovog istraživanja su: analiza sadržaja, metoda deskripcije, klasifikacije i specijalizacije, komparativni metod i eksperiment.

Ograničenja istraživanja/rada: Ograničenja mogu proizlaziti iz kvantiteta kontrolnih grupa koje su provodile metodologiju istraživanja, kao i samog uzorka istraživanja.

Rezultati/Nalazi: Kroz rad je izvršen prikaz i analiza rezultata istraživanja provedenog po metodologiji zasnovanoj na identifikacionim karakteristikama koje su bile zajedničke za veći broj istraživanja ove vrste provedenih u prošlosti. Prosječni rezultati uspješnosti ovog istraživanja se kreću od 62,80 % do 68,91 %. Niti jedna od izdvojenih rukopisnih karakteristika korištenih u ovom eksperimentalnom istraživanju u procjeni spola skriptora ne doprinosi statistički bitno apsolutno tačnoj procjeni spola skriptora. Vještaci, u najvećoj mjeri, zaključuju na osnovu općeg utiska - iskustva, a ne na osnovu neke od izdvojenih rukopisnih karakteristika koje su korištene u provođenju eksperimentalnog istraživanja.

Generalni zaključak: Metodologija prezentiranog istraživanja se ne može koristiti sa apsolutnom sigurnošću u kriminalističkoj identifikaciji, ali je rezultate ovog istraživanja moguće koristiti u procesu kriminalističkog profiliranja učinioca.

Opravdanost istraživanja/rada: Istraživanje rukopisa predstavlja veoma važan segment forenzičkih-kriminalističko-tehničkih istraživanja i ispitivanja. Imajući u vidu, da prema dostupnim podacima, u našoj državi nisu vršena eksperimentalna istraživanja o mogućnostima utvrđivanja spola skriptora na osnovu njegovog rukopisa, smatramo da rezultati istraživanja prezentiranog u ovom radu predstavljaju značajan doprinos naučnim spoznajama kada je u pitanju ova problematika.

Ključne riječi:

spol, skriptor, forenzičko vještačenje rukopisa, istraživanja, metodologija

UVOD

Istraživanje rukopisa predstavlja veoma važan segment forenzičkih-kriminalističko-tehničkih istraživanja i ispitivanja (rukopis u kriminalističkom smislu predstavlja trag koji je nastao procesom odražavanja). Kroz tu djelatnost vrše se različite vrste ispitivanja. Prilikom tih ispitivanja dolazi se i do određenih ograničenja koja iskustveno i teorijski proizlaze iz izvedenih ispitivanja. S ciljem razjašnjenja i uklanjanja tih ograničenja postavljaju se i određena konkretna pitanja vezana za naznačenu problematiku, na koju eksperti iz ove oblasti pokušavaju dati konkretne odgovore, odnosno do tada postavljena ograničenja ublažiti ili potpuno otkloniti. Do odgovora se pokušavalo doći kroz izvođenje različitih vrsta eksperimentalnih istraživanja.

Jedno od tih ograničenja, koje praktično od nastanka naučnog ispitivanja rukopisa, zaokuplja pažnju stručnih krugova, jeste i problematika određivanja rukopisnih karakteristika koje pripadaju određenom spolu, odnosno mogućnosti utvrđivanja spola skriptora, a na osnovu njegovog rukopisa. Istraživanja te vrste u svijetu, kroz povijest, su mnogobrojna i zasnovana na različitoj metodologiji. Međutim, važno je istaći da pojedina istraživanja ukazuju na to da postoje značajne razlike između rukopisa muškog i ženskog spola, što implicira da se rukopisni uzorak može ispitati u svrhu identifikacije spola (Upadhyay, Singh i Shukla,

2017). S tim u vezi, Lamis, Mohamed, Nazir i Awadalla (2018, str. 742) navode da spol onoga koji piše, neovisno o tome da li se radi o muškarcu ili ženi, ne može dokazati da neko od njih piše. Međutim, kako dalje navode ovi autori, rukopis može otkriti da li osoba koja je pisala ima ženske ili muške osobine.

S obzirom na to da prema dostupnim podacima, u našoj zemlji (a vrlo izvjesno niti u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji - SFRJ) nisu vršena eksperimentalna istraživanja po naznačenoj problematici, bilo bi interesantno provesti jedno takvo istraživanje te njegove rezultate uporediti sa rezultatima do sada provedenih istraživanja. Ovo je naročito bitno istaći zbog činjenice da, se prema opće prihvaćenoj metodologiji, rukopisna identifikacija provodi samo unutar jezika i pisma koje je poznato ekspertu koji vrši ispitivanje spornih rukopisa.

Predmet naznačenog istraživanja jeste provjera mogućnosti da li se unutar kriminalističkih-forenzičkih ispitivanja dokumenata i rukopisa može razviti i primjeniti specifična metoda za pouzdano utvrđivanje spola na osnovu rukopisa. S ovim ciljem, prije istraživanja pristupilo se analizi metodologija koje su korištene u ranijim istraživanjima ovakve vrste u svijetu s ciljem utvrđivanja sklopa rukopisnih karakteristika-metodologije koji će poslužiti kao temelj ovog istraživanja.¹ Za potrebe istraživanja su prioritetno korištena američka i njemačka iskustva, jer su u tim zemljama praktično ta istraživanja i najviše zastupljena. U izvorima na lokalnim jezicima nisu pronađeni tragovi o ovakvim istraživanjima na prostoru bivše SFRJ, niti određeni stavovi o mogućnostima utvrđivanja spola skriptora na osnovu rukopisa.

Cilj ovog istraživanja je dati odgovor, da li je moguće pouzdano, sa dokaznom snagom, tvrditi da određeni rukopisni izraz pripada osobi muškog ili ženskog spola. U savremenoj teoriji i praksi forenzičkog ispitivanja rukopisa, odgovor na ovo pitanje je negativan (Kavazović et al., 2018). U tom smislu, polazna pretpostavka ovog istraživanja je da nije moguće apsolutno tačno utvrđivati spol na osnovu rukopisa.

1 Vidjeti više u: Kavazović, Lučić-Čatić i Bajraktarević Pajević (2018). Utvrđivanje spola skriptora u kriminalističkoj identifikaciji rukopisa.

PREZENTACIJA METODOLOGIJE ISTRAŽIVANJA

Prvobitna zamisao, prilikom koncipiranja plana istraživanja, bila je da se na osnovu posebno prikupljenog rukopisnog uzorka, pokušaju, metodom analize rukopisnih karakteristika, utvrditi, pojedinačne rukopisne karakteristike specifične za pojedini spol. Međutim, analizom metoda i rezultata korištenih u istraživanjima koja su ranije vršena, a koja su spomenuta u prethodnom dijelu rada, došlo se do zaključka da na osnovu njihovih rezultata nije bilo moguće izdvojiti neke posebne rukopisne karakteristike koje bi bilo apsolutno moguće pripisati određenom spolu. Naime, iz rezultata takvih istraživanja, bilo je moguće zaključiti, da pojedinačno izdvojene rukopisne karakteristike, koje su od strane pojedinih istraživača pripisane pojedinom spolu, u mnogome, zavise od samog uzorka, kao i samih pogleda - stereotipa svakog istraživača. Ovo se naročito odnosi na tzv. "grafološki"² orijentirane istraživače.

Kako bi se utvrdila ispravnost ovih zapažanja, provedeno je istraživanje koje je za cilj imalo ispitati mogućnosti utvrđivanja spola skriptora na prikupljenom rukopisnom uzorku na osnovu pojedinih rukopisnih karakteristika, koje će se izdvojiti kao najznačajnije, i najčešće korištene

2 Prema Klaiću (1962, str. 538), grafologija (grč. gráfō - pišem, logos - znanost) se javlja kao termin koji ima dva značenja. U prvom značenju ovaj izraz predstavlja vještinu i rad grafologa, a u drugom značenju podrazumjeva *čitanje karaktera* iz rukopisa. Prema istom izvoru, grafolog je u prvom značenju vještak koji na sudu uspoređivanjem pisama utvrđuje tko ih je pisao, a u drugom značenju je grafolog osoba koja po rukopisu *pogađa* karakter čovjeka. Prema enciklopediji *Britannica* (1988, Vol. 5, str. 429), grafologija je vještina utvrđivanja karaktera iz rukopisa neke osobe. Teorija na kojoj grafologija počiva je da je rukopis izraz osobnosti. Sistematska analiza načina formiranja riječi i slova, prema istom izvoru, može otkriti neke crte ličnosti. Grafolozi uočavaju ove elemente u veličini pojedinačnih slova, stepenu i regularnosti ugla pisanja, liniji pisanja i ukrašavanjima. Druge osnovne stvari na koje se pri ovakvim ispitivanjima obraća pažnja jesu opći izgled i impresija pisanja, pritisak uzlaznih i silaznih poteza prilikom pisanja i gipkost poteza. Dok se intuitivni grafolozi bave totalnom impresijom, analitički grafolozi se koncentrišu na neke specifične stvari, kao npr. tumače krupan rukopis kao znak ambicije, a sitan rukopis kao znak pedantnosti.

u ranijim istraživanjima.³ Slijedeći navedeno, odlučeno je da se u daljem postupku istraživanja, na osnovu različitih pristupa korištenih u većem broju ranijih istraživanja i njihovim zaključcima, oko kojih je u većem broju različitih istraživanja postignuta saglasnost, sačini odgovarajuća metodologija, koja bi bila zasnovana na određenim rukopisnim karakteristikama. S obzirom na to da je istraživanje koncipirano kao kriminalističko, te je kao takvo, u što je moguće većoj mjeri trebalo da zadovolji standarde objektivnosti i egzaktnosti, u prvom redu, pokušali su se koristiti segmenti pojedinačnih istraživanja grafometrijske provenijencije (koliko je to bilo moguće, zbog neposjedovanja materijalnih pretpostavki-odgovarajućih računarskih sistema i programa⁴). Naime, pomenuta istraživanja su koristila određene rukopisne karakteristike koje je moguće egzaktno utvrđivati, i u većem broju takvih istraživanja je ostvarena saglasnost njihovih autora po pojedinačnim metodološkim pitanjima. Dakle, rukopisne karakteristike na kojima se bazira ovo istraživanje odnose se na: pritisak prilikom pisanja, veličinu rukopisa, način ukrašavanja rukopisa, kvalitet rukopisnog izraza, itd. Metodologija (pretpostavke - stereotipi o pojedinim rukopisnim karakteristikama vezanim uz različite spolove) ovog istraživanja zasnovana je na istraživanju i analizi pojedinačnih rukopisnih karakteristika koje su prezentirane u tabeli 1.

Tabela 1. Karakteristike rukopisa prema spolu

Karakteristika rukopisa	"Muški spol"	"Ženski spol"
Izgrađenost rukopisa	slabije izgrađen-lošiji	bolje izgrađen-ljepši
Pritisak prilikom pisanja	jači	slabiji
Veličina rukopisa	sitniji rukopis	krupniji rukopis
Ukrašavanje rukopisa	bez ukrašavanja	sa ukrašavanjem
Povezanost rukopisa	manje povezani	više povezani
Urednost pri pisanju	manje uredni	uredniji

³ Vidjeti više u: Thompson- Wooley, 1910, Osborn, 1952, Hilton, 1982, Totty et al., 1983, Mo, Yang, 1995, Hecker, 1996, Bookin-Weiner, 1998, Huber, Headrick, 1999, Morin i Chan, 2020, Burr, 2000, Bradley, 2015, Upadhyay et al., 2017, Topaloglu i Ekmecki, 2017, Lamis et al., 2018 i Kavazović et al., 2018.

⁴ Ovdje se u prvom redu misli na korištenje statistički mjerenih pokazatelja u istraživanju.

Ono što je predstavljalo problem u koncipiranju metodologije jeste činjenica da veliki broj autora različitih istraživanja ove vrste, u velikom broju slučajeva nije detaljno obrazlagao metodologiju na kojima su pojedinačna istraživanja zasnovana. Također, u velikom broju slučajeva, nisu detaljno elaborirani zaključci do kojih se došlo, već su oni, najčešće, prezentirani u najopćijem, šturom obliku.

Istraživačka pitanja

Kako bi se sveobuhvatnije sagledala naslovna problematika, pored osnovog cilja istraživanja, dodatno su koncipirana i istraživačka pitanja koja tretiraju osobe koje su vršile procjenu spola skriptora, a radi se o sljedećim pitanjima:

- Da li se vještaci i „laici“ statistički značajno razlikuju u procjeni spola skriptora?
- Da li postoje značajne razlike u procjenama spola skriptora među vještacima i laicima?
- Ukoliko se vještaci statistički značajno razlikuju od laika, koje izdvojene karakteristike rukopisa su bitne (najviše doprinose) za tačnost procjene spola?
- Da li je, eventualno, utvrđena povezanost iskustva vještaka u procjeni spola dostatna da se sa povjerenjem koristi u kriminalističko-tehničkim istraživanjima?

Nadalje, u skladu sa predmetom i cijem istraživanja, definirane su i sljedeće hipoteze:

- H1: Niti jednu izdvojenu rukopisnu karakteristiku nije moguće apsolutno pouzdano, u svim slučajevima koristiti za utvrđivanje spola iz rukopisa.
- H2: Vještaci osposobljeni i obučeni za vještačenje u oblasti ispitivanja rukopisa i potpisa imaju bolja znanja od "laika", odnosno mogu postizati prosječno bolje rezultate u istraživanjima koja imaju za cilj utvrđivanje spola na osnovu rukopisa.

Način provođenja istraživanja

Za potrebe ovog istraživanja korišten je eksperimentalni metod, u kojem su participirale dvije grupe osoba: vještaci i "laici", sa zadatkom da izvrše procjenu prezentiranih rukopisnih karakteristika. Samo istraživanje je provedeno tokom 2004. godine i trajalo je oko šest mjeseci (navedeno uključuje pripremu eksperimentalnih uzoraka rukopisa i aktivnosti na procjeni rukopisa od strane ove dvije grupe). Kada je riječ o vještacima, treba istaći da su u eksperimentu sudjelovali vještaci iz oblasti ispitivanja rukopisa i dokumenata (sudski i policijski), dok su kao "laici" u okviru ovog istraživanja, označene osobe koje nemaju nikakvo prethodno znanje vezano za oblast ispitivanja rukopisa, izuzev eventualnih znanja koja potiču iz njihove opće informiranosti. U istraživanju je učestvovalo ukupno šest osoba (tri vještaka i tri "laika"). Među vještacima, sve osobe su bile muškog spola, dok su kod laika dvije osobe bile ženskog, a jedna osoba muškog spola.

Objektive kategorije sudionika eksperimenta su imale zadatak da na osnovu prezentiranih rukopisnih karakteristika, ocijene svaku pojedinačnu rukopisnu karakteristiku, odnosno izvrše određivanje spola skriptora na prikupljenom rukopisnom uzorku. Egzaktost ovog istraživanja od strane vještaka se ogleda u donošenju konačnog zaključka o spolu skriptora na pojedinačnom rukopisnom uzorku, na osnovu većeg broja karakteristika koje pripadaju određenom spolu.⁵

Istraživanje je provedeno na uzorku od ukupno 104 rukopisa osoba različitog spola i starosti, a koji su prethodno bili šifrirani. Rukopis je prikupljen metodom slučajnog uzorka, od osoba različitog spola i starosti, uz mogućnost da svaka od navedenih osoba ispisuje tekstualni sadržaj po svom nahođenju, rukopisnim izrazom po vlastitoj volji. Sredstvo za pisanje je u svim slučajevima bila hemijska olovka. Pismo na

⁵ Naprimjer, ako četiri ili više od šest izdvojenih rukopisnih karakteristika prema polaznom stereotipu istraživanja pripada određenom spolu, onda i taj rukopisni izraz pripada tom spolu. Ukoliko rezultat ispitivanja na pojedinačnom rukopisnom uzorku bude po tri karakteristike za jedan, i tri za drugi spol, konačni zaključak će zavisići od viđenja općeg izgleda pojedinačnog rukopisnog uzorka od strane vještaka (subjektivni stav).

kojem su rukopisi ispisivani bilo je latinica. U navedenom rukopisnom uzorku, po 52 rukopisa su ispisana od strane osoba muškog i ženskog spola. Starosna struktura autora rukopisa prikazana je u tabeli 2.

Tabela 2. Starosna struktura autora rukopisa

Starosna grupa (godina):	Broj rukopisnih uzoraka (muških / ženskih)
20-30	26 (13 / 13)
30-40	26 (13 / 13)
40-50	26 (13 / 13)
50-60	26 (13 / 13)

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja će biti prezentirani prosječno za "laike" i prosječno za vještake, te prema naprijed izdvojenim rukopisnim karakteristikama koje su pripisane pojedinom spolu, te će na kraju biti izvršeno međusobno kompariranje prosječnih rezultata istraživanja koji se odnose na "laike" i vještake. Navedeno obuhvata: tačnost procjene u relaciji vještaci-laici, ukupno, frekvencije tačnosti procjene vještaka i laika, tačnost procjene vještaka i laika prema rukopisnim karakteristikama i tačnost procjene vještaka i laika prema rukopisnim karakteristikama u odnosu na starosnu strukturu osoba koje su ispisivale rukopisne uzorke koji su bili osnov ovog istraživanja.

Kada je riječ o procjeni spola skriptora između grupe "vještaci" i grupe "laici", vrijednost chi kvadrat testa (X^2) za podatke obrađene u tabeli 3. pokazuje da postoji statistički značajna razlika u procjeni spola skriptora između grupe "vještaci" i grupe "laici" na razini vjerovatnosti od $p=0,01^6$. Nadalje, vrijednost chi kvadrat testa (X^2) za podatke obrađene u tabeli 4. pokazuje da postoji statistički značajna razlika u procjeni spola skriptora od strane grupe "vještaci" u odnosu na slučajno određivanje (pogađanje) spola skriptora na razini vjerovatnosti od $p=0,001^7$.

6 Granična tabelarna vrijednost chi kvadrata (X^2_{gr}) je 6,635

7 Granična tabelarna vrijednost chi kvadrata (X^2_{gr}) je 10,827

Tabela 3. Tačnost procjene, vještaci i laici-ukupno

	Tačno utvrđen spol	Pogrešno utvrđen spol		Ukupno (Σ)
Ukupno vještaci	215	97		312
Ukupno laici	156	116		272
Ukupno (Σ)	371	213		584
$\chi^2=8,3772$				

Tabela 4. Tačnost procjene, vještaci i laici-frekvencije

Vještaci	f ₀ (frekvencija opaženo)	f _p ⁸ (frekvencija procijenjeno)	Ukupno (Σ)
Tačno procijenjen spol	215	156	371
Pogrešno procijenjen spol	97	156	253
Ukupno (Σ)	312	312	624
$\chi^2=23,1416$			

Tabela 5. Tačnost procjene, vještaci-apsolutne vrijednosti

Vještaci	Tačno utvrđen spol	Pogrešno utvrđen spol	Ukupno (Σ)
Vještak 1	73	31	104
Vještak 2	67	37	104
Vještak 3	75	29	104
Ukupno (Σ)	215	97	312
$\chi^2=1,2930$			

Vrijednost chi kvadrat testa (χ^2) za podatke obrađene u tabeli 5. pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika u procjeni spola skriptora od strane pojedinih vještaka iz grupe "vještaci" kod određivanja spola na osnovu primjenjene metodologije uz korištenje izdvojenih rukopisnih karakteristika.

⁸ Frekvencija f_p prikazuje procijenjenu vrijednost procjene kod slučajnog pogađanja spola skriptora.

Tabela 6. *Tačnost procjene, laici-apsolutne vrijednosti*

Laici	Tačno utvrđen spol	Pogrešno utvrđen spol	Ukupno (Σ)
Laik 1	58	46	104
Laik 2	65	39	104
Laik 3	73	31	104
Ukupno (Σ)	196	116	312
$\chi^2=4,6382$			

Vrijednost chi kvadrat testa (χ^2) za podatke obrađene u tabeli 6. pokazuje da postoji statistički značajna razlika u procjeni spola skriptora od strane pojedinih procjenjivača iz grupe "laici" kod određivanja spola skriptora na razini vjerovatnosti od $p=0,05$.⁹ Nadalje, vrijednost chi kvadrat testa (χ^2) za podatke obrađene u tabeli 7. pokazuje da ne postoji statistički značaj rukopisnih karakteristika: "izgrađenost rukopisa" i "veličina rukopisa" prilikom procjene spola skriptora korištenjem navedenih rukopisnih karakteristika. Također, statističke vrijednosti za preostale rukopisne karakteristike korištene u istraživanju nisu statistički relevantne, te neće biti posebno tabelarno prikazane.

Tabela 7. *Tačnost procjene rukopisne karakteristike*

Rukopisna karakteristika	Tačno utvrđen spol	Pogrešno utvrđen spol	Ukupno (Σ)
Izgrađenost rukopisa	200	112	312
Veličina rukopisa	181	131	312
Ukupno (Σ)	381	233	614
$\chi^2=2,7190$			

Rezultati istraživanja grupe "LAICI" - prosječno

U tabelama 8. i 9. prikazna je prosječna tačnost određivanja spola osoba od strane grupe "laika".

⁹ Granična tabelarna vrijednost chi kvadrata (χ^2_{gr}) je 3,841

Tabela 8. Tačnost procjene, laici-prosječna vrijednost

Grupa "Laici"	Tačno utvrđen spol (%)	Pogrešno utvrđen spol (%)
Muškarci	61,54 %	38,46 %
Žene	64,10 %	35,90 %

Tabela 9. Tačnost procjene, laici-prosječna vrijednost po starosnim skupinama

Starosna grupa (spol)	Tačno utvrđen spol (%) - grupa "laici"-prosječno	Pogrešno utvrđen spol (%) - grupa "laici"-prosječno
20-30 (muški)	61,54 %	38,46 %
20-30 (ženski)	74,36 %	25,64 %
30-40 (muški)	61,54 %	38,46 %
30-40 (ženski)	76,92 %	23,08 %
40-50 (muški)	53,84 %	46,16 %
40-50 (ženski)	46,16 %	53,84 %
50-60 (muški)	69,23 %	30,77 %
50-60 (ženski)	58,97 %	41,03 %
Prosječan postotak (ukupni uzorak)	62,80 %	37,20 %

Rezultati istraživanja grupe "VJEŠTACI" - prosječno

U tabelama 10. i 11. prikazna je prosječna tačnost određivanja spola osoba od strane grupe "vještaka", dok je u tabeli 12. dat prikaz tačnosti određivanja spola osoba od strane grupe "vještaka" kada su u pitanju rukopisne karakteristike.

Tabela 10. Tačnost procjene, vještaci-prosječna vrijednost

Grupa "Vještaci"	Tačno utvrđen spol (%)	Pogrešno utvrđen spol (%)
Muškarci	76,92 %	23,08 %
Žene	60,90 %	39,10 %

Tabela 11. Tačnost procjene, vještaci-prosječna vrijednost po starosnim skupinama

Starosna grupa (spol)	Tačno utvrđen spol (%) - grupa "vještaci" - prosječno	Pogrešno utvrđen spol (%) - grupa "vještaci" - prosječno
20-30 (muški)	66,67 %	33,33 %
20-30 (ženski)	76,92 %	23,08 %
30-40 (muški)	69,23 %	30,77 %
30-40 (ženski)	74,36 %	25,64 %
40-50 (muški)	79,48 %	20,52 %
40-50 (ženski)	46,16 %	53,84 %
50-60 (muški)	87,18 %	12,82 %
50-60 (ženski)	51,28 %	48,72 %
Prosječan postotak (ukupni uzorak)	68,91 %	31,09 %

Tabela 12. Tačnost procjene, vještaci-rukopisne karakteristike

Rukopisna karakteristika	Tačno utvrđen spol (broj/%) - grupa "vještaci" - prosječno	Pogrešno utvrđen spol (broj/%) - grupa "vještaci" - prosječno
Izgrađenost rukopisa	64,10 %	35,90 %
Pritisak prilikom pisanja	60,25 %	39,75 %
Veličina rukopisa	58,01 %	41,99 %
Ukrašavanje rukopisa	64,10 %	35,90 %
Povezanost rukopisa	62,50 %	37,50 %
Urednost pri pisanju	65,70 %	34,30 %

Iz naprijed prezentiranih rezultata istraživanja za obje kategorije sudionika eksperimenta, proizlazi da za grupu "laici", uspješnost određivanja spola skriptora iznosi prosječno 62,80 % (minimalno 55,77 %, maksimalno 70,20 %). Ova grupa je postigla bolje prosječne rezultate kod određivanja skriptora ženskog spola (64,10 %, nasuprot 61,54 % za skriptore muškog spola). Nadalje, kada je riječ o određivanju spola skriptora, kod grupe "laici", uzevši u obzir starosne grupe skriptora, postignuti prosječni rezultati se kreću u rasponu od 46,16 % (minimalni rezultat, starosna grupa od 40 do 50 godina, ženskog spola) do 76,92 % (maksimalni rezultat, starosna grupa od 30 do 40 godina, ženskog spola). Kada je riječ o grupi "vještaci", uspješnost određivanja spola skriptora iznosi prosječno 68,91 % (minimalno 64,42 %, maksimalno 72,11 %), te je ova grupa postigla bolje prosječne rezultate kod određivanja skriptora

muškog spola (76,92 %, nasuprot 60,90 % za skriptore ženskog spola. Nadalje, u pogledu određivanja spola skriptora, za grupu "vještaci", uzevši u obzir starosne grupe skriptora, postignuti prosječni rezultati se kreću u rasponu od 46,16 % (minimalni rezultat, starosna grupa od 40 do 50 godina, ženskog spola) do 87,18 % (maksimalni rezultat, starosna grupa od 50 do 60 godina, muškog spola). Finalno, kada je riječ o određivanju spola skriptora, za grupu "vještaci", uzevši u obzir izdvojene rukopisne karakteristike, prosječni rezultati se kreću u rasponu od 58,01 % (minimalni rezultat, rukopisna karakteristika "veličina rukopisa") do 65,70 % (maksimalni rezultat, rukopisna karakteristika "urednost prilikom pisanja");

DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Imajući u vidu postavljena istraživačka pitanja i hipotetski okvir, treba istaći da iz prezentiranih rezultata istraživanja proizlazi da se grupa "vještaci", prema statističkim pokazateljima, statistički značajno razlikuje u procjeni spola skriptora u odnosu na grupu "laici". Naime, moguće je uvidjeti, da je grupa "vještaci", postigla bolje prosječne rezultate prilikom određivanja spola skriptora na osnovu rukopisa (posmatrajući ukupan istraživani rukopisni uzorak), Međutim, vidljivo je da je grupa "laici" imala bolje prosječne rezultate prilikom određivanja skriptora ženskog spola (64,10 % za grupu "laici", nasuprot 60,90 % za grupu "vještaci"). Dobiveni nalazi dalje ukazuju na to da grupa "vještaci", prema statističkim pokazateljima, predstavlja homogenu skupinu, čiji se rezultati procjene spola skriptora, međusobno statistički bitno ne razlikuju, za razliku od grupe "laici", čiji se rezultati procjene međusobno statistički bitno razlikuju. Navedeno bi moglo ukazivati na značaj iskustva u procjeni spola skriptora, koje posjeduju vještaci. Nadalje, treba istaći da niti jedna od izdvojenih rukopisnih karakteristika korištenih u ovom eksperimentalnom istraživanju u procjeni spola skriptora ne doprinosi statistički bitno apsolutno tačnoj procjeni spola skriptora. Naime, iz navedenog proizlazi da vještaci, u najvećoj mjeri, zaključuju na osnovu općeg utiska - iskustva, a ne na osnovu neke od izdvojenih rukopisnih karakteristika koje su korištene u provođenju eksperimentalnog istraživanja. Stoga ovakav nalaz potvrđuje pretpostavku da niti jednu izdvojenu rukopisnu karakteristiku nije moguće apsolutno pouzdano, u svim slučajevima koristiti za utvrđivanje spola iz rukopisa. Također, imajući u vidu prethodno izloženo, može se konstatirati da je potvrđena i hipoteza o tome da vještaci osposobljeni i obučeni za vještačenje u

oblasti ispitivanja rukopisa i potpisa imaju bolja znanja od "laika", odnosno mogu postizati prosječno bolje rezultate u istraživanjima koja za cilj imaju utvrđivanje spola na osnovu rukopisa. Međutim, polazeći od toga da nije bilo moguće utvrditi izdvojene rukopisne karakteristike koje bi se pouzdano koristile za utvrđivanje spola iz rukopisa, autori su stava da utvrđena povezanost iskustva vještaka u procjeni spola, nije dostatna da se sa povjerenjem koristi u kriminalističko-tehničkim istraživanjima. Dodatno, same rezultate potrebno je posmatrati kritički, zbog malog uzorka istraživanja. Međutim, s obzirom na to da su potvrđene polazne hipoteze, opravdana je pretpostavka da bi i veći uzorak dao iste ili slične rezultate.

Kada je riječ o poređenju rezultata dobivenih kroz ovo istraživanje sa rezultatima drugih istraživanja ovakve vrste, potrebno je naglasiti da su takva istraživanja u prošlosti bila brojna. Ta istraživanja najčešće polaze sa „grafološkog“ ili „grafometrijskog“ stajališta. Prva grupa ima opći pristup i traži generalne karakteristike pisanja ili izgled sveukupnog rukopisa (grafološki pristup), a druga grupa se koncentrirala na mjerenje pojedinih karakteristika koje su se pokušale dovesti u vezu sa spolom (grafometrijski pristup¹⁰) (Huber i Headrick, 1999, str. 314). U novije vrijeme, grafometrijska ispitivanja ove vrste se u pravilu izvode korištenjem određenih računarskih sistema i programa namjenski razvijenih za potrebe ispitivanja karakteristika rukopisa. Većina grafološki usmjerenih istraživanja ove vrste polazi od tzv. muških i tzv. ženskih obilježja rukopisa. U tom smjeru, postavila su se pitanja kako je utvrđen spol: da li biološki ili psihološki, da li psihološki, u smislu feminizam-muškost, ili u smislu dominantnosti (Huber i Headrick, 1999, str. 314). Zavisno od stajališta, ta istraživanja imaju i različite metodološke osnove (različite analizirane rukopisne karakteristike i korištenje specifičnih alata i metoda korištenih u analizi, u novije vrijeme najčešće uz pomoć računarske tehnologije). Niti jedno od njih nije razvilo jedinstven metodološki okvir, već su njihove metodologije imale pojedinačne zajedničke elemente (pojedinačne zajedničke temeljne postavke, kao

10 Prema Prolexis online enciklopediji (2012), *grafometrija* (grč.), predstavlja istraživanje rukopisa mjerenjem određenih obilježja pisma (npr., pritiska pri pisanju, debljine slova, njihovih oblika i dr.). Za razliku od grafologije, smatra se znanstvenom metodom.

npr., neke istovrsne rukopisne karakteristike kao temelj istraživanja), ali s obzirom na to da mnoga od tih istraživanja opširnije ne elaboriraju način ocjene pojedinačnih ispitivanih karakteristika, upitno je, da li je ocjena takvih elemenata bila izvršena kroz primjenu identičnih vrijednosnih skala. Još jedna kritika ovih metodologija je bila usmjerena na raznolikost populacije iz koje se prikuplja uzorak rukopisa za istraživanje. Goodenough (1945) i Hodgins (1971) su smatrali da su žene bolje u utvrđivanju spola skriptora dok se drugi istraživači pak ne slažu s tim stavom (Huber i Headrick, 1999, str. 314).

Kada je riječ o starijim istraživanjima ove vrste, ona su brojna, te bi navođenje metodologija prema kojim su ona izvedena zauzelo veliki prostor. Stoga autori zainteresiranim preporučuju da o navedenom više vide u: Hecker (1996), Huber i Headrick (1999), i Kavazović et al. (2018). Međutim, treba istaći, da je pregled takvih istraživanja, autorima ovog rada poslužio kao temelj za razvijanje metodologije za provođenje navedenog eksperimentalnog istraživanja. Pa tako, metodologija vlastitog istraživanja ima određene sličnosti sa nekim od takvih istraživanja (u određenom dijelu korištenih zajedničkih rukopisnih karakteristika za procjenu spola), ali i značajne razlike u odnosu na veći broj istraživanja ove vrste. Imajuću u vidu da je provedeno istraživanje testiralo primjenu vlastite metodologije i dobivene rezultate s ciljem njihovog mogućeg korištenja za pouzdanu forenzičku procjenu, važno je naglasiti da se ono ne može smatrati klasičnim istraživanjem s tzv. grafološkim pristupom. Međutim, potrebno je istaći, da je način na koji je vršena analiza u vlastitom eksperimentu primijenjenih rukopisnih karakteristika, bliži ovom pristupu. Također, s obzirom na to da autori u ovom istraživanju na raspolaganju nisu imali tehničke resurse koji bi omogućili egzaktna mjerenja pojedinih mjerljivih rukopisnih karakteristika, isto se ne može smatrati niti istraživanjem s tzv. grafometrijskim pristupom.

U kontekstu komparacije rezultata, dobiveni rezultati su upoređeni sa rezultatima dostupnih istraživanja provedenih u relativno novije vrijeme. Jedno od takvih istraživanja su proveli Topaloglu i Ekmekci (2017), koji su istraživali računarski generirane slike rukopisa koristeći algoritamsko poređenje istih sa upitnicima koje su popunjavale osobe koje su ispisivale rukopisne uzorke. Uspješnost procjene na ovakav način, iznosila je prosječno 93,75%. Nadalje, Bradley (2015) je u svom istraživanju aplicirao statističku metodu i računarsku obradu podataka vezanu za

ocjenu stila pisanja studenata (25 rukopisnih uzoraka, 12 muških i 13 ženskih), gdje nije postojala nikakva posebna metodologija, već samo lični utisak ocjenitelja o spolu skriptora (navedena istraživanja su primarno vršena u okviru sticanja znanja koja se odnose na statistiku, a rukopis je bio samo predmet analize). Nalazi ovog istraživanja pokazuju da se dostignuta uspješnost procjene spola kretala u rasponu od 32% do 92%. Isti autor (2015) navodi da je Hartley (1991) u svom istraživanju prepoznavanja rukopisa postigla rezultat procjene između 57% i 78%.

Dalje će se pomenuti istraživanje koje su proveli Sahu, Yadav i Rao (2017), koristeći 130 rukopisnih uzoraka (po 65 uzoraka muškog i ženskog spola, starosti od 18 do 30 godina). Pomenuti autori navode, da su u potpunosti pobili tezu da ne postoje razlike između ženskih i muških rukopisa, što je i bio osnovni cilj istraživanja, jer rezultat uspješnosti ocjene spola nije naveden. Svoje istraživanje su temeljili na ocjeni dvaju vrsta karakteristika koje su podijelili na tzv. makro karakteristike (ugao pisanja, razmaci između riječi, raspored pisanja) i mikro karakteristike (dijakritičke oznake, način spajanja poteza kod slova "c" i način izvođenja završnih poteza-kukica na slovima: "c", "d", "e" i "h"). Vrlo slično istraživanje zasnovano na kvantitativno i kvalitativno identičnom uzorku, kao i vrlo sličnim kriterijima ocjene, proveli su Upadhyay et al., (2017). Također, kao i Sahu i saradnici (2017), ovi autori nisu naveli procenat uspješnosti ocjene.

Imajući u vidu prethodno izloženo, treba istaći da se metodologija provođenja vlastitog eksperimenta u potpunosti razlikuje od metodologije primijenjene u navedenim istraživanjima, dok se dobiveni rezultati kreću u rezultatskom opsegu pomenutih istraživanja. Također, sve navedeno ukazuje na to da, do sada, nije razvijena apsolutno pouzdana metoda utvrđivanja spola na osnovu rukopisa (izdvojenih pojedinih rukopisnih karakteristika), a koju je moguće koristiti u kriminalističkim-sudskim vještačenjima. Drugim riječima, nije moguće apsolutno tačno utvrđivati spol na osnovu rukopisa, odnosno na osnovu pojedinačnih rukopisnih karakteristika. Iako se metodologija prezentiranog eksperimentalnog istraživanja ne može koristiti sa apsolutnom sigurnošću u kriminalističkoj rukopisnoj identifikaciji, treba naglasiti da je rezultate ovog (ali i drugih) istraživanja moguće koristiti u procesu kriminalističkog profiliranja učinilaca/skriptora. Finalno, autori su stava da bi se vlastita istraživanja ovakve vrste u budućnosti mogla

unaprijediti korištenjem savremenih kompjuterskih tehnologija kako bi se lakše izvršilo prepoznavanja spola u rukopisu osoba.

LITERATURA:

- Bookin-Weiner, H. (1998). *Handwriting Analysis for Genealogists*. Boston. Preuzeto 09.12.2014. godine sa <http://www.ancestry.com/library/view/ancmag/1595.asp>
- Bradley, S. (2015). *Handwriting and Gender: A multi-use data set*. *Journal of Statistics Education*, 23 (1), 1-15.
- Burr, V. (2000). *Gender Identity and Handwriting*. In: *Understanding the Social World: Constructions and Identity*, September 3rd-6th 2000, University of Huddersfield Department of Behavioural Sciences Centre for Constructions & Identity. (Unpublished). Preuzeto 09.12.2014. godine sa <http://eprints.hud.ac.uk/2920/>
- Hecker, M. (1996). *Die Untersuchung der Geschlechtsspezifität der Handschrift mittels rechnergestützter Merkmalsextraktionsverfahren-Disertation*. Berlin: Humboldt Universität.
- Hilton, O. (1982). *Scientific Examination of Questioned Documents*. New York: Elsevier.
- Huber, R.A, Headrick A.M. (1999). *Handwriting Identification-Facts and Fundaments*. Boca Raton. New York: CRC Press.
- Kavazović, M., Lučić-Čatić, M., Bajraktarević Pajević, D. (2018): *Utvrđivanje spola skriptora u kriminalističkoj identifikaciji rukopisa*. *Društvena i tehnička istraživanja* br. 1/2018, 2-35.
- Klaić, B. (1962). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Zora.
- Mo, L. i Yang, L. (1995). *The study on sex differences in calligraphy*, *Acta Psychologica Sinica*, 27 (4), 407-412.
- Lamis, N., Mohamed, A., Nazir, M., i Awadalla, M. (2018). *Identification of writer's gender using handwriting analysis*. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 8 (10), 728-755.
- Morin, L.A., i Chan, C. (2020). *Effects of Gender and Color Choice on Preschoolers' Art Production*. Preuzeto 14.10.2020. godine sa http://www.mtholyoke.edu/courses/lablouin/psych200/projects_sp01/gorse_painting.htm

- Osborn, A.S. (1952). *Questioned Documents*. New York: Boyd Printing Company.
- Prolexis online enciklopedija (2012). *Grafometrija*. Preuzeto 11.12.2014. sa <http://proleksis.lzmk.hr/>
- Sahu, M., Yadav, A., Rao, I. A. (2017). Examination of handwriting for gender features. *International Journal of Current Research*, 9 (01), 45923-45928.
- The New Encyclopædia Britannica (1998). *Grafology*. Vol. 5. Chicago: Encyclopædia Britannica Inc.
- Topaloglu, M., Ekmekci, S. (2017). Gender detection and identifying one's handwriting with handwriting analysis. *Expert Systems with Applications*, Vol. 79, 236-243.
- Totty, R.N., Hardcastle, R.A., i Dempsey, J. (1983). The Dependence of slope of handwriting upon the sex and handedness of the writer. *Journal of the Forensic Science Society*, 23 (3), 237-240.
- Thompson- Wooley, H. (1910) A Review of the recent literature on the psychology of sex. *Psychological Bulletin*, 7, 335-342. Preuzeto 14. 10. 2020. sa [http:// www.psychclassics.yorku.ca/Thompson/psychsex.htm](http://www.psychclassics.yorku.ca/Thompson/psychsex.htm)
- Upadhyay, S., Singh, J., i Shukla, S. K. (2017). Determination of sex through handwriting characteristics. *International Journal of Current Research and Review*, 9 (13), 11-18.

POSSIBILITIES OF DETERMINING THE GENDER OF SCRIPTORS IN FORENSIC HANDWRITING IDENTIFICATION

Original scientific paper

Muamer KAVAZOVIĆ
Dina BAJRAKTAREVIĆ PAJEVIĆ
Marija LUČIĆ-ČATIĆ

ABSTRACT

The inspiration for the paper and the problem(s) that the paper addresses: This paper is inspired by the author's desire to explore the objective possibility of determining the gender of a scriptor within a criminalistic identification of handwriting. The intention of the presented research is to check the possibility of developing and applying a specific method for reliable determination of gender on the basis of handwriting within criminal-forensic examinations of documents and handwritings.

The goals of the paper (scientific and/or social): To determine whether it is possible to claim reliably, with probative value of evidence, and on the basis of isolated, individual handwritten characteristics, that a certain handwritten expression belongs to a male or female.

Methodology/Design: Methods used in this study include: content analysis, methods of description, classification and specialization; comparative method and experiment.

Research/the paper limitations: Limitations may arise from the quantity of control groups that conducted the research methodology, as well as the research sample itself.

Results/findings: The paper presents and analyzes the results of research conducted according to the methodology based on identification characteristics that were common to a number of similar studies. The average success rates in this study ranges from 62.80% to 68.91%. None of the isolated handwriting characteristics used in this experimental study for the assessment of the gender of the scriptor contributes to a statistically significant absolutely accurate assessment of the sex of the scriptor. Results show that experts, for the most part, conclude on the basis of a general impression - experience, and not on the basis of some of the isolated handwriting characteristics that were used in this research.

General conclusion: The methodology of the presented research cannot be used with absolute certainty in criminal identification, but the results of this research can be used in the process of criminal profiling of the perpetrator.

Research/the paper justifiability: Handwriting research is a very important part of the forensic-criminalistic-technical research and examination. Bearing in mind that according to the available data, no experimental research has been conducted in our country regarding the possibilities of determining the gender of a sriptor based on his handwriting, authors believe that this research represents a significant contribution to the scientific knowledge regarding this issue.

Key words:

gender, sriptor, forensic handwriting expertise, research, methodology

O autoru/ima

Muamer Kavazović, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: mkavazovic@fkn.unsa.ba

Dina Bajraktarević Pajević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: dbajraktarevic@fkn.unsa.ba

Marija Lučić-Čatić, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: mlucic@fkn.unsa.ba

OPIS POČINITELJA KRIVIČNOG DJELA U OKVIRU RADNJE SASLUŠANJA SVJEDOKA: DA LI KVANTITET UVIJEK ZNAČI I KVALITET?

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 20.10.2020.
Prihvaćeno/Accepted: 27.10.2020.

Adnan FAZLIĆ
Irma DELJKIĆ
Eldan MUJANOVIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Inspiracija za rad se ogleda u činjenici da iskaz svjedoka predstavlja jedan od najčešćih dokaza u krivičnom postupku, dok saslušanje svjedoka predstavlja središnji segment kriminalističke obrade. Dodatno, kao inspiracija za rad je poslužio nedostatak naučnih radova na ovu temu u Bosni i Hercegovini.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj ovog rada podrazumijeva pregled istaknutih naučnih istraživanja koja su tangirala problematiku oslovljenu naslovom rada, dovođenje njihovih rezultata u kontekst provođenja radnje saslušanja osoba u kriminalističkoj istrazi, te formuliranje pitanja za buduća naučna istraživanja. Osim toga, rad smjera proširivanju naučnih spoznaja o navedenoj problematici unutar kriminalističke nauke u Bosni i Hercegovini.

Metodologija/Dizajn: Izvršena je dokumentaciona analiza naučnih radova koji razmatraju problematiku kvantiteta i kvaliteta opisa počinitelja krivičnog djela.

Ograničenja istraživanja/rada: Rad ne sadrži pregled rezultata svih naučnih istraživanja koja su se bavila problematikom kvantiteta i kvaliteta iskaza svjedoka, već samo rezultate najvažnijih naučnih istraživanja.

Rezultati/Nalazi: Rezultati provedene analize ukazuju na to da kvantitet opisa počinitelja krivičnog djela ne predstavlja indikator kvaliteta opisa, kao i na činjenicu da kvantitet i kvalitet opisa počinitelja krivičnog djela ne predstavljaju indikator tačnog prepoznavanja osoba.

Generalni zaključak: Iako kvalitet i kvantitet opisa počinitelja krivičnog djela nemaju značaj za uspješnost provođenja radnje saslušanja svjedoka, uključujući i radnju prepoznavanja osoba, evidentno je da spoznaje do kojih se došlo u radu imaju određene implikacije za pripremu, planiranje i provođenje spomenutih radnji, kao i na ocjenu vjerodostojnosti iskaza.

Opravdanost istraživanja/rada: Opravdanost rada se ogleda u činjenici da u Bosni i Hercegovini ne postoje naučni radovi koji su detaljnije razmatrali problematiku o kojoj se govori u radu.

Ključne riječi:

opis počinitelja, iskaz svjedoka, saslušanje svjedoka, prepoznavanje, kriminalistika

1. UVOD

Saslušanje svjedoka predstavlja istražnu radnju koja je značajno zastupljena u kriminalističkoj praksi, zbog čega kriminalistička nauka kontinuirano smjera unaprjeđenju efikasnosti i efektivnosti provođenja ove radnje. Suština ove istražne radnje ogleda se u pribavljanju iskaza od osobe koja nije izvršilac krivičnog djela, a kojoj su poznate činjenice o krivičnom djelu i počinitelju, kao i druge važne činjenice i okolnosti do kojih je došla temeljem neposrednih saznanja (Krivokapić, 2008). Kada se govori o značaju iskaza svjedoka za razjašnjenje konkretne krivične stvari, Šaver i Vinberg (1948) ističu da pribavljanje tačnog i cjelovitog iskaza svjedoka predstavlja jedan od imperativa kriminalističkog istraživanja. Navedeno mišljenje podržavaju i Pavišić et al. (2006) koji, imajući u vidu značaj iskaza svjedoka, saslušanje svjedoka označavaju kao „središnji dio kriminalističke obrade“ (s. 407). S tim u vezi, idealan scenarij za kriminalističkog istražitelja jeste situacija u kojoj saslušava svjedoka koji je u stanju da tačno i detaljno opiše počinitelja krivičnog djela, odnosno da se tačno prisjeti svih detalja vezanih za konkretno krivično djelo. Međutim, kako navode Osterburg i Ward (2014), uslijed ograničenja ljudske psihe, većina svjedoka nije u stanju da zadovolji tako visoke standarde, što istražiteljima stvara poteškoće prilikom provođenja ove radnje. Proces saslušanja svjedoka u praksi nerijetko usložnjavaju i kriminalistički istražitelji čiji pristup pribavljanju (i ocjeni) iskaza implicira zadovoljavajuće poznavanje procesnih odredbi, ali i zanemarivanje bitnih spoznaja iz domena kriminalističke taktike i psihologije (Simonović, 2004).

Polazeći od činjenice da svjedoci prilikom saslušavanja, u pravilu, govorom prenose svoja zapažanja (Mrčela, 2012), kao i od tvrdnje da je „govor samo nepotpun izražaj misli“ (Vodinelić, 1996, s. 209), u ovom radu se razmatraju dva pitanja od značaja za kriminalističku teoriju i praksu: 1) da li obim iskazivanja utječe na tačnost i cjelovitost iskaza svjedoka? i 2) da li su obim i sadržaj iskaza prediktori tačnog prepoznavanja osoba? Naučna istraživanja autora inostrane provenijencije koja su razmatrala ovo pitanje ukazuju na značaj daljnjeg naučnog ispitivanja spomenute problematike (npr. Schooler i Engstler Schooler, 1990; Sporer, 1996; Meissner et al., 2007; Wells et al., 2020). S druge strane, naučna literatura u Bosni i Hercegovini i u državama iz njenog okruženja, spomenutim pitanjima nije posvetila značajniju pažnju. Uzimajući u obzir prethodno navedeno, cilj ovog rada podrazumijeva pregled istaknutih naučnih istraživanja koja su tangirala navedenu problematiku, dovođenje njihovih rezultata u kontekst provođenja radnje saslušanja osoba u kriminalističkoj istrazi, te formuliranje pitanja za buduća naučna istraživanja. Osim toga, rad smjera proširivanju naučnih spoznaja o navedenoj problematici unutar kriminalističke nauke u Bosni i Hercegovini.

2. PRETPOSTAVKE ZA PRIBAVLJANJE OPISA POČINITELJA KRIVIČNOG DJELA

Opis počinitelja krivičnog djela sadrži informacije značajne za razjašnjavanje onih krivičnih djela čije izvršenje je u potpunosti ili djelomično promatrala jedna ili više osoba, pri čemu se posebno izdvajaju krivična djela koja impliciraju interpersonalno nasilje (Horvath, 2009). S tim u vezi, potrebno je napomenuti da saslušanje svjedoka, bez obzira na karakter krivičnog djela, prolazi kroz određene faze: upoznavanje svjedoka sa njegovim pravima i obavezama, faza uzimanja ličnih podataka od svjedoka, faza slobodnog izlaganja i faza postavljanja pitanja (Deljković, 2016). Kada se govori o opisu počinitelja krivičnog djela, pažnju je potrebno usmjeriti na posljednje dvije faze – fazu slobodnog izlaganja i fazu postavljanja pitanja, s obzirom da u spomenutim fazama svjedok iznosi svoja zapažanja. Da bi pribavljanje opisa počinitelja bilo uspješno kako u procesnom, tako i u kriminalističko-taktičkom smislu, potrebno je da su ispunjene određene pretpostavke. Tako Mrčela (2012) taksativno navodi pretpostavke za saslušanje svjedoka, koje je potrebno uzeti u obzir u svim slučajevima kada je riječ o pribavljanju opisa počinitelja krivičnog djela:

1. svjedok raspolaže saznanjima koja mogu biti važna u određenom krivičnom postupku;
2. svjedok je zapamtio ono što je zapazio;
3. svjedok je u mogućnosti ispričati ono što je zapazio; i
4. ispunjene su zakonske pretpostavke za saslušanje svjedoka.

Imajući u vidu primarno krivično-procesnu orijentaciju prethodno navedene klasifikacije, istu je potrebno dopuniti sa kriminalističko-taktičkim pretpostavkama koje je potrebno ostvariti u cilju uspješnog pribavljanja opisa počinitelja krivičnog djela. Kako navode Oxburgh et al. (2016), bitan kriminalističko-taktički preduslov uspješnog saslušavanja svjedoka jeste profesionalizacija provođenja ove radnje koja je u posljednje dvije decenije sve više prisutna u kriminalističkoj praksi država Zapadnog svijeta. U tom smislu, profesionalizacija saslušanja svjedoka utemeljena je na naučnim spoznajama koje su proizašle iz niza eksperimenata i naučnih analiza procesa saslušanja svjedoka i kao takve su izravno inkorporirane u edukacijske programe kriminalističkih istražitelja (2016, s 3). Navedena transformacija procesa saslušanja svjedoka rezultirala je povećanjem kvaliteta ove radnje u praksi, što je značajno doprinijelo eliminiranju simplificiranog shvatanja kriminalističkih istražitelja prema kojem je saslušanje svjedoka predstavljalo bilo koji oblik razgovora, čija suština se jednostavno ogledala u prikupljanju kriminalistički relevantnih informacija (Grant et al., 2016). Shodno tome, promjene pristupa su obuhvatale cjelokupan proces saslušanja svjedoka, od pripreme i planiranja saslušanja, preko faze slobodnog izlaganja, do faze postavljanja pitanja.

Promatrano u duhu recentnih naučnih spoznaja, može se reći da saslušanje svjedoka ima trojaku svrhu: a) prikupljanje kriminalistički relevantnih informacija o krivičnom djelu i počinitelju; b) korištenje vjerodostojnog iskaza svjedoka kao dokaza u krivičnom postupku; i c) utvrđivanje istine u krivičnom postupku (Grant et al., 2016). Ultimativan zahtjev koji se javlja kod provođenja radnje saslušanja svjedoka implicira značaj dobivanja vjerodostojnog iskaza svjedoka. Prema Pavišiću (1997), vjerodostojan iskaz svjedoka predstavlja rezultat ispravnog opažanja, pamćenja i prisjećanja, što nadalje implicira da poznavanje psihologije iskaza predstavlja bitnu pretpostavku za provođenje ove radnje (Vodinelić, 1996). Dodatno, mnogi autori ukazuju na činjenicu da pribavljanje vjerodostojnog iskaza od kriminalističkog istražitelja zahtijeva širok spektar spoznaja vezanih za specifičnosti saslušanja pojedinih kategorija svjedoka (npr. Vodinelić, 1996; Aleksić i Škulić, 2007; Osterburg i Ward, 2014; La Rooy

et al., 2016; Dando et al., 2016), psiholoških vulnerabilnosti osoba (npr. Gudjonsson, 2003; Deljković i Džepina, 2017), te estimatorskih i sistemskih varijabli koje utječu na formiranje iskaza (npr. Wells, 1978; Memon et al., 2003; Kapardis, 2010; Fazlić i Deljković, 2017). Potonje navedene varijable referiraju kako na proces saslušanja svjedoka, tako i na prepoznavanje osoba kao poseban oblik ove radnje.

Gore opisane pretpostavke za pribavljanje opisa počinitelja krivičnog djela, u direktnoj su vezi sa ocjenom iskaza svjedoka koja slijedi po okončanju saslušanja i zapisničnog evidentiranja iskaza svjedoka. Ocjenu vjerodostojnosti iskaza svjedoka karakterizira sinteza vrednovanja niza okolnosti, pri čemu Pavišić et al. (2006) navode najznačajnija obilježja koja upućuju na vjerodostojnost iskaza svjedoka: 1) sadržajno bogatstvo detalja (npr. brojnost detalja, važnost, kvalitet detalja, vlastiti udio psihičkih doživljaja itd.); 2) cjelovitost iskaza (npr. uvjerljiv opis promjena stanja i odnosa, razvoja situacije); 3) homogenost iskaza (temeljni odnosi cjelina iskaza i sl.); 4) postojanost iskaza. Navedena obilježja jasno ukazuju na to da organi krivičnog progona prilikom ocjene iskaza svjedoka, uključujući i opis počinitelja krivičnog djela, u obzir uzimaju kako kvantitet, tako i kvalitet iskaza svjedoka. Ne pridajući veći značaj bilo kojem od navedenih obilježja, ona se u ovom radu promatraju u njihovoj ukupnosti i to kroz prizmu implikacija kvantiteta i kvaliteta iskaza svjedoka za uspješno provođenje radnje saslušanja svjedoka.

3. ANALIZA KVANTITETA I KVALITETA OPISA POČINITELJA KRIVIČNOG DJELA I IMPLIKACIJE ZA PROVOĐENJE RADNJE SASLUŠANJA SVJEDOKA

Izlaganje o kvantitetu i kvalitetu opisa počinitelja krivičnog djela, zahtijeva definiranje pojmova od ključne važnosti za razumijevanje problematike. Tako Schooler i Engstler Schooler (1990) kvantitet opisa definiraju kao ukupan broj riječi i ukupan broj detalja koji se odnose na karakteristike počinitelja krivičnog djela, dok Sporer (1996) pod kvalitetom opisa podrazumijeva tačnost opisa, unutrašnju konzistentnost između različitih segmenata opisa koji je dao isti svjedok, kao i opći kvalitet opisa. Za razliku od utvrđivanja kvantiteta opisa počinitelja krivičnog djela koje implicira prilično jednostavan pristup utvrđivanja količine dobivenih informacija, utvrđivanje njegovog kvaliteta zahtijeva sofisticiraniji pristup (Risius et al., 2013). Primjerice, Simonović (2004) naglašava da opis počinitelja može biti kvantitativno bogat detaljima vezanim za opis počinitelja krivičnog djela, ali da je kvalitetan samo onaj opis koji osim tipičnih

činjenica, sadrži i originalne, osobene, atipične detalje, što ujedno povećava i vjerodostojnost opisa.¹ Shodno prethodno navedenom, u kriminalističkoj nauci se često postavlja pitanje da li kvantitet uvijek podrazumijeva i kvalitet opisa počinitelja? Isto tako, za kriminalističku teoriju i praksu je značajno pitanje da li opis koji ima određeni kvantitet i kvalitet može predstavljati indikator tačnog prepoznavanja osoba koje treba uslijediti? Zbog preglednosti izlaganja, u nastavku rada se navedena pitanja razmatraju kao odvojene cjeline.

3.1. Kvantitet kao indikator kvaliteta opisa počinitelja?

Naučnici su već početkom 20. vijeka utvrdili da svjedoci zbog opazajne limitiranosti, ne mogu opaziti, memorirati, prisjetiti se i saopštiti sve informacije o kriminalnom događaju (Tonini, 2010). Vodinić (1996) navedenu limitiranost promatra kroz prizmu simultanog kapaciteta, odnosno sposobnosti individue da iz svog okruženja zaprimi određeni broj istovremenih utisaka. Analogno tome, bitno je naglasiti da se simultani kapacitet razlikuje od osobe do osobe, te da osobe koje promatraju isti događaj neće opaziti jednake detalje, kako u smislu kvantiteta, tako i u smislu kvaliteta. Ovo se posebno odnosi na situaciju u kojoj svjedok očevidac treba opisati počinitelja krivičnog djela, s obzirom da je ovaj oblik opisivanja dominantno usmjeren na opisivanje lica počinitelja krivičnog djela koje predstavlja neverbalni podražaj². Sve prethodno navedeno ukazuje na to da individualne razlike u sposobnosti svjedoka da opazi, zapamti, prisjeti se i saopći detalje vezane za izgled počinitelja krivičnog djela, bitno determiniraju kvantitet i kvalitet njihovih iskaza.

Ipak, dosadašnja naučna istraživanja i kriminalistička praksa ukazala su na odnos kvantiteta i kvaliteta opisa počinitelja krivičnog djela nema jednostran karakter, te da je priroda ovog odnosa bitno kompleksnija. Naime, naučna istraživanja koja su izučavala ovu problematiku pokazala su da opisi počinitelja krivičnih djela vrlo često oskudijevaju detaljima, te da predstava o počinitelju krivičnog djela koju je svjedok zapamti, u pravilu

1 Pavišić i suradnici (2012) ističu da na kvalitet sadržaja iskaza svjedoka direktno utječu: 1) priprema saslušanja; 2) vrsta i redosljed pitanja; 3) umijeće i način (metoda) saslušanja; i 4) bilježenje iskaza.

2 Podražaj iz okruženja koji nije moguće u potpunosti opisati riječima (Schooler i Engstler Schooler, 1990).

predstavlja opći utisak (Meissner et al., 2007; Douglass et al., 2013). U vezi s tim, Kuehn (1974) je analizirao 100 policijskih izvještaja o saslušanju svjedoka i utvrdio da je najveći broj svjedoka navodio 8-9 karakteristika vezanih za izgled počinitelja krivičnog djela. Isto tako, Sporer (1992, cit. u Meissner et al. 2007, s. 5) je na navedenom uzorku policijskih izvještaja ustanovio da se raspon deskriptivnih karakteristika kretao od 1 do 48, a da je prosječan broj navedenih deskriptivnih karakteristika iznosio 9-10. Nadalje, Pozzulo et al. (2018) ističu da u učesnici laboratorijskim eksperimentima obično navode 7-8 karakteristika vezanih za izgled počinitelja, dok je na temelju analize iskaza svjedoka dobivenih u kriminalističkoj praksi utvrđeno da opisi počinitelja krivičnog djela obuhvataju 3-4 relevantne karakteristike. Dodatno, naučna istraživanja (Van Koppen i Lochun, 2007; Fahsing et al., 2004; Granhag et al., 2013) su pokazala da se najveći broj deskriptivnih karakteristika odnosi na opće informacije kao što su visina, težina, spol, etnička pripadnost i starost, dok se manje pažnje posvećuje odjeći, držanju i karakteristikama lica počinitelja. U slučajevima kada su opisi počinitelja krivičnog djela sadržavali informacije o karakteristikama lica, svjedoci su svoju pažnju uglavnom usmjeravali na gornji dio lica, primarno na kosu, oči i nos. Kada je riječ o načinu opisivanja počinitelja krivičnog djela, Pozzulo et al. (2018) utvrdili su da svjedoci koji počinitelja krivičnog djela u opisuju u pisanoj formi, imaju kraće i manje precizne opise, nego što je to slučaj sa svjedocima koji pružaju verbalni opis (Pozzulo et al., 2018). Nasuprot tome, Sauerland i Sporer (2011) su na temelju rezultata njihovog istraživanja došli do suprotnog zaključka, koji implicira da kvalitetniji opis daju svjedoci koji počinitelja opisuju u pisanoj formi.

Na temelju prethodno navedenog, moguće je ustanoviti da opis počinitelja krivičnog djela predstavlja produkt kompleksnog kognitivnog procesa koji predstavlja osnovu psihologije nastanka iskaza svjedoka. Kada je riječ o konkretnom odnosu između kvantiteta i kvaliteta opisa počinitelja krivičnog djela, potrebno je naglasiti da su dosadašnja naučna istraživanja (npr. Meissner et al., 2007; Demarchi i Py, 2009; Pansky i Nemets, 2012) utvrdila da kvantitet opisa počinitelja krivičnog djela ne znači i njegov kvalitet. Drugim riječima, spomenutim istraživanjima je utvrđen upravo suprotan trend, odnosno da povećanje brojnosti detalja u opisu počinitelja krivičnog djela, dovodi do smanjenja broja deskriptivnih karakteristika. Promatrano u kontekstu kriminalističkog istraživanja, navedena spoznaja bi značila da ekstenzivnije izlaganje svjedoka, koje se odvija samoinicijativno ili na insistiranje organa krivičnog progona, neće

dovesti do unaprjeđenja kvaliteta njegovog iskaza. Navedeno je potrebno imati na umu kako prilikom pripreme saslušanja i pitanja koja će svjedoku biti postavljena, tako i prilikom odabira metode njegovog saslušanja.

3.2. Kvantitet i kvalitet opisa počinitelja kao indikator tačnog prepoznavanja osoba?

U okviru naučnih istraživanja koja razmatraju specifičnosti provođenja radnje saslušanja svjedoka, posebno se izdvajaju ona koja ispituju prirodu odnosa između opisa počinitelja krivičnog djela i radnje prepoznavanja osoba. Veći dio tih istraživanja je polazio od pretpostavke da će svjedoci koji pruže kvalitetniji opis počinitelja krivičnog djela uspješnije identificirati počinitelja u liniji za prepoznavanje. Osim toga, Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država i Vrhovni sud Savezne republike Njemačke su kvalitet opisa počinitelja krivičnog djela identificirali kao jedan od indikatora tačnog prepoznavanja osoba (Sporer i Cutler, 2003). Međutim, rezultati širokog opusa naučnih istraživanja opovrgnuli su spomenute pretpostavke. Jedno od pionirskih istraživanja koje se bavilo ovom problematikom proveli su Schooler i Engstler Schooler (1990). Ovi autori su utvrdili da sam čin verbalizacije može negativno utjecati na rekognicijske sposobnosti svjedoka, ali i da kvalitet opisa počinitelja krivičnog djela ne predstavlja indikator uspješnog prepoznavanja. Nadalje, Fallshore i Schooler (1995) su proveli istraživanje u kojem su ispitali da li osoba koja pročita kvalitetan opis počinitelja krivičnog djela koji je dao drugi svjedok, može izvršiti tačno prepoznavanje opisanog počinitelja. Ni ovo istraživanje nije potvrdilo značajnu povezanost između kvaliteta opisa počinitelja krivičnog djela i prepoznavanja. Dodatno, Cutler i Penrod (1995) su ustanovili da konzistentnost opisa počinitelja krivičnog djela ne predstavlja indikator tačnog prepoznavanja. Drugi dio njihovog istraživanja je pokazao da ekstenzivni iskazi svjedoka koji su pored opisa počinitelja, sadržavali i periferne detalje vezene za krivično djelo, nisu bili indikator tačnog poznavanja. Također, naučna istraživanja koja su ispitivala prirodu odnosa kvantiteta opisa počinitelja krivičnog djela i tačnosti prepoznavanja, nisu potvrdila značajnu povezanost (Meissner et al., 2007; Susa i Meissner, 2008).

Za razliku od prethodno prezentiranih naučnih spoznaja, recentna istraživanja su ukazuju na nešto drugačije trendove. Autori ovih istraživanja su koristili modificirane procedure za ispitivanje prirode odnosa između

kvantiteta i kvaliteta opisa počinitelja krivičnog djela, s jedne, i tačnosti prepoznavanja, s druge strane. Tako su Sporer et al. (2015) utvrdili da kvantitet i kvalitet opisa počinitelja krivičnog djela predstavljaju indikator tačnog prepoznavanja u onim situacijama kada je svjedocima omogućeno da, neposredno prije prepoznavanja, pročitaju opis koji sadrži veći broj tačnih deskriptivnih karakteristika. Navedeni nalaz autori objašnjavaju činjenicom da u ovim situacijama odlučujući značaj za podsjećanje svjedoka ima brojnost tačnih deskriptivnih karakteristika, uprkos prisustvu onih koje su pogrešne. U konačnici je potrebno spomenuti istraživanje koje su proveli Vallano et al. (2019) koji su utvrdili da svjedoci koji su od ranije poznavali počinitelja krivičnog djela, daju sadržajnije i kvalitetnije opise, te ujedno i uspješnije vrše prepoznavanje.

4. DISKUSIJA

Pregled istaknutih naučnih istraživanja u prethodnom dijelu rada nije pokazao postojanje povezanosti kvaliteta i kvantiteta opisa počinitelja krivičnog djela sa uspješnošću provođenja radnje saslušanja svjedoka. Uprkos tome, navedeni nalaz ima nesumnjive implikacije za krivično-procesni i kriminalističko-taktički aspekt provođenja ove radnje. Promatrano sa krivično-procesnog stanovišta, iskaz svjedoka predstavlja jedan od najčešćih dokaza u krivičnom postupku (Horvath, 2009), pri čemu je potrebno imati na umu da su njegov kvantitet i kvalitet bitno determinirani unutrašnjim i vanjskim faktorima. Unutrašnji faktori se ogledaju u nepouzdanosti ljudske spoznaje i poteškoćama povezanim sa njenim saopćavanjem drugim ljudima (estimatorske varijable), dok vanjski faktori primarno podrazumijevaju utjecaj procedure provođenja radnje saslušanja svjedoka na memoriju svjedoka (sistemske varijable) [Wells, 1978]. Spoznaje koje proizlaze iz prezentiranih naučnih istraživanja posebno su značajne ako se na umu imaju krivično-procesne odredbe koje propisuju obavezu svjedoka da u okviru radnje saslušanja opiše počinitelja krivičnog djela.

Kada se iskaz svjedoka promatra sa kriminalističko-taktičkog stanovišta, evidentno je da on vrlo često predstavlja središnji faktor kriminalističke obrade (Pavišić et al., 2006) na kojem se temelji planiranje daljnjeg kriminalističkog postupanja s ciljem utvrđivanja počinitelja krivičnog djela. Shodno tome, rezultati prezentiranih istraživanja ukazuju na potrebu za opreznim postupanjem prilikom planiranja i provođenja radnje saslušanja svjedoka, uključujući i ocjenu vjerodostojnosti iskaza svjedoka. Ovo

se posebno odnosi na slučajeve kada se saslušanje svjedoka poduzima kao anticipirana istražna radnja.

Svaka istražna radnja u kriminalističkom postupanju, bez obzira da li se poduzima kao anticipirana istražna radnja ili nakon službenog pokretanja istrage, započinje pripremom i planiranjem. Kada je riječ o pripremi i planiranju saslušanja svjedoka, organi krivičnog progona trebaju imati u vidu psihološke vulnerabilnosti svjedoka (Deljković i Džepina, 2017), učenje o simultanom kapacitetu svjedoka (Vodinec, 1996), učenje o estimatorским i sistemskim varijablama (Wells, 1978), te kvantitativnu i kvalitativnu limitiranost iskaza svjedoka (Wells et al., 2020). Navedena znanja imaju poseban značaj kada je riječ o osnovnim elementima planiranja provođenja radnje saslušanja svjedoka: određivanju okolnosti koje je potrebno razjasniti u okviru saslušanja i oblikovanju pitanja s tim ciljem, te eventualnom utvrđivanju redoslijeda pitanja (Pavišić et al., 2006). Da bi se eliminirali negativni efekti ranije spomenute limitiranosti iskaza svjedoka, potrebno se voditi kriminalističko-taktičkom preporukom da se saslušavaju svi svjedoci koji su promatrali izvršenje krivičnog djela (Vodinec, 1996; Osterburg i Ward, 2014). Naime, ovakav pristup će u značajnoj mjeri omogućiti organima krivičnog progona da izvrše komparaciju pribavljenih iskaza i na taj način ostvare cjelovitiji uvid u konkretan slučaj. Sljedeća kriminalističko-taktička preporuka, koja se direktno naslanja na prethodno spomenutu, nalaže da se svjedoci na saslušanje ne pozivaju u isto vrijeme, kako bi se izbjegla njihova međusobna komunikacija i usaglašavanje iskaza (Simonović, 2004). U navedenim slučajevima, svjedoke je također potrebno poučiti da ne razgovaraju sa drugim osobama o slučaju o kojem su svjedočili, kako bi se spriječio sugestivan utjecaj na svjedoke koji tek trebaju biti saslušani (Wells et al., 2020).

Prije započinjanja provođenja radnje saslušanja, kad god je to moguće, potrebno je planirati audio-vizuelno snimanje usmenog iskazivanja svakog od saslušanih svjedoka, jer navedeno omogućava višestruko pregledavanje i analiziranje iskaza, što može imati svoje višestruke benefite prilikom ocjene vjerodostojnosti iskaza (Aleksić i Škulić, 2007). S druge strane, kada je riječ o zapisničkom evidentiranju iskaza svjedoka, naučne spoznaje o kvantitativnoj i kvalitativnoj limitiranosti iskaza svjedoka ukazuju na potrebu evidentiranja iskaza svjedoka u prvom licu, čime se postiže „personalizacija“ iskaza. Na daj način se odražava stvarno, izvorno saopćenje koje je dao svjedok, a takav način evidentiranja omogućava cjelovitu i temeljitu kompleksnu psihološko-logičku i sadržajnu ocjenu

iskaza (Pavišić i suradnici, 2012). Ipak, neka od naučnih istraživanja koja su predmet razmatranja u ovom radu (Sauerland i Sporer, 2011) ukazuju na to da su svjedoci koji iskazuju u pisanoj formi kvantitativno i kvalitativno superiorniji u odnosu na svjedoke koji to čine usmenim putem. Navedeno ukazuje na potrebu da organi krivičnog progona u svakom konkretnom slučaju izvrše procjenu ličnosti svjedoka u okviru inicijalnih faza saslušanja, kako bi mogli donijeti zaključak o tome da li svjedok lakše iskazuje usmeno ili u pisanoj formi. U tom smislu, svaki put kada organi krivičnog progona imaju nedoumicu u pogledu najprikladnijeg načina iskazivanja svjedoka, Wells et al. (2020) preporučuju da se svjedoku omogućí kombinirano iskazivanje koje će podrazumijevati usmeni izražaj i pisanu izjavu.

Nakon pripreme i planiranja, kritična tačka u okviru saslušanja svjedoka jeste odabir metode ili tehnike saslušanja. Imajući u vidu potrebu da se svjedoku omogućí slobodno izlaganje o slučaju (Deljković, 2016), bilo bi taktički ispravno odabrati onu tehniku čija procedura provođenja obuhvata fazu slobodnog izlaganja. U naučnoj literaturi se izdvaja nekolicina tehnika intervjuiranja, među kojima prednjače tehnika kognitivnog intervjua (e. *cognitive interview – CI*) [Deljković i Džepina, 2017] i modificiranu tehniku ovog intervjua prilagođenu opisivanju osobe (e. *Person Description Interview – PDI*) [Demarchi i Py, 2009]. Tehnika kognitivnog intervjua je posebno značajna kod saslušanja kooperativnih i dobronamjernih svjedoka, iz razloga što su naučna istraživanja pokazala da ova tehnika intervjuiranja podstiče svjedoke da iznesu sve što im je poznato, podstiče holističko procesuiranje informacija, povećava kvantitet i unaprjeđuje kvalitet iskaza (Wells et al., 2020). S druge strane, modificirana tehnika kognitivnog intervjua prilagođena opisivanju osoba podrazumijeva inkorporiranje jasnih instrukcija koje će prisjećanje svjedoka usmjeriti na izgled počinitelja krivičnog djela, što dovodi do unaprjeđenja tačnosti i cjelovitosti iskaza (Demarchi i Py, 2009).

U fazi postavljanja pitanja potrebno je uzeti u obzir naučne spoznaje na kojima se temelji profesionalizacija procesa saslušanja svjedoka. Navedeno implicira jasno određivanje funkcije i vrste pitanja koja se u ovoj fazi postavljaju svjedoku. Tako Grant et al. (2016) pitanja klasificiraju u dvije skupine: 1) pitanja za iniciranje određenih tema razgovora i 2) pitanja za proširivanje spoznaja o određenoj temi razgovora. Pitanja za iniciranje razgovora imaju svrhu da se putem njih započne razgovor sa svjedokom, te implicira postavljanje tzv. TED pitanja (eng. *Tell, Explain,*

Describe – TED) koja smjeraju saopćavanju, objašnjavanju i opisivanju okolnosti koje je potrebno razjasniti. Druga skupina pitanja služi da bi se dopunio, precizirao i/ili provjerio iskaz svjedoka ili njegovi određeni segmenti (Grant et al., 2016). Ovakav pristup formulaciji pitanja i određivanju redoslijeda pitanja, u kombinaciji sa fazom slobodnog izlaganja, omogućava taktičko pribavljanje preciznijeg i cjelovitijeg iskaza svjedoka.

U značajnom broju slučajeva saslušanja svjedoka očevidaca, postojat će potreba za provođenjem radnje prepoznavanja osoba. Naučna istraživanja prezentirana u ovom radu nisu potvrdila premisu da kvantitet i kvalitet opisa počinitelja krivičnog djela predstavljaju indikator tačnog prepoznavanja. Ipak, istraživanje koje su proveli Sporer et al. (2015) može imati značajne implikacije na taktiku provođenja radnje prepoznavanja osoba, posebno u onim slučajevima kada između saslušanja svjedoka i prepoznavanja osoba postoji značajniji vremenski odmak. Naime, spomenuti autori preporučuju da se u ovakvim situacijama svjedocima omogući da neposredno prije nego što izvrše prepoznavanje, pročitaju svoj iskaz kako bi na taj način reparirali sjećanje na počinitelja krivičnog djela. Navedeno se čini posebno korisnim u situacijama kada je svjedok pružio sadržajan i kvalitetan opis počinitelja krivičnog djela.

Sljedeće naučne spoznaje koje je potrebno usvojiti u kontekstu implikacija kvantiteta i kvaliteta opisa počinitelja za taktiku provođenja radnje prepoznavanja osoba, proizlaze iz istraživanja koje su proveli Wells et al. (2020). Ovi autori ukazuju na značaj postojanja utemeljene sumnje u pogledu osobe koja se predočava radi prepoznavanja. S tim u vezi, površni opisi (npr. mlađi muškarac, u srednjim dvadesetim, crne kose, normalne građe) koji se vrlo često koriste u kriminalističkoj praksi s ciljem utvrđivanja osumnjičene osobe koju je potrebno predočiti radi prepoznavanja, ne podrazumijevaju postojanje utemeljene sumnje. U cilju što slikovitijeg ilustriranja utemeljene sumnje koja mora postojati u odnosu na osumnjičenog, Wells et al. (2020) navode sljedeće primjere: 1) unikatno podudaranje sa opisom koji je pružio svjedok očevidac (plava tetovaža u obliku suze ispod desnog oka ili ožiljak na bradi u obliku polumjeseca); 2) samoinkriminirajuće izjave; 3) posjedovanje predmeta koji su u vezi sa krivičnim djelom, uz podudaranje sa fizičkim opisom koji je dao svjedok očevidac; 4) prisutnost na području u kojem je izvršeno krivično djelo u vrijeme njegovog izvršenja, uz podudaranje sa fizičkim opisom koji je dao svjedok očevidac; 5) povezanost sa materijalnim dokazima pronađenim na mjestu zločina, uz podudaranje sa fizičkim opisom koji je dao svjedok

očevidac; 6) način izvršenja krivičnog djela koji je svojstven osumnjičenom, uz podudaranje sa fizičkim opisom koji je dao svjedok očevidac. Bitno je naglasiti da ova lista ne iscrpljuje sve moguće situacija u kojima se može utvrditi postojanje utemeljene sumnje u odnosu na osumnjičenog. Inkorporiranjem navedenih kriterija u kriminalističku praksu, policijske agencije se priklanjaju stanovištu koje implicira da sumnja treba biti utemeljena na postojanju činjenica koje ukazuju da je određena osoba izvršila krivično djelo koje se istražuje (Wells et al., 2020). Osim navedenog, ovakav pristup podstiče organe krivičnog gonjenja da zahtijevaju od svjedoka da temeljitije opiše počinitelja krivičnog djela i naglasi karakteristike po kojima se on razlikuje od drugih osoba.

5. ZAKLJUČAK

Naučne spoznaje analizirane u ovom radu u potpunosti daju legitimitet krilatatici „govor je samo nepotpun izražaj misli“ kojom Vodinelić (1996) započinje svoje izlaganje o procesu reprodukcije zapaženih činjenica davanjem iskaza. Nemogućnost svjedoka da u potpunosti saopći sadržaje koje je opazio prilikom promatranja izvršenja krivičnog djela, u značajnoj mjeri usložnjavaju proceduru provođenja radnje saslušanja svjedoka. Složenost spomenute procedure ogleđa se u činjenici da organi krivičnog gonjenja u okviru pripreme, planiranja i provođenja radnje saslušanja svjedoka, trebaju voditi računa o nizu unutrašnjih i vanjskih faktora koji oblikuju i inhibiraju mogućnosti ljudske spoznaje. U skladu sa kriminalističkim načelom stručnosti i specijalizacije, navedeno nameće potrebu kontinuiranog educiranja i usavršavanja kriminalističkih istražitelja, ne samo iz oblasti krivičnog procesnog prava i kriminalistike, već i iz oblasti psihologije iskaza, kriminalističke psihologije i forenzičke lingvistike. Takvim educiranjem kriminalističkih istražitelja moguće je postići viši nivo profesionalizacije pristupa provođenju radnje saslušanja svjedoka, te omogućiti efikasnije provođenje temeljite i cjelovite psihološko-logičke i sadržajne analize iskaza svjedoka.

Kada je riječ o analizi iskaza svjedoka, na temelju rezultata naučnih istraživanja prezentiranih u ovom radu moguće je izvesti dva bitna zaključka: 1) kvantitet iskaza svjedoka ne predstavlja indikator kvaliteta iskaza i 2) kvantitet i kvalitet iskaza svjedoka nemaju utjecaj na tačnost prepoznavanja osoba kao posebnog oblika radnje saslušanja svjedoka. Uprkos tome, navedeni zaključci imaju određene implikacije za taktiku provođenja radnje saslušanja svjedoka (i prepoznavanja osoba) u kriminalističkoj

istrazi. S tim u vezi, prvenstveno je potrebno ukazati na činjenicu da rezultati naučnih istraživanja koji su prezentirani u ovom radu, jasno reflektiraju dinamiku razvoja i progressa kriminalističkih i psiholoških naučnih spoznaja relevantnih za provođenje saslušanja svjedoka. Ovakav trend naučnog razvoja implicira potrebu da policijske agencije napuste tradicionalne procedure provođenja radnje prepoznavanja osoba i upuste se u proces kreiranja i razvijanja procedura utemeljenih na naučnim postulatima. Pretpostavka je da bi navedena transformacija predstavljala korak naprijed u pogledu operativnosti, srazmjernosti, te taktičke i tehničke slobode kriminalističkog postupanja.

Spoznaje do kojih se došlo u okviru ovog rada, osim implikacija za kriminalističku praksu, mogu poslužiti i kao inspiracija za buduća naučna istraživanja. Posebno zanimljivim i pogodnim za daljnja istraživanja čini se nalaz do kojih su došli Sporer et al. (2015), a on implicira omogućavanje svjedoku da pročita opis počinitelja prije nego što izvrši prepoznavanje. U tom smislu, buduća istraživanja bi trebaju ponuditi pouzdan odgovor na pitanje „da li ponovno čitanje opisa počinitelja povećava broj tačnih prepoznavanja?“. Nadalje, u okviru budućih naučnih istraživanja bi bilo korisno dodatno ispitati nalaze o utemeljenoj sumnji kao kriteriju za određivanje osobe koja će biti predočena radi prepoznavanja. U tom smislu, buduća eksperimentalna istraživanja bi trebala utvrditi u kojoj mjeri primjena ovog kriterija doprinosi povećanju pravičnosti linije za prepoznavanje, te da li linije za prepoznavanje kreirane primjenom takve strategije utječu na uspješnost prepoznavanja osoba.

Literatura

1. Aleksić, Ž., i Škulić, M. (2007). *Kriminalistika*, peto izmjenjeno i dopunjeno izdanje. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
2. Cutler, B. L., i Penrod, S. D. (1995). *Mistaken Identification: The Eyewitness, Psychology, and the Law*. Cambridge University Press.
3. Dando, C. J., Geiselman, R. E., MacLeod, N., i Griffiths, A. (2016). Interviewing Adult Witnesses and Victims. U Oxburgh, G., Mykelbust, T., Grant T. i Milne, R. (Ur.), *Communication in Investigative and Legal Contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement* (str. 79-106). Wiley Blackwel.

4. Deljkić, I. (2016). *Kriminalistička taktika*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
5. Deljkić, I., i Džepina, I. (2017). *Tehnike ispitivanja osumnjičenih osoba*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
6. Demarchi, S. i Py, J. (2009). A Method to Enhance Person Description: A Field Study. U Bull, R., Valentine, T. i Williamson, T. (Ur). *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing: Current Developments and Future Directions* (str. 241-256). John Wiley & Sons.
7. Douglass, A. B., Brewer, N., Semmler, C., Bustamante, L., i Hiley, A. (2013). The dynamic interaction between eyewitnesses and interviewers: The impact of differences in perspective on memory reports and interviewer behavior. *Law and Human Behavior*, 37, 290–301. <https://doi.org/10.1037/lhb0000034>
8. Fahsing, I. A., Ask, K., i Granhag, P. A. (2004). The Man Behind the Mask: Accuracy and Predictors of Eyewitness Offender Descriptions. *Journal of Applied Psychology*, 89(4), 722–729. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.4.722>
9. Fallshore, M., i Schooler, J. W. (1995). Verbal Vulnerability of Perceptual Expertise. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 21(6), 1608-1623.
10. Fazlić, A., i Deljkić, I. (2017). Multidisciplinarni pristup provođenju radnje prepoznavanja osoba u kriminalističkoj istrazi. *Kriminalistička teorija i praksa*, 4. (2/2017.), 41-61.
11. Granhag, P. A., Ask, K., Rebelius, A., Öhman, L., i MacGillola, E. (2013). 'I saw the man who killed Anna Lindh!' An archival study of witnesses' offender descriptions. *Psychology, Crime & Law*, 19, 921–931. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2012.719620>
12. Grant, T., Taylor, J., Oxburgh, G. i Mykelbust, T. (2016). *Exploring Types and Functions of Questions in Police Interviews*. U Oxburgh, G., Mykelbust, T., Grant T. i Milne, R. (Ur.), *Communication in Investigative and Legal Contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement* (str. 17-38). Wiley Blackwel.
13. Horvath, M. A. H. (2009). Eyewitness Evidence. U Tong, S., Bryant, R. P. i Horvath, M. A. H. (Ur). *Understanding*

- Criminal Investigation* (str. 93-114). Chichester: Wiley-Blackwell.
14. Kapardis, A. (2010). *Psychology and Law: A Critical Introduction*, 3rd Edition. Cambridge University Press.
 15. Krivokapić, V. (2008). *Kriminalistička taktika*. Nade design – Narodno delo.
 16. Kuehn, L. L. (1974). Looking down a gun barrel: Person perception and violent crime. *Perceptual & Motor Skills*, 39, 1159–1164.
 17. La Rooy, D., Heydon, G., i Korkman, J. (2016). Interviewing Child Witnesses. U Oxburgh, G., Mykelbust, T., Grant T. i Milne, R. (Ur.), *Communication in Investigative and Legal Contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement* (str. 57-78). Wiley Blackwel.
 18. Meissner, C. A., Sporer, S. L. i Schooler, J. W. (2007). Person Descriptions as Eyewitness Evidence. U Lindsay, R. C. L., Ross, D. F., Read, J. D. i Toglia, M. P. (ur). *The Handbook of Eyewitness Psychology: Volume II – Memory for People* (str. 1-34). Routledge.
 19. Memon, A., Vrij, A. i Bull, R. (2003). *Psychology and Law: Truthfulness, Accuracy and Credibility*, 2nd Edition. John Wiley and Sons Ltd.
 20. Mrčela, M. (2012). *Svjedoci u kaznenom postupku: Ispitivanje svjedoka kao dokazna radnja*. Narodne novine.
 21. Osterburg, J. W. i Ward, R. H. (2014). *Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past*, 7th Edition. Anderson Publishing.
 22. Oxburgh, G., Mykelbust, T., Grant, T., i Milne, R. (2016). Communication in Investigative and Legal Settings: Introduction and Contexts. U Oxburgh, G., Mykelbust, T., Grant T. i Milne, R. (Ur.), *Communication in Investigative and Legal Contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement* (str. 1-13). Wiley Blackwel.
 23. Pansky, A., i Nemets, E. (2012) Enhancing the quantity and accuracy of eyewitness memory via initial memory testing. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 1(1), 2-10.

24. Pavišić, B. (1997). *Kriminalistika 1 – Uvod*. Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
25. Pavišić, B. i suradnici (2012). *Kazneno postupovno pravo*, knjiga prva. Dušević & Kršovnik.
26. Pavišić, B., Modly, D. i Veić, P. (2006). *Kriminalistika*, knjiga prva. Golden marketing – Tehnička knjiga.
27. Pozzulo, J., Bennell, C. i Forth, A. (2018). *Forensic Psychology*, Fifth Edition. Pearson Canada Inc.
28. Risius, U. M., Staniloiu, A., Piefke, M., Maderwald, S., Schulte, F. P., Brand, M. i Markowitsch, H. J. (2013). Retrieval, Monitoring, And Control Processes: A 7Tesla fMRI Approach to Memory Accuracy. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 7, 1-21.
29. Sauerland, M., i Sporer, S. L. (2011). Written vs. spoken eyewitness accounts: Does modality of testing matter? *Behavioral Sciences & the Law*, 29, 846–857. <https://doi.org/10.1002/bsl.1013>
30. Schooler, J. W. i Engstler-Schooler, T. Y. (1990). Verbal Overshadowing of Visual Memories: Some Things are Better Left Unsaid. *Cognitive Psychology*, 22(1), 36-71.
31. Simonović, B. (2004). *Kriminalistika*. Pravni fakultet u Krajujevcu – Institut za društvene nauke.
32. Sporer, S. L. (1996). Psychological aspects of person descriptions. U S. L. Sporer, R. S. Malpass, i G. Koehnken (Ur.), *Psychological issues in person identification* (str. 53–86). Lawrence Erlbaum.
33. Sporer, S. L., Kaminski, K. S., Davids, M. C., i McQuiston, D. (2015). The verbal facilitation effect: re-reading person descriptions as a system variable to improve identification performance. *Memory*, 24(10), 1-16.
34. Sporer, S. L., i Cutler, B. L. (2003). Identification Evidence in Germany and the United States: Common Sense Assumptions, Empirical Evidence, Guidelines, and Judicial Practices. U van Koppen, J. P., i Penrod, S. D. (Ur.). *Adversarial versus Inquisitorial Justice: Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems* (191-208). Springer Science + Business Media.
35. Susa, K. J., i Meissner, C. A. (2008). Accuracy of Eyewitness Descriptions. U Cutler, B. L. (Ur.). *Encyclopedia of Psychology and Law* (str. 285-287). Sage Publications.

36. Šaver, B. M. i Vinberg, A. I. (1948). *Kriminalistika*. Prosveta.
37. Tonini, P. (2010). *Manuale di Procedura Penale*, Undicesima edizione. Giuffre Editore.
38. Vallano, J., Steele, L. E., Slapinski, K. A., Briggs, A. P., i Pozzulo, J. D. (2019). Familiar eyewitness identifications: The current state of affairs. *Psychology, Public Policy, and Law*, 25, 128–146. <https://doi.org/10.1037/law0000204>
39. Van Koppen, P. J., i Lochun, S. K. (1997). Portraying perpetrators: The validity of offender descriptions by witnesses. *Law and Human Behavior*, 21, 661–685.
40. Vodinelić, V. (1996). *Kriminalistika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
41. Wells, G. L. (1978). Applied Eyewitness-Testimony Research: System Variables and Estimator Variables. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(12), 1546-1557.
42. Wells, G. L., Kovera, M. B., Douglass, A. B., Brewer, N., Messner, C. A., i Wixted, J. T. (2020). Policy and procedure recommendations for the collection and preservation of eyewitness identification evidence. *Law and Human Behavior*, 44(1), 3-36. <http://dx.doi.org/10.1037/lhb0000359>
43. Adler, F., Mueller, G., & Laufer, W. (2007). *Criminology*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.

DESCRIPTION OF THE PERPETRATOR WITHIN EYEWITNESS TESTIMONY: DOES QUANTITY ALWAYS MEAN QUALITY?

Review paper

Adnan FAZLIĆ
Irma DELJKIĆ
Eldan MUJANOVIĆ

ABSTRACT

Reason(s) for writing and research problem(s): The inspiration for this paper is reflected in the fact that eyewitness accounts are one of the most common types of evidence in criminal proceedings, while eyewitness testimony mostly is an essential part of criminal investigation. Additionally, the lack of scientific papers on this topic in Bosnia and Herzegovina served as the inspiration.

Aims of the paper (scientific and/or social): The aim of the paper is to analyse prominent scientific literature that considers the quantity and quality of eyewitness' description of the perpetrator, to put their results into the investigative context of eyewitness testimony, and to formulate research questions for the future scientific research. In addition, the paper aimed to extend the body of knowledge on this topic in criminal investigation science in Bosnia and Herzegovina.

Methodology/Design: Document analysis of the scientific literature on the quantity and quality of description of the perpetrator.

Research/paper limitations: The paper does not include the analysis of all relevant scientific literature on the quantity and quality of eyewitness statements, but the analysis of the most prominent scientific literature.

Results/Findings: The results indicate that the description quantity is not an indicator of the description quality, as well as the quantity and quality of description are not an indicator of accurate eyewitness identification.

General conclusion: Despite the quantity and quality of description do not influence the results of eyewitness testimony (and eyewitness identification), it is evident that findings of the paper have certain implications for the preparation, planning and carrying of these actions, as well as for the assessing the reliability and accuracy of eyewitness testimony.

Research/paper validity: The paper validity lies in the fact that there is the lack of scientific papers which studiously discussed these topics in Bosnia and Herzegovina.

Key Words

description of the perpetrator, eyewitness statement, eyewitness testimony, eyewitness identification, criminal investigation science

O autoru/ima

Adnan Fazlić, doktor kriminalističkih nauka, viši asistent na Katedri za kriminalistiku, Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: afazlic@fkn.unsa.ba.

Irma Deljković, redovna profesorica na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: ideljko@fkn.unsa.ba.

Eldan Mujanović, doktor kriminalističkih nauka, vanredni profesor na Katedri za kriminalistiku, Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Njegov istraživački fokus pokriva područja policije, međunarodne policijske saradnje, oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima, kriminalističkog istraživanja organiziranog i imovinskog kriminala, kao i strateški okvir za borbu protiv trgovine ljudima, ilegalnih migracija i korupcije.

-mail: emujanovic@fkn.unsa.ba

OSOBITOSTI I MOGUĆNOSTI PREVENCIJE KRIMINALITETA POVEZANOG S KULTURNIM DOBRIMA I UMJETNINAMA

Stručni rad

Primljeno/Received: 26.06.2020.

Prihvaćeno/Accepted: 27.10.2020.

**Marija IVKOVIĆ
Dalibor DOLEŽAL**

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Kriminalitet povezan s kulturnim dobrima i umjetninama globalni je fenomen koji zauzima visoko četvrto mjesto prema zaradi odmah iza ilegalne trgovine oružjem, drogama i pranja novca. Sva dosadašnja istraživanja u ovom području pokazala su kako se radi o iznimno kompleksnom problemu za čije je rješavanje potrebna suradnja više različitih dionika te unaprjeđenje postojećeg pristupa rješavanju ovog fenomena. Iako se radi o vrlo ozbiljnom kriminološkom fenomenu, istraživanja u ovom području većinom se fokusiraju na identificiranje ključnih problema, a manje na iznalaženje načina rješavanja tih problema.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj ovog rada je prikazati dosadašnje spoznaje o kriminalitetu povezanom s kulturnim dobrima i umjetninama te predstaviti neke od mogućnosti za prevencijom u ovom području.

Metodologija/Dizajn: Za potrebe ovog rada korištena je metoda tradicionalnog pregleda literature.

Ograničenja istraživanja/rada: Rad je teorijskog karaktera te se opis osobitosti i mogućnosti za prevencijskim aktivnostima uvelike odnose na Republiku Hrvatske.

Rezultati/Nalazi: Dosadašnja istraživanja pokazala su kako je u proces ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima uključen veliki broj osoba koje nisu nužno pripadnici organiziranog kriminaliteta. Osim nedostataka u pogledu zakonske regulative, problem predstavlja i nedovoljno obučeno i potkapacitirano stručno osoblje, posebice policijski djelatnici, koji bi prepoznali slučajeve kada se radi o ilegalnoj trgovini umjetninama i kulturnim dobrima.

Generalni zaključak: Dosadašnja istraživanja su većinom uspješno identificirala razne osobitosti i problematiku kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima. Međutim, više istraživanja potrebno je radi iznalaženja načina kako što bolje prevenirati ovaj kriminološki fenomen. Također, na području Hrvatske, ali i području Balkana, potrebno je također više istraživanja s obzirom na geografsku važnost u pogledu internacionalnog tranzita te prisutnosti brojnih umjetnina koje mogu postati metom počinitelja kaznenih djela.

Opravljanost istraživanja/rada: Kriminalitet povezan s kulturnim dobrima i umjetninama globalni je fenomen s manjkom istraživanja u području prevencije ove pojave.

Ključne riječi:

kriminalitet, umjetnine, kulturna dobra, prevencija

1. UVOD

Umjetnička djela te kulturna dobra oduvijek su predstavljale signifikantnu sponu između sadašnjosti i prošlosti putem koje se stvarala određena kulturna identifikacija (Samardžić, 2010; Passas i Proulx, 2011, prema Dobovšek i Slak, 2012). S tim u svezi Passas i Proulx (2011) istaknuli su kako za održavanje i formiranje nacionalnog identiteta te samospoznaje, umjetnine i kulturna dobra imaju vrlo značajnu integracijsku funkciju u njihovom stvaranju.

Međutim, umjetnine te kulturna dobra su još od davnih dana bila i predmetom trgovine, kako legalne, tako i ilegalne, s obzirom na to kako su bila cijenjena i zbog svoje estetske komponente. Iako zapisi o ilegalnoj trgovini umjetninama i kulturnim dobrima sežu sve do 16. stoljeća (Brodie, 2014), razvojem arheologije i otkrivanjem sve većeg broja arheoloških nalazišta, postupno je rastao i broj te oblik tržišta putem kojih je trgovina i razmjena umjetnina i kulturnih dobara bila omogućena. Arheologija je tako svojim razvojem kao znanstvene discipline postala svojevrsni saveznik pravnoj državi u namjeri zaštite kulturne baštine (Meštrović, 2015). U razdoblju do 2. Svjetskog rata, umjetninama i kulturnim dobrima se u manjoj mjeri trgovalo te su više služile kao pobjednički „ratni plijen“, a tijekom 2. Svjetskog rata poslužile su i kao alat u pregovorima zaraćenih strana (Nemeth, 2007).

Na izmaku turbulentnog 20. stoljeća, u razdoblju Hladnog rata, politička i ekonomska ranjivost zemalja u razvoju omogućila je pljačku kulturnih dobara i umjetnina. Takvo stanje iskoristile su organizirane kriminalne skupine koje su doprinijele ekspanziji ove vrste kriminaliteta, a ujedno su promptno odgovorile na potrebe svjetskog tržišta u razvijenim zemljama (Nemeth, 2007). Neoliberalna ekonomija te međusobna suradnja svjetskih sila imali su utjecaj na kreiranje gusto povezane svjetske trgovačke mreže koja je olakšala trgovanje općenito, ali i otvorila put sve većem ilegalnom trgovanju umjetninama i kulturnim dobrima (Brodie, 2015; Brodie, 2015a; Brodie, 2015b). Umjetnine su tako postale sve dostupnije, a umjetnost kao takva je postala i predmetom investicija što je dovelo do činjenice kako u današnje vrijeme sve više osoba u svome posjedu ima značajne zbirke umjetnina kojima upravljaju na isti način kao da se radi o dionicama ili nekretninama.

S obzirom na sve veću dostupnost umjetnina te profit koji se stvara njihovim trgovanjem, posebice na ilegalnim tržištima, kriminalitet povezan s umjetninama bilježi sve veći porast, a prema nekim autorima, zauzima visoko mjesto nakon ilegalnog trgovanja oružjem i drogama (Chappell i Polk, 2011). Nastavno na ovu činjenicu te podatak kako se radi o još uvijek nedovoljno istraženoj temi u okviru kriminologije, u ovom radu će se predstaviti pregled najnovijih spoznaja vezanih uz kriminalitet povezan s umjetninama i kulturnim dobrima, kako na globalnoj razini, tako i u Hrvatskoj te će se, temeljem tih informacija, predložiti daljnji koraci u svrhu boljeg praćenja ovog fenomena te poboljšanja prevencije.

2. TEMELJNI POJMOVI U OKVIRU KRIMINALITETA POVEZANOG S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

S obzirom na kompleksnost tematike ovog rada, vrlo je važno definirati pojmove u okviru kriminaliteta povezanog s umjetničkim djelima i kulturnim dobrima u svrhu boljeg razumijevanja kompleksnosti teme. Jednu od prvih definicija u okviru ilegalne trgovine umjetninama (Chong, 2016) dao je američki sociolog Conklin (1994), na način da je okarakterizirao kriminalitet povezan s umjetninama kao sva kaznena djela koja na bilo koji način uključuju umjetnička djela. Uzimajući u obzir kako se kaznena djela u okviru ovog koncepta mogu odnositi i na objekte, odnosno kulturna dobra, kaznena djela u okviru ovog kriminološkog fenomena možemo definirati i kao vrstu kaznenog djela u čijem su fokusu objekti

kojima temeljna vrijednost leži u primarno estetskoj i/ili kulturološkoj dimenziji, a ne isključivo intrinzičnoj (Dobovšek, Charney i Vučko, 2009).

Američki savezni istražni ured (u daljnjem tekstu: FBI) dao je pojednostavljenu definiciju na način da je kriminalitet unutar ovog okvira podijelio na četiri kategorije: krivotvorenje umjetnina, krađa umjetnina, pljačkanje te trgovanje umjetninama, odnosno ilegalni izvoz umjetnina preko nacionalnih i međunarodnih granica. Nastavno na ove podjele, Durney i Proulx (2011) su još dodali i vandalizam, odnosno uništavanje predmeta i objekata koji se smatraju kulturnim dobrima i umjetninama.

U priručniku Centra protiv krijumčarenja umjetnina (2010, u daljnjem tekstu: CPKU), navodi se kako se kriminalitet povezan s umjetninama i kulturnim dobrima sastoji od dvije primarne forme. Prvi oblik podrazumijeva arheološke artefakte¹ koji se mogu pronaći na otkrivenim i neotkrivenim lokalitetima. Najveću opasnost predstavljaju oni lokaliteti koji se smatraju poželjnima zbog statusa i vrijednosti artefakata, ali nisu u dovoljnoj mjeri ili uopće stavljeni pod nadzor relevantnih tijela i agencija. Drugi oblik podrazumijeva trgovanje umjetninama s područja Zapadne Europe te područja Bliskog istoka, posebice zemalja pogođenih ratnim razaranjima. Ove okolnosti ponajviše i doprinose povećanoj aktivnosti na ilegalnim tržištima umjetnina u smislu olakšanja procesa krađe i prijenosa umjetnina te kulturnih dobara, kao i njihovog uništavanja.

Osim različitih definicija, u okviru kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima, i sam izraz „umjetnina“ može imati višestruka značenja pa je stoga potrebno definirati i ove pojmove. Iako se unutar ovog kriminaliteta spominju umjetnine te kulturna dobra, u današnje vrijeme još uvijek nema važeće sveobuhvatne definicije „umjetnine“ ili „umjetničkih djela“ (Pečnjak i Bartulin, 2013). U širem smislu, umjetnine mogu obuhvaćati predmete poput grafika, crteža, skulptura te slika. Nadalje, Bator je (1982, prema Chang, 2006), definirao kulturna dobra kao objekte koji se mogu smatrati cijenjenima te su kao takvi dio nečije kolekcije, bez obzira jesu li ona načinjena s ciljem svrsishodnosti te postoji

¹Arheološki artefakti predstavljaju proizvode ljudske djelatnosti starijeg datuma, čija se važnost očituje u kontekstu arheoloških nalazišta gdje se obično nalaze. Važni su također zbog značajne uloge razumijevanja prošlih vremena te zbog toga mogu biti predmetom kaznenog djela (Meštrović, 2015).

li određena znanstvena ili estetska vrijednost. S ciljem pojednostavljenja definiranja pojma „kulturna dobra“, Brodie i Mackenzie (2014) predlažu definiciju kojom kulturnim dobrima smatraju sve one objekte čija monetarna vrijednost proizlazi iz njihove kulturne vrijednosti. Ipak, najobuhvatnija definicija kulturnih dobara nalazi se u članku 1. UNESCO-ve Konvencije o mjerama za zabranu i sprječavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara (NN, Međunarodni ugovori, 12/93) u kojoj se kulturna dobra definiraju kao „imovina koja je, na vjerskim ili sekularnim osnovama, posebno označena od pojedine zemlje kao djelo velike važnosti za arheologiju, prapovijest, povijest, književnost, umjetnost ili znanost i kao takva obuhvaća veliki broj kategorija“. U smislu kaznenih djela povezanih s kulturnim dobrima, predmetom tih kaznenih djela najčešće jest pokretna kulturna baština², no ona obuhvaća i nepokretna kulturnu baštinu koja je oštećena ili uništena tijekom ratnih operacija. Temeljna razlika između kulturnog dobra te umjetnine manifestira se u činjenici kako je u nekoj zemlji pojam „velika važnost“ ono po čemu se razlikuju umjetnine i kulturna dobra, međutim, treba također naglasiti i važnu činjenicu kako se kulturnim dobrima malokad pripisuje monetarna vrijednost zbog aspekta „velike važnosti“.

Jedan od pojmova koje također valja definirati jest i prostor na kojem se najčešće i događa trgovina umjetninama, tj., tržište umjetninama, koje je moguće opisati kao ustaljeni postupak u kojem se sučeljava ponuda i potražnja za umjetničkim djelima (Rikalović, Mikić i Molnar, 2013). Kako postoji više razina ovog tržišta, isto se najčešće dijeli na tri razine, bijelo, sivo te crno tržište (Hanson, 2015). Na *bijelom tržištu* se odvija trgovina umjetninama koje su legalno stečene i gdje se transakcije odvijaju poštivajući pravni sustav države i ekonomske principe trgovine. Unutar druge vrste tržišta, tzv., *crnog tržišta*, odvija se možda i najveći dio trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima, s obzirom kako ova razina tržišta nudi i razne druge „pogodnosti“ kao što su pranje novca te izbjegavanje plaćanja poreza te mogućnost razmjene i kupovine različite vrste ilegalno stečenih artefakata. Na trećem obliku, tzv., *sivom tržištu*, trguje se ilegalno stečenim umjetninama i kulturnim dobrima na legalan način. Ključni aspekt prema kojem se ilegalno trgovanje umjetninama razlikuje od ostalih oblika kriminaliteta u okviru pojma organiziranog kriminaliteta

²Pokretna kulturna dobra u okviru hrvatskih zakona nabrojana su u članku 8., Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 44/17).

jest upravo način kojim ilegalno stečene umjetnine postaju dio legalnih tržišta (Dietzler, 2013).

Jednu od najvažnijih uloga vezano za trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima ima i proces dokazivanja povijesti umjetnina i kulturnih dobara koje se naziva *provenijencijom* (Anić, Klaić i Domović, 2002), a definira se kao podrijetlo uvezene robe. Onog trenutka kada neka umjetnina ili kulturno dobro više nije u posjedovanju od strane izvornog tvorca, važnim čimbenikom postaje provenijencija temeljem kojeg se dokumentira vjerodostojnost djela ili kulturnog dobra.

3. PREVALENCIJA KAZNENIH DJELA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

Trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima fenomen je globalne razine, uvelike izvan granice klasične tržišne utakmice, čime je zauzeo visoko četvrto mjesto prema zaradi odmah iza ilegalne trgovine oružjem, drogama i pranja novca (Veres, 2014). No, neovisno o mjestu koje ovaj fenomen zauzima na ljestvici ukupne stope kriminaliteta, razloga zbog kojih je teško utvrditi točan opseg kaznenih djela u okviru ovog fenomena je mnogo.

Jedan od ključnih problema praćenja kriminaliteta u vezi s umjetninama i kulturnim dobrima predstavlja nedostatak potpunih i redovitih statističkih podataka o broju kaznenih djela čime se doprinosi ionako velikoj tamnoj brojci kriminaliteta, ali i manjku učinkovitih preventivskih strategija u smjeru suzbijanja ovog oblika kriminaliteta. Toj činjenici pripisuje se i činjenica kako se otkrivanjem počinitelja iz ovog područja često bave osobe koje nemaju dovoljno znanja o svim aspektima kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima, stoga i dobar dio počinitelja ostaje neotkriven (Dobovšek i Slak, 2012).

Nadalje, problematici praćenja ove vrste kriminaliteta svakako pridonosi i nedovoljan broj istraživanja, koji se djelomice vidi u netransparentnim te nedovoljnim statističkim podatcima, što pridonosi velikoj tamnoj brojci koja posljedično otežava detaljniju razradu. Jedna od specifičnosti ovog fenomena nalazi se i u činjenici postojanja velikog broja fenomenoloških oblika, imajući u vidu vrstu počinitelja i okolnosti unutar kojih se odvija. S obzirom kako se trgovina umjetninama i kulturnim dobrima

najčešće odvija na crnom tržištu, veliki dio te trgovine ostaje nepoznat i neprijavljen, a slabost poznatih podataka vezano uz tu trgovinu rezultat je stavljanja ovih kaznenih djela u istu skupinu s nekim drugim kaznenim djelima primjerice, krivotvorenjima (Chappell i Polk, 2009). Naime, prema Proulxu (2010) kategorije ovih kaznenih djela najčešće se odnose na njihov *modus operandi* (u ovim slučajevima primjerice krađa), a ne objekt koji se nalazi u središtu počinjenja kaznenog djela (Dietzler, 2013). Preciznije, policijske službe slučajeve krađe umjetničkih djela te kulturnih dobara najčešće sistematiziraju u kategoriju imovinskih delikata što onemogućuje kvalitetnu kriminalističku i kriminološku analizu (Dobovšek i sur., 2009).

Još jedan od razloga koji doprinosi teškoći praćenja ovog fenomena jest i neprijavljanje, odnosno poteškoće pri prijavljivanju pronađenih objekata, jer veliki se broj njih vodi kao nestali s čime šira javnost najčešće nije upoznata (Wylly, 2014). Prema procjenama FBI-a stopa otkrivanja nestalih umjetničkih djela kretala se između 2 i 6 % (prema Coomber, 2013), dok Dobovšek i sur., (2009) prenose kako stopa razrješavanja, kao i otkrivanje tih kaznenih djela dosežu do 10% samo u zemljama najosposobljenijima za rješavanje ovakvih slučajeva. Mediji također doprinose ovom problemu zbog toga što često senzacionaliziraju ovu vrstu kriminaliteta, primjerice krađu skupocjenih umjetničkih djela, čime se stvara slika kako krađu umjetnina nije teško počinuti (Coomber, 2013) što pridonosi iskrivljenoj percepciji ove vrste kriminaliteta (Dobovšek, Charney i Vučko, 2009).

S obzirom na veliku tamnu brojku ovih kaznenih djela, postojeći statistički pokazatelji nisu reprezentativni već fokus prebacuju u smjeru drugih pokazatelja stanja i kretanja ovog kriminaliteta. Primjerice, Wittman (2010, prema Gill, 2017) ističe kako je dobit trgovanjem umjetninama i kulturnim dobrima, bez obzira radi li se o legalnoj ili nelegalnoj, 1993. godine iznosila 39,3 milijarde američkih dolara, a 2010. godine dosegla je i do 60 milijardi američkih dolara. Ivković (2018) navodi kako postoje procjene u kojima globalno tržište umjetnina donosi dobit od oko 200 milijardi američkih dolara pri čemu je udio dobit Sjedinjenih Američkih Država oko 40%, a gubici povezani s krađom umjetnina iznose oko 6 milijardi američkih dolara.

Prema podacima CPKU-a (2010), oko 6.3% svih službenih informacija koje se tiču kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima

bilo je povezano sa zemljama jugoistočne Europe. Vodeće zemlje na koje su se odnosile ove informacije bile su Grčka, Hrvatska, Rumunjska i Slovenija, no na samom vrhu ljestvice bile su Francuska i Italija koje su činile sveukupno 30% izdanih informacija u Europi u vezi krađe umjetnina.

Kaznena djela koja se povezuju s umjetničkom, kulturnom i arheološkom imovinom predstavljaju vrlo raspršen fenomen, kako na nacionalnoj tako i međunarodnoj razini, dok se istovremeno o njihovom opsegu i prirodi vrlo malo toga zna (Manacorda, 2011).

Dosadašnje studije koje su se bavile istraživanjem kriminaliteta vezanog uz umjetnine i kulturna dobra ipak su došle do određenih karakteristika ovog kriminaliteta koje Manacorda (2011) sažima na sljedeći način:

- U temelju kriminaliteta ove vrste je paradigma transnacionalnog kriminaliteta koja je trostruko pojačana činjenicom postojanja umjetnina te arheoloških nalazišta u zemljama podrijetla, zemljama gdje postoji mogućnost prijenosa takve robe i potrebama zemalja gdje postoji potražnja. Transnacionalnost se primjećuje i u raznovrsnim zakonodavnim okvirima i zakonima koji idu u prilog uvoznicima kulturnih dobara;
- Legalno i ilegalno trgovanje umjetninama prolazi kroz iste posrednike – galerije, aukcijske kuće te trgovce umjetninama - koji nerijetko nesvjesno i nenamjerno dolaze u kontakt s otuđenim umjetninama. Na taj način takvi artefakti mogu završiti u privatnim kolekcijama, ali i u uglednim svjetskim muzejskim prostorima.
- Postoji velika povezanost kaznenih djela u ovom području kao što su pranje novca te slične financijske malverzacije.

Slijedom zadnje navedene karakteristike, bitno je naglasiti kako se s time često omogućuje prikrivanje ilegalne dobiti dobivene drugim jednako ilegalnim djelatnostima, primjerice, trgovanjem drogom (Bowman, 2008). Recentni primjer su terorističke organizacije poput Al Qaide koje su kroz ovakve ilegalne aktivnosti, ostvarile nove oblike financiranja, čime je posljedično ilegalno trgovanje umjetninama došlo na visoko treće mjesto u sferi organiziranog kriminaliteta (Vučko, 2011).

4. OSOBITOSTI POČINITELJA I ŽRTAVA KAZNENIH DJELA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

Glavna odlika počinitelja ove vrste kaznenih djela leži u činjenici kako oni mogu djelovati ili samostalno ili putem različitih organiziranih skupina, a motivacija za činjenje leži prvenstveno u potencijalnim financijskim dobitcima.

Vezano za tipologiju počinitelja, Kostić (1988, prema Cajner Mraović i Vrbčić, 1998) navodi kako se mogu razlikovati sljedeće kategorije počinitelja ove vrste kaznenih djela: sitni kriminalci, pripadnici muzejskog, galerijskog i drugog osoblja, kolekcionari, profesionalci te preprodavači. Počinitelji su nerijetko visokoobrazovane osobe, vrlo upućene u osobitosti svijeta umjetnosti i kolekcionarstva, kao što su vlasnici galerija, aukcijskih kuća te restauratora koji namjerno ignoriraju osnovne etičke principe vlastite profesije.

Kao i u drugim oblicima kriminaliteta, i kod ove vrste kriminaliteta možemo razlikovati počinitelje kroz prizmu statusne pripadnosti te stoga možemo razlikovati "ulični kriminalitet" te kriminalitet "bijelih ovratnika" (Ball, 2002, prema Daab, 2010). Kursar Trček (2002) ističe kako najveći broj počinitelja ove vrste kriminaliteta pripada grupi „bijelih ovratnika“ te grupi počinitelja gospodarskog kriminaliteta, imajući u vidu kako ova kaznena djela objedinjuju elemente krađe, prijevare, utaje poreza, krađe osiguranja te ucjene, a najčešće odvijaju u muzejskim prostorima, aukcijskim kućama, galerijama i antikvarijatima (Pantič, 2012).

S druge strane, ranije spomenuta kategorija počinitelja "uličnog" kriminaliteta najčešće obuhvaća individue iz redova sitnih kriminalaca. Primarno nisu fokusirani na umjetnine, već se među otuđenom robom često nađu i takvi predmeti, čime ih možemo svrstati u *prigodne počinitelje*. Ukradene stvari često razmjenjuju za drogu ili ih jednostavno uništavaju, a prilikom pokušaja prodaje ih vrlo često otkriju policijski djelatnici (Vrbčić, 2012).

Vezano uz žrtve ovih kaznenih djela, Dujmović (1997) i Wittman (2010, prema Hanson, 2015) ističu kako se ovdje najčešće radi kriminalitetu bez žrtve zbog čega je on vrlo često zanemaren te djelomično i toleriran (Conklin, 1994; Bowman, 2008; Durney i Proulx, 2011; Dobovšek i Slak,

2012). Drugo, u vidu se mora imati i činjenica kako su žrtve često privatni vlasnici umjetničkih djela što ih čini posebno ranjivom skupinom i lakom metom počinitelja ovih kaznenih djela. Kursar Trček (2002) također diferencira 2 skupine žrtava, uzimajući u obzir 2 kriterija (dostupnost umjetnina i njihovu fizičku zaštitu): javni sektor (u koji spadaju nacionalne galerije i muzeji, knjižnice, sakralne građevine, arheološka nalazišta, parkovi, državne institucije) te privatni sektor (privatne galerije i muzeji, privatne kuće). U stvarnosti ipak, najveći broj kaznenih djela odnosi se na krivotvorenja i nezakonita umnažanja umjetnina.³

5. FENOMENOLOŠKE OSOBITOSTI KRIMINALITETA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA U HRVATSKOJ

Nelegalan uvoz i izvoz umjetničkih djela i kulturnih dobara zabilježio je značajan porast (Ivković, 2018), no zbog problema adekvatnog statističkog praćenja, tamna brojka kriminaliteta ovih kaznenih djela prilično je velika. Činjenice koje utječu na ovo su prvenstveno tranzitni karakter Republike Hrvatske neovisno o tome radi li se o putnicima, uslugama ili robi, posebno kada se radi o sezonskim migracijama. Ovakvom stanju pridonosi i podatak kako u Hrvatskoj gotovo da i nema istraživanja vezanih uz ovu temu što ima negativan utjecaj na praćenje te kvalitetan rad policijskih i drugih stručnjaka u okviru preventivskih aktivnosti protiv ovakvog vida kriminaliteta (Korać i Amidžić, 2014).

Padom komunističkog sustava u zemljama Balkanskog poluotoka tijekom razdoblja tranzicije zabilježio se pojačan rast ilegalne trgovine i krijumčarenja umjetnina i kulturnih dobara. Ratne i poratne okolnosti na prostoru Hrvatske i okolnih zemalja stvorile su plodno tlo za porast tih kaznenih djela (Meštović, 2015), dok je globalizacija na svjetskoj te tranzicijski procesi u lokalnoj sredini, dodatno potakao aktivnosti u ovom kontekstu (Korać i Amidžić, 2014). Takve okolnosti pridonijele su destabilizaciji tržišta umjetninama i kulturnim dobrima putem krize i inflacije što je dovelo do činjenice kako su se umjetnine prodavale po značajno nižim cijenama (Rikalović i sur., 2013). Podaci Ministarstva kulture Republike Hrvatske za razdoblje od 1990. - 1995/97. govore kako je otuđeno oko 30 000

³<https://www.jutarnji.hr/nedjeljni/policija-u-lovu-na-krivotvoritelje-umjetnina-najmanje-30-posto-umjetnina-je-krivotvoreno-a-domaci-su-falsifikatori-povrsni-i-nespretni/8123549/> - pristupljeno 28.05.2020

različitih predmeta kulturne baštine, ali u navedenim brojkama nisu uključeni predmeti koji su vraćeni Hrvatskoj, a bili su posljedica konfiskacije tijekom ratnih zbivanja. Od ukupnog broja predmeta koji još uvijek nedostaju, najviše je muzejskih (24 500) te sakralnih kulturnih dobara (1000).

U odnosu na Hrvatsku, važnu činjenicu čini i podataka kako se ona nalazi na tzv., Balkanskoj ruti, točnije na njezinom centralnom kraku, koja je važna ruta u pogledu legalnih, ali i ilegalnih trgovina raznim robama i uslugama, a tako i umjetninama i kulturnim dobrima. U geostrateškom smislu, Hrvatska je većinom tranzitna zemlja preko koje umjetnine dolaze iz zemalja podrijetla (Kos, 2012) preko istih ruta i načina kao i druge stvari koje se krijumčare tzv. Balkanskom rutom (Korać i Amidžić, 2014).

Sve većoj pojavnosti ilegalne trgovine umjetninama i kulturnim dobrima u Hrvatskoj doprinosi bogato povijesno i kulturno nasljeđe, otvorenost granica i turisti (Vrbić, 2012), koji svake godine u vrijeme ljetnih godišnjih odmora u sve većem broju dolaze na ove prostore što dovodi do većeg pritiska na granične prijelaze te smanjene kontrole na istima (Meštrović, 2015). Prisutnost velikog broja objekata koji se mogu svrstati pod kulturnu baštinu u Hrvatskoj predstavlja zanimljivu destinaciju osobama koje žele takve dragocjene primjerke imati u osobnom vlasništvu i nerijetko su pripravnici do njih doći i na ilegalan način. U pogledu kulturnih dobara, Hrvatska predstavlja ne samo tranzitnu, već i vrlo relevantnu izvorišnu zemlju koju Bradamante (2003, prema Poljanec, 2012) stavlja u kontekst tzv., „zemalja izvoznica kulturnih dobara“ zajedno s nekolicinom drugih zemalja jugoistočne Europe.

No i danas, opasnost i dalje prijete lokalitetima bogatima arheološkom artefaktima koji se nalaze u i blizu naseljenih područja kao što su Zadar, Šibenik, Split i Sisak (Savić, 2015, prema Meštrović, 2015). Nadalje, kao primjer opasnosti koja prijete kulturnim dobrima na području Hrvatske, ističu se primjeri slučajeva gdje privatni vlasnici zemljišta te katastarskih čestica za koje se utvrdilo ili se pretpostavlja njihovo svojstvo kulturnog dobra ne prijavljuju postojanje kulturnog dobra na istima. Opasnost također prijete i kulturnoj baštini s pristupom javnosti poput sakralnih objekata, posebice onih koji se nalaze u izoliranim područjima (Meštrović, 2017).

Najveće opasnosti u smislu krađe i/ili oštećenja kulturnih dobara prijete hrvatskom obalnom području koje sadrži i najveći broj primjera pokretne, nepokretne te nematerijalne kulturne baštine (Matika i Gugić, 2007). Zakonski reguliranim iskopavanjima došlo se do otkrića većeg broja arheoloških nalazišta, no ona često nisu propisno osigurana te su zbog toga često ugrožena oštećenjem olupina i ostataka brodova te krađom i otuđivanjem predmeta pronađenima u njima te provaljivanjem u crkve, samostane i kapelice gdje se najčešće otuđuju predmeti poput slika, skulptura, kaleža te svijećnjaka. Osobe koje se upuštaju u činjenje ovih djela su nerijetko i strani turisti koji često dolaze u dobro organiziranim skupinama te imaju pristup sofisticiranoj opremi koja se upotrebljava u ovakvim slučajevima (Alkier, Radović, Nimac i Lipovac, 2016). Punopravno pristupanje Hrvatske u Europsku uniju u mnogome je omogućilo lakšu komunikaciju između počinitelja ovih kaznenih djela te protok robe i dobara unutar ilegalnih tržišta umjetnina.

Prema dostupnim podacima, u strukturi kriminaliteta vezanog za umjetnine i kulturna dobra u Hrvatskoj na godišnjoj razini evidentirano je u prosjeku oko 60 različitih kaznenih djela (Ivković, 2018), a kao najčešći modalitet činjenja ovih kaznenih djela pojavljuju se krađa, teška krađa, oštećenje i nedozvoljeni izvoz kulturnog dobra, nedozvoljeno obavljanje istraživačkih radova i prisvajanje kulturnog dobra, te uništavanje ili prikrivanje arhivske građe. U najvećem postotku radi se o kaznenim djelima krađe gdje su predmeti kao što su umjetničke slike i različiti artefakti koji se nalaze unutar sakralnih objekata. Ova kaznena djela također možemo razlikovati i prema načinu počinjenja te razlikujemo prigodne, naručene, odnosno ciljane krađe i potkradanja fundusa muzeja i sl. institucija (Dopis Ravnateljstva policije prema policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011), dok je najveći broj predmeta otuđen iz privatnih objekata (Dopis Ravnateljstva policije prema policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011).

Prigodni počinitelji ne čine neophodno pojedinci s razvijenim kriminalnim životnim stilom, već to mogu biti i ugledne osobe koje mogu biti zaposlenici muzeja i sličnih institucija pa u tom slučaju koriste prigodu za krađu. S druge strane, za počinitelje tzv., naručenih krađa se zna kako se radi o iskusnim pojedincima koji dobro poznaju svijet umjetnina te se koriste sofisticiranim metodama prilikom počinjenja kaznenih djela. Kada govorimo o krijumčarima umjetnina i kulturnih dobara, najčešće se radi o raznovrsnim počiniteljima s obzirom na profesiju ili određeni društveni

sloj. Preprodavači umjetnina, popularno zvani i „art dealeri“, te trgovci umjetninama zajedno čine još jednu kategoriju počinitelja ovih kaznenih djela (Cajner Mraović i Vrbić, 1998), kojih je u Hrvatskoj oko 50-ak (Dulibić, 2015). Motivacija za počinjenje ovih počinitelja svakako je dobivanje materijalne koristi, ali veliki dio te koristi se reinvestira u druge legalne aktivnosti.

Trgovanje otuđenim te krivotvorenim umjetninama u Hrvatskoj se, osim tradicionalnih načina, obavlja i putem Interneta, poglavito uporabom različitih specijaliziranih internetskih stranica koji se bave kupovinom različitih stvari te koje omogućuju i online aukcije. U tim slučajevima često se ne izdaje račun za kupljene predmete, najčešće u svrhu izbjegavanja poreznih obaveza (Dopis Ravnateljstva policije prema policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011). Vezano za Hrvatsku, ovi počinitelji često su pojedinci koji se profesionalno ili poluprofesionalno bave trgovanjem umjetninama ili se pak radi o osobama koje općenito vole umjetnine te na taj način upoznaju zainteresirane kupce. Ukoliko se radi o organiziranim kriminalnim grupama, počinitelji često nemaju neke nacionalne predznake te se pripadnost tim grupama temelji na znanjima, vještinama i sposobnostima vezano za činjenje kaznenih djela. Nadalje, ti pojedinci su također istodobno vrlo dobri poznavatelji umjetnosti, umjetničkih djela i tehnologija krivotvorenja (Dopis ravnateljstva policije policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011).

Kolekcionari umjetničkih djela također su važne osobe za spomenuti, s obzirom kako i oni čine skupinu aktivnih osoba na tržištima umjetnina, kako legalnih, tako i ilegalnih. Njihova značajnost ogleda se u činjenici kako su oni često čine dionike procesa putem kojih dijelove svojih zbirki dobivaju ilegalnim putem. Brodie (2017) ističe kako se u njihovom slučaju radi o intrinzičnoj motivaciji za počinjenjem kaznenog djela, tj., o zadovoljenju vlastitog statusa i elitističkog položaja.

S obzirom na skupine kaznenih djela predviđenih Kaznenim zakonom Republike Hrvatske gdje se kao objekti počinjenja pojavljuju umjetnine i kulturna dobra, podatci za razdoblje od 2010. do 2018. (Ivković, 2018) govore kako su teške krađe najčešći oblik kaznenih djela povezanih s umjetninama i kulturnim dobrima. U najvećoj mjeri radi se o krađama predmeta koji se koriste u vjerske svrhe koje su otuđene ili iz vjerskih objekata ili prostorija koje služe za vjerske obrede unutar nekih drugih objekata. U datom razdoblju evidentirano je ukupno 524 kaznena djela, pri

čemu samo 13 u 2015. godini. Međutim, treba biti oprezan prilikom tumačenja ovih brojki. Naime, promjenom hrvatskog zakonodavstva (Ivković, 2018), temeljem Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Republike Hrvatske (NN 56/15), iz Kaznenog zakona iz članka 229., obrisana je točka koja se odnosila na činjenicu kako se radi o predmetu vrlo velike vrijednosti. Preciznije, u slučajevima gdje je otuđeni predmet primjerice bogoslužna knjiga, realizacija kaznenog djela teške krađe neće biti ostvarena ako ista bogoslužna knjiga ne zadovoljava element „velike financijske vrijednosti“. Tu se također vidi problem dodjeljivanja vrijednosti artefaktima iz povijesti te različitom percepcijom njihove vrijednosti.

Na osnovu prikazanih podataka, jasno je kako je prava slika stanja i kretanja ovog kriminaliteta prilično nejasna, odnosno postoji razlog za vjerovati u veliku tamnu brojku. Iz navedenih podataka može se zaključiti kako broj kaznenih djela u vezi s kulturnim dobrima i umjetninama u Hrvatskoj varira te je stoga teško zaključiti što točno uzrokuje ta variranja. Nadalje, trenutni zakonodavni okvir ne propisuje u dovoljnoj mjeri zaštitu umjetničkih djela čime onemogućuje pravovremenu zaštitu istih. Ovaj je problem velikim djelom uzrokovan i neadekvatnim legislativnim okvirom unutar Kaznenog zakona koji u nedovoljnoj mjeri zaštićuje kulturna dobra i umjetnine.

6. MOGUĆNOSTI PREVENCIJE KAZNENIH DJELA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

Ilegalno trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima ostavlja vrlo vidljive posljedice gotovo svim razinama – gospodarskoj, društvenoj, kulturnoj i zakonskoj. Svojevrsni je paradoks što ova pojava ima utjecaj na društvo kao i neki drugi oblici organiziranog kriminaliteta, no može se primijeniti manjak rasprave i istraživanja (Meštrović, 2015) u svrhu iznalaženja kvalitetnih preventivskih mjera. Tim više što je neosporna činjenica kako je primjerice kulturna baština u svojoj srži neobnovljiv izvor i kao takav zahtijeva uspostavu visoku razinu zaštite i sigurnosti.

Jedan od problema u okviru prevencije kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima očituje se u mješovitom karakteru kaznenih djela iz ovog područja što otežava regulaciju tržišta (Meštrović, 2015). Houpt (2006) u tom smislu navodi da se znanstvenim istraživanjima može doći do podataka koji mogu rasvijetliti činjenice u smislu

utvrđivanja čimbenika koji mogu dovesti do počinjenja ovih kaznenih djela te osmišljavanju specifičnih mjera i preporuka vezano za prevenciju (Wylly, 2014). U skladu s time, prva preporuka bi se odnosila na povećanje znanstvenih istraživanja u ovom području, što se posebno tiče stanja u Republici Hrvatskoj, gdje gotovo i da nema empirijskih istraživanja na ovu temu. S obzirom kako kvalitetnih preventivnih mjera u kontekstu ovih kaznenih djela nema bez adekvatne međunarodne suradnje, pogotovo u smislu legislativnih okvira te zajedničkog akcijskog djelovanja, tako se i ovdje ističe nužnost pristupa rješenjima ovog problema s interdisciplinarnog aspekta kako bi se smanjio utjecaj crnog te sivog tržišta umjetnina i kulturnih dobara.

Dosadašnja istraživanja u pogledu prevencije ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima donijela su određena kvalitetna znanja u pogledu smanjenja utjecaja crnog i sivog tržišta. Uspješnim u ovom pogledu pokazao se tzv. „market reduction approach“ pristup (Mackenzie 2011; Brodie, 2015) (u daljnjem tekstu MRA). MRA pristup sadrži praktične preporuke koje služe unaprjeđenju zakonskih mjera koje su usmjerene na ključne točke lanca opskrbe crnog i sivog tržišta temeljem „harm reduction“ principa u smislu povećanja rizika za sve aktere koji sudjeluju u okviru ovih tržišta (Mackenzie i Green, 2009, prema Brodie, 2015). U samoj osnovi ovog pristupa leži ideja kako se smanjenjem mogućnosti ilegalnog trgovanja smanjuje motivacija za otuđivanjem i krađom predmeta koji bi se onda prodavali na ilegalnim tržištima. Način na koji MRA to želi postići jest idejom kako je prijevoz, skladištenje te prodaja ilegalno stečene robe u jednakoj mjeri opasna aktivnost kao i krađa te iste robe jer se u tom slučaju povećava rizik za sve stranke uključene u proces (Sutton, Schneider i Hetherington, 2001, prema Mackenzie, 2009).

Ipak, neovisno o tome je li riječ o zemljama podrijetla ili odredišta, mjesta gdje se najviše nalaze umjetnine i kulturna dobra svakako su muzejski prostori te razne galerije. Upravo zbog te činjenice Brodie i Renfrew (2005, prema Wylly, 2014) naglašavaju kako ove institucije trebaju veću pažnju posvetiti razvijanju te implementaciji dobre prakse u poslovanju i transparentnosti rada. Isti autori ističu kako se darovane umjetnine i razni artefakti u mnogim zemljama koriste kao porezne olakšice donatorima tih predmeta. U tom smislu Meštrović (2015) predlaže kako se te porezne olakšice trebaju koristiti samo na djela koja imaju ispravnu provenijenciju, a O'Keefe (1997, prema Meštrović, 2015) je već ranije u tom smislu naglasio kako bi se te porezne olakšice trebale omogućiti samo

onim osobama čija su imena javno objavljena, bilo kao donatorska ili kao kupci.

Vezano uz legislativu, već je naglašena važnost poštivanja međunarodnih uredbi te njihova implementacija u zakonodavstvo pojedinih zemalja koje su potpisnice takvih uredbi. Slično kao i kod drugih oblika organiziranog kriminaliteta, i u ovom području važno je uspostaviti ujednačenu praksu kažnjavanja svih osoba uključenih u ilegalno trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima. Međutim, ovdje također postoji nesklad u sankcioniranju počinitelja. Mackenzie (2011) ističe kako za pravovremeno kažnjavanje počinitelja često nema dostatnih regulacija koje bi se odnosile na srednji dio u strukturi organizacije ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima. Manacorda i Chappel (2011) te Mackenzie (2011) ističu kako se postojeće regulacije najviše odnose na počinitelje pri vrhu organizacijske strukture te na osobe i organizacije pri dnu strukture koje su najčešće samoregulirane putem etičkih kodeksa i pravila dobre prakse. U skladu s ovim saznanjima, Delepierre i Schneider (2015) ističu nužnost revidiranja te u krajnjoj mjeri izrade novog instrumenta kojim bi se objedinile sve prethodne uredbe.

U novije vrijeme u kontekstu prevencije ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima, rastući značaj postižu nevladine organizacije koji u svojem djelokrugu rada imaju i ciljeve kao što su obrazovanje stručnjaka u ovom području, informiranje šire javnosti te otkrivanje i registracija ukradenih kulturnih dobara i umjetnina (Taylor, 2014). Osim već prepoznatih organizacija kao što su UNESCO i International Council of Museums (u daljnjem tekstu ICOM), važnu ulogu također imaju i International Foundation for Art Research te Association for Research into Crime against Art. ICOM je organizacija koja čitav niz godina pomaže UNESCO-u stručnim savjetima u pogledu zaštite pokretne kulturne baštine. Ova organizacija izradila je popis minimalnih etičkih standarda vezano za rad i poslovanje muzejskih institucija, dok istodobno usmjerava dio svog rada u prevenciju ilegalnog trgovanja kulturnim dobrima te zaštitu signifikantnih i najugroženijih arheoloških lokaliteta. Taylor (2014) smatra kako su ovim djelovanjem nevladine organizacije popunile dio raspona preventivnih intervencija na srednjoj razini organizacijske strukture ilegalne trgovine umjetninama i kulturnim dobrima. One u ovom pogledu predstavljaju dio budućnosti preventivnih mjera u pogledu ilegalne trgovine umjetninama i kulturnim dobrima putem suradnje s drugim institucijama čime pridonose transparentnosti rada tih institucija.

Vežano za stanje u Republici Hrvatskoj, Unković i Kursan Milaković (2015) ističu kako Hrvatskoj nedostaju vrlo jasna strategija rada tržišta umjetninama i kulturnim dobrima općenito, ali također i razvijanje svjesnosti o kulturnoj vrijednosti umjetničkih djela. U tom smislu istaknuli su nužnost osnivanja udruga ili institucija s ciljem okupljanja stručnjaka koji bi radili na edukaciji potencijalnih kupaca umjetnina i kulturnih dobara te razvoju kritičkog mišljenja. Ono što trenutačno u Hrvatskoj nedostaje središnja je institucija kojoj bi u fokusu bilo upravo tržište umjetninama i kulturnim dobrima te njegova regulacija. Nadalje, ne postoji specijaliziran zakon kojim se ovo tržište može regulirati, u smislu da pojedinac može pravno i materijalno odgovarati za autentičnost nekog umjetničkog djela, neovisno radi li se o vlasniku galerije, procjenitelju ili nekom posredniku. U okviru gore navedenih institucija također bi se radilo i na prikupljanju detaljnijih informacija o stanjima na inozemnim tržištima kao i informacija u smislu zaštite budućih kupaca, poglavito informacija vezanih uz provenijenciju umjetničkih djela i dobara.

Dulibić (2015) pak ističe potrebu uvođenja reguliranog sustava kupovine i prodaje umjetnina u kojem bi račun kojim je djelo kupljeno služio i kao svojevrsni jamstveni list čime bi se državi omogućila naplata poreza, a istovremeno bi se provodila i sustavna evidencija kupljenih i prodanih predmeta, dok bi za kupca to značilo veću pravnu zaštitu od mogućih prijevara. Osim toga, kupci bi i na ovaj način to mogli iskoristiti kao poreznu olakšicu, a slično predlaže i Vudrag (2016) te dodaje kako se za mjere prevencije trgovanja ilegalno stečenim te krivotvorenim umjetninama, treba uvesti bolji porezni nadzor u području kupoprodaje umjetnina čime se može olakšati praćenje promjene vlasnika pojedinog kupljenog ili prodanog djela. Jedna od odlika etičkog postupanja muzejske prakse jest predan i kvalitetan rad na utvrđivanju autentičnosti provenijencije umjetničkih djela (Marić i Validžija, 2013). Svjesnost o ovome još uvijek u Hrvatskoj nije na potrebnoj razini, a jedan od razloga može biti zbog činjenice kako je utvrđivanje porijekla vrlo složen te dugotrajan i u financijskom smislu zahtjevan proces, zbog čega je često potvrda provenijencije zanemarena.

Vežano uz pravodobno otkrivanje počinitelja ovih kaznenih djela te utvrđivanje provenijencije, ono što je također nužno jest kvalitetna kriminalistička obrada od strane djelatnika policije, što posljedično ističe i nužnost dodatne edukacije djelatnika te ustroj specijaliziranih odjela koji bi se bavili kaznenim djelima iz ovog područja. Obuka bi svakako

obuhvaćala upoznavanje djelatnika s umjetničkim i arheološko značajnim razdobljima i djelima te postojećim trendovima na tržištima umjetnina i kulturnih dobara.

Drugo područje obuke kojem bi se trebalo posvetiti pažnja jesu i znanja o tehnikama i metodama krivotvorenja kao i načinima otkrivanja krivotvorina putem različitih nedestruktivnih metoda utvrđivanja autentičnosti djela. Uz to, policijski djelatnici bi se također trebali upoznati na koji način se umjetnine trebaju adekvatno zaštititi prilikom njihovog prijevoza te u slučaju pokušaja otuđivanja. Također se u obzir trebaju uzeti i dosadašnja znanja o karakteristikama počinitelja ovih kaznenih djela te načinima rada ilegalnih tržišta (Cajner Mraović, Vrbić, 1998).

Ostala znanja koja mogu biti od značaja za rad u području ove problematike, svakako uključuju i ona znanja o karakteristikama kaznenih djela koja se najčešće vežu za kriminalitet vezan uz umjetnine i kulturna dobra (primjerice krađa i teška krađa), opća obilježja tih počinitelja u smislu osobitosti kriminalne karijere i kriminalnog životnog stila te znanja o načinu rada ilegalnih tržišta. Također, za uspješnost prevencije od iznimne važnosti je dobra i koordinirana suradnja svih dionika koji su uključeni u procese trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima (od policijskih službenika preko muzeoloških i arheoloških stručnjaka sve do teoretičara umjetnosti i djelatnika nevladinih organizacija) kako bi se radilo na sprječavanju i suzbijanju ove vrste kriminaliteta, ali i radilo na pozitivnom propagiranju očuvanja umjetnina i kulturne baštine.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ilegalno trgovanje umjetninama, iako već odavno prepoznato kao jedan od pojavnih oblika kriminaliteta koji prema nekim autorima (Chappel i Polk, 2011) zauzima visoko mjesto nakon ilegalnog trgovanja oružjem i drogama, još uvijek je nedovoljno istražen fenomen u kriminološkoj literaturi. Neki od razloga za ovu činjenicu mogu biti nepostojanje jedinstvene definicije vezano za kriminalitet umjetninama kao i višeznačnost samog pojma „umjetnina“. Nadalje, postoji i više vrsta tržišta unutar kojih se može odvijati trgovanje umjetninama što otežava praćenje te prevencijske aktivnosti usmjere na ilegalne oblike trgovanja umjetninama.

Osim poteškoća u pojmovnim određenjima, razlozi za nedostatkom većeg broja pouzdanih podataka u ovom području leže i u činjenici kako postoji nedovoljan broj educiranih osoba, prvenstveno pripadnika policije i ostalih službenika, koji bi prepoznali i pratili ovaj fenomen u svrhu pravovremenog preventivnog djelovanja. Drugi razlog koji se može povezati s nedostatkom pouzdanih podataka jest i činjenica kako se slučajevi krađe umjetnina i kulturnih dobara najčešće smještaju u okvirima imovinskog kriminaliteta što onemogućuje kvalitetnu kriminalističku i kriminološku analizu.

Ono što dodatno doprinosi nedovoljnoj istraženosti ovog fenomena su i osobitosti počinitelja te žrtava ovih kaznenih djela. Naime, iako se kaznena djela u ovoj domeni mogu počinuti putem organiziranih skupina ili uz njihovu pomoć, dobar dio počinitelja samostalno djeluje, a nerijetko se radi o visoko obrazovanim osobama koji su zaposlenici institucija u kojima se nalaze razne umjetnine kao što su muzeji, umjetničke galerije i slično. Uz to, u ovim slučajevima najčešće se radi o kriminalitetu bez žrtve zbog čega je on vrlo često zanemaren te djelomično i toleriran (Conklin, 1994; Bowman, 2008; Durney i Proulx, 2011; Dobovšek i Slak, 2012). Ono što je također znakovito jest kako su žrtve dosta često privatni pojedinci koji ponekad ne prijavljuju krađe umjetnina iz razloga što su i sami do njih došli ilegalnim načinima što i njih same dovelo do neugodnih situacija.

Iz gornjih napisa vidljivo je kako je problematika ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima iznimno kompleksan problem kojem se treba posvetiti više pažnje. Za Hrvatsku je ova problematika od iznimnog značaja iz više razloga. Zemljopisno gledajući, Hrvatska se nalazi na tzv., Balkanskoj ruti koja je važna ruta u pogledu legalnih, ali i ilegalnih trgovina raznim robama i uslugama pa tako i umjetninama i kulturnim dobrima. Tijekom posljednjih ratnih zbivanja podaci govore kako je iz Hrvatske otuđen veliki broj različitih predmeta kulturne baštine od kojih veliki broj još uvijek nije vraćen. Također, Hrvatska više nema samo tranzitni karakter već je i zemlja porijekla otuđenih umjetnina pa tim više treba pojačati aktivnosti na suzbijanju i prevenciji ove pojave.

Veliku opasnost vezanu uz ilegalno trgovanje umjetninama predstavlja činjenica kako umjetnine i kulturna dobra sve više postaju važan izvor financija terorističkih organizacija. Prema postoje tri načina na koji se terorističke organizacije uključuju u ilegalno trgovanje umjetninama i

kulturnim dobrima (Sargent, Marrone, Evans, Lilly, Nemeth i Dalzell, 2020:7): vršenjem nadzora ili usmjeravanja početne pljačke arheoloških predmeta; olakšavanjem, pomaganjem ili oporezivanjem prijevoza i krijumčarenja artefakata unutar i između zemalja; i pribavljanjem poznatih umjetnina (krađom ili kupnjom). U svakom slučaju, uloga umjetnina na tržištu generira sredstva ili predmete koji se mogu prodati ili zamijeniti za oružje, opremu ili drugu potrebnu robu na crnom tržištu.

Imajući u vidu sve veći rastući značaj tzv., digitalnih tržišta, kako legalnih, tako i onih ilegalnih (poznatih kao i dark web ili darknet) te ranije navedene postojeće probleme vezane uz ilegalno trgovanje umjetnina i kulturnih dobara, važnost i potreba za većom pažnjom i istraživanjima usmjerenim na ovu problematiku sve više raste. Umjetnine i kulturna dobra postaju sve više stvari kojima se financiraju aktivnosti usmjerene ka destrukciji i gubitku ljudskih života na globalnoj razini te je potrebna i globalna suradnja u smislu iznalaženja adekvatnih prevencijskih politika i suzbijanja ilegalnih aktivnosti vezanih uz kulturna dobra i umjetnine.

7. LITERATURA

- Alkier, R., Radović Nimac, K., Lipovac, S. (2016). Security in European tourism with particular attention paid to the Republic of Croatia. U: Obralić, M., Mekić, E. (ur.), *International Conference of Economic and Social Studies (ICESoS)*. Sarajevo: International Burch University, 353 - 365.
- Anić, Š., Klaić, N., Domović, Ž. (2002). *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice, fraze*. Zagreb: Sani – plus.
- Bowman, B.A. (2008). Transnational crimes against culture: Looting at archaeological sites and the “grey” market in antiquities. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 24 (3), 225–242.
- Brodie, N. (2014). The antiquities market: It's all in the price. *Heritage & Society*, 7 (1), 32–46.
- Brodie, N. (2015). Historical and social perspectives on the regulation of the international trade in the archeological objects: The examples of Greece and India. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 38 (4), 1051–1067.
- Brodie, N. (2015a). Why is no one talking about Libya's cultural destruction? *Near Eastern Archeology*, 78 (3), 212–217. doi:<https://doi.org/10.5615/neareastarch.78.3.0212>

- Brodie, N. (2015b). Syria and its regional neighbours: A case of cultural property protection policy failure? *International Journal of Cultural Property*, 22 (2-3), 317–335. doi: <https://doi.org/10.1017/S0940739115000144>
- Brodie, N. (2017). The role of conservators in facilitating the theft and trafficking of cultural objects: the case of a seized Libyan statue. *Libyan studies*, 48, 117–123.
- Brodie, N., Mackenzie, S. (2014). Trafficking cultural objects: Introduction. *European Journal On Criminal Policy And Research* (early online publication), 20, 421-426.
- Bulat, I. (2011). *Kriminološka obrada kaznenih djela na štetu kulturnih dobara s osvrtom na podmorski dio šibenskog akvatorija*. Specijalistički rad. Visoka policijska škola, Zagreb
- Cajner Mraović, I., Vrbić, J. (1998). Organizirani kriminalitet u svezi s kulturnim dobrima. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 5 (2), 681-722.
- Chang, D. (2006). Stealing beauty: Stopping the madness of illicit art trafficking. *Houston Journal of International Law*, 28 (3), 829-869.
- Chong, M.T. (2016). *To what extent can the nature of public museums or galleries be utilised to prevent art theft*. 30-Credit dissertation. St. Andrews: University of St. Andrews.
- Coomber, J. (2013). *A quantitative study of the economic effects of art theft on art prices and returns*. Master's thesis. Rotterdam: Erasmus university.
- Daab, J. (2010). Art Fraud: Deflecting Prosecutorial Intervention Away from the Defective Art Product. *Journal of Art Crime*, 4, 13 – 23.
- Dietzler, J. (2013). On "organized crime" in the illicit antiquities trade: Moving beyond the definitional debate. *Trends In Organized Crime*, 16 (3), 329–342.
- Dobovšek, B., Charney, N., Vučko, S. (2009). Art crime archives. *Journal of Art Crime*, 2(1), 25–34.
- Dobovšek, B., Slak, B. (2012). The significance of studying and investigation art crime: Old reasons, new world. *Varstvoslovje - Journal of criminal justice and security*, 13(4), 392–405.
- Dulibić, F. (2015). Legalizacija i pokretanje tržišta umjetnina u Hrvatskoj. U: V. Turković, A. Novina (ur). *Umjetnost i tržište: Vrednovanje umjetničkih djela u tržišnoj ekonomiji* (str. 85-92). Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti.

- Durney, M., Proulx, B. (2011). Art crime: A brief introduction. *Crime Law and Social Change*, 56(2), 115–132.
- Gill, D.W.J. (2017). The market for ancient art. U: Moshenska, G. (ur.) *Key Concepts in Public Archaeology*. London: UCL Press, 187 - 200.
- Hanson, V. (2015). *Looted antiquities: Economic opportunity for terrorists*. Senior theses and capstone projects. San Rafael: Dominican University of California.
- Ivković, M, (2018). *Kriminalitet u svezi s kulturnim dobrima*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Kazneni zakon. *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19
- Korać H., Amidžić, M. (2014). Krijumčarenje i ilegalna trgovina kulturnim dobrima. *Pravne teme*, 4, 132–144.
- Kos, H. (2012). Pojavni oblici međunarodnog gospodarskog kriminaliteta kao čimbenik nacionalne ekonomije. *Međunarodne studije*, 12 (3/4), 155-181.
- Kursar Trček, A. (2002). *Vrste kaznivih dejanj zoper umetnine*. U: Pagon, M. (ur.) *Dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, 48-60.
- Mackenzie, S. (2009). Identifying and preventing opportunities for organized crime in the international antiquities market. U: Manacorda, S. (ur.) *Organized crime in art and antiquities*. Milan: International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme, 41 - 62.
- Mackenzie, S. (2011). Illicit deals in cultural objects as crimes of the powerful. *Crime, Law and Social Change*, 56, 133-53.
- Manacorda, S. (2011). Criminal law protection of cultural heritage: An international perspective. U: Manacorda, S., Chappell, D. (ur.) *Crime in the art and antiquities world: illegal trafficking in cultural property*. New York: Springer, 17 - 51.
- Marić, I., Validžija, I. (2013). Istraživanje podrijetla umjetnina u Museum of fine arts u Bostonu. *Informatica museologica*, 43(1-4). 209-213.
- Meštrović, N. (2015). Pregled istraživanja kriminaliteta vezanog uz arheološke artefakte. *Policija i sigurnost*, 24(2), 163–177.
- Meštrović, N. (2017). Zaštita kulturnih dobara. *Policija i sigurnost*, 26(1), 58–65.

- Nemeth, E. (2007). Cultural security: The evolving role of art in international security. *Terrorism and political violence*, 19(1), 18–42.
- Pantič, N. (2012). *Organizirana kriminaliteta v zvezi z umetninami - analize izbranih primerov*. Diplomsko delo. Maribor: Fakulteta za varnostnevede.
- Passass, N., Proulx, B.B. (2011). Overview of Crimes and Antiquities. U: Manacorda S., Chappell D. (ur.) *Crime in the art and antiquities world: Illegal trafficking in cultural property*. New York: Springer, 51 - 67.
- Pečnjak, D., Bartulin, D. (2013). Definicije umjetnosti i formalizam. *Bogoslovska smotra*, 83, 2, 375 –390
- Poljanec, K. (2012). *Pravni promet materijalnim kulturnim dobrima u svjetlu europskog i hrvatskog prava*. Diplomski rad. Zagreb: Pravni fakultet.
- Rikalović, G., Mikić, H., Molnar, D. (2013). Pretpostavke i mogućnosti formiranja i funkcionisanja tržišta umjetničkih dela na prostoru Zapadnog Balkana. *Ekonomski vidici*, 18(2-3), 429–450.
- Sargent, M., Marrone, J.V., Evans, A., Lilly B., Nemeth, E. i Dalzell, S. (2020). *Tracking and Disrupting the Illicit Antiquities Trade with Open-Source Data*. RAND Corporation, Santa Monica, California.
- Taylor, E. (2014). *Art crime and non-government organizations. Capstone thesis*. Rome: The American university of Rome.
- UNESCO Konvencija o mjerama za zabranu i sprječavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara. *Narodne novine*, Međunarodni ugovori, 12/93
- Unković, N., Kursan Milaković, I. (2015). Tržišni okvir vrednovanja umjetničkog djela: perspektiva kupca/potrošača. U: Turković, V., Kursan Milaković, I. (ur.) *Umjetnost i tržište: vrednovanje umjetničkih djela u tržišnoj ekonomiji*. Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti, 47 - 66 .
- Veres, Z. (2014). The fight against llicit trafficking of cultural property: the 1970 Unesco convention and the 1995 Unidroit convention. *Santa Clara Journal of International Law*, 12(2), 91–114.
- Vrbić, J. (2012). Glava XV. *Istraživanje kaznenih djela na štetu kulturne baštine*. U: Pavišić, B., Veić, P., Modly, D. *Kriminalistika*, knjiga 2. Rijeka: Dušević&Kršovnik, 270 - 284.

- Vučko, S. (2011). Kriminaliteta zoper umetnine in financiranje terorizma. U: Pavšič Mrevlje, T. (ur.) 11. *Smernice Sodobnega Varstvoslovja: Zbornik Prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za varnostnevede. 20 - 27
- Vudrag, F. (2016). *Privatne galerije u Zagrebu koje su pokrenute od 1990. do danas, specijalizirane za umjetnost 20. i 21. stoljeća*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Wylly, M. J. (2014). *Motives of art theft: A social contextual perspective of value*. Doctoral disertation. Tallahassee: Florida State University.

Online izvori:

- Centar protiv krijumčarenja umjetnina. (2010). Priručnik: *Ilegalna trgovina umjetninama u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: http://www.cpk.org/wp-content/uploads/2016/10/Prirucnik_web.pdf, preuzeto 10.11.2017.
- Art Theft. Dostupno na: <https://www.fbi.gov/investigate/violent-crime/art-theft>, preuzeto 27.01.2018.

FEATURES AND POSSIBILITIES OF PREVENTION OF CRIMES RELATED TO CULTURAL GOODS AND WORKS OF ART

Professional paper

Marija IVKOVIĆ
Dalibor DOLEŽAL

ABSTRACT

The inspiration for the paper and the problem(s) that the paper addresses: Crime related to cultural goods and arts is a global phenomenon that ranks high fourth in terms of monetary gains just behind the illegal arms, drugs and money laundering. All previous research in this area has shown that this is an extremely complex problem that requires the cooperation of several different stakeholders and the improvement of the existing approach to solving this phenomenon. Although this is a very serious criminological phenomenon, research in this area is mostly focused on identifying key problems, and less on finding ways to solve these problems.

The goals of the paper (scientific and/or social): The aim of this paper is to present the current knowledge on crime related to cultural goods and arts and to present some of the possibilities for prevention in this area.

Methodology/Design: For the purposes of this paper, the method of traditional literature review was used.

Research/the paper limitations: The paper is of a theoretical character and the description of the peculiarities and possibilities for prevention activities is largely related to the Republic of Croatia.

Results/findings: Previous research has shown that many people who are not necessarily members of organized crime are involved in the process of illegal trafficking in art and cultural goods. In addition to shortcomings in terms of legislation, the problem is insufficiently trained and under capacitated professional staff, especially police officers, who would recognize cases of illegal trade in works of art and cultural property.

General conclusion: Previous research has mostly successfully identified various features and issues of crime related to works of art and cultural property. However, more research is needed to find ways for more successful prevention of this this phenomenon. In Croatia, but also in the Balkans, more research is also needed given the geographical importance in terms of international transit and the

presence of numerous works of art that can become the target of perpetrators.

Research/the paper justifiability: Crime related to cultural goods and works of art is a global phenomenon with a lack of research in the field of prevention.

Key words

crime, art, cultural goods, prevention

O autoru/ima

Marija Ivković, prof. socijalni pedagog,
e-mail: marija.ivkovic01@gmail.com

Dalibor Doležal, docent, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

E-mail: dalibor.dolezal@unizg.erf.hr

ULOGA INSTITUCIJE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE U PROMICANJU VLADAVINE PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

THE ROLE OF THE INSTITUTION OF HUMAN RIGHTS OMBUDSMAN OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN PROMOTING THE RULE OF LAW IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

AMINA SMAILHODŽIĆ

**TRAGOV I OKVIRA ZA MUNICIJU NA ČAHURAMA ISPALJENIM IZ PIŠTOLJA "MAKAROV" KAL. 9X18 MM (KAL. 9 MM MAKAROV)
MAGAZINE MARKS ON CARTRIDGE CASES FIRED FROM THE "MAKAROV" PISTOL CAL. 9X18 MM (CAL. 9 MM MAKAROV)**

BRUNO FRANJIĆ, ADAM ČELIK, DŽENANA KAPO

MOGUĆNOSTI UTVRĐIVANJA SPOLA SKRIPTORA U KRIMINALISTIČKOJ IDENTIFIKACIJI RUKOPISA

POSSIBILITIES OF DETERMINING THE GENDER OF SCRIPTORS IN FORENSIC HANDWRITING IDENTIFICATION

MUAMER KAVAZOVIĆ, DINA BAJRAKTAREVIĆ PAJEVIĆ, MARIJA LUČIĆ-ĆATIĆ

**OPIS POČINITELJA KRIVIČNOG DJELA U OKVIRU RADNJE SASLUŠANJA SVJEDOKA: DA LI KVANTITET UVIJEK ZNAČI I KVALITET?
DESCRIPTION OF THE PERPETRATOR WITHIN EYEWITNESS TESTIMONY: DOES QUANTITY ALWAYS MEAN QUALITY?**

ADNAN FAZLIĆ, IRMA DELJKIĆ, ELDAN MUJANOVIĆ

**OSOBITOSTI I MOGUĆNOSTI PREVENCIJE KRIMINALITETA POVEZANOG S KULTURNIM DOBRIMA I UMJETNINAMA
FEATURES AND POSSIBILITIES OF PREVENTION OF CRIMES RELATED TO CULTURAL GOODS AND WORKS OF ART**

MARIJA IVKOVIĆ, DALIBOR DOLEŽAL

FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE

<http://www.fkn.unsa.ba>

e-mail: krimteme@fkn.unsa.ba